

FÖRRochNU

NR 1 1975 FÖRSTA ÅRGÅNGEN PRIS 7:50

FÖRRochNU vill vara en bred folklig tidskrift, som vill publicera grundliga, utredande artiklar inom ämnena litteratur, bildkonst och historia. Artiklar som blickar in i framtiden, såväl som i det förgångna.

Vad kan du då göra?

Prenumerera!

För den som är intresserad av vår tidskrift och aktivt vill arbeta med utformningen av den finns det många möjligheter:

- ☐ Kontakta redaktionen med idéer och tips om artiklar
- ☐ Bli medlem
- ☐ Bli tidningsombud
- ☐ Värva prenumeranter
- ☐ Bilda en lokalgrupp på din ort och sprid information om FÖRRochNU.

Detta är bara början...

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR

SPEC 733-1

Innehåll

Annelie Jordahl: Oscar Cleve, tidningstecknare	6
Ur Göken Anderssons Partisaner:	
»Nyårsdagen 1937 försvann vi från Sverige»	12
Mona Larsson: Ett helt nytt sätt att lära historia	18
Evalis Bjurman: Berättelsen om Elin	29
Bo Gustafsson: Inflationen — är den nödvändig	33
Hans Stertman:	
Joseph McCarthy och den amerikanska 50-talslitteraturen ...	49
Arkivet för folkets historia	52
Bengt af Klintberg:	
»Och de fem närmaste skulle hålla i skafet»	54
Memo Yetkin, Lars Hesselmark/SAFTRA:	
Kurdistan — ett land som inte finns på kartan	57
Bokrecensioner	68

Omslag: Oscar Cleve

I nästa nummer kan ni läsa om bl.a. yttrande- och tryckfrihetens historiska bakgrund, om arbetsvandringer förr och nu och hur det kom sig att konsten blev »modern». Många recensioner blir det också i nästa nummer.

Prenumerera på Förr och Nu!

Arbetet med FÖRR och NU inleddes hösten 1973 då en arbetsgrupp började undersöka möjligheterna att starta en ny kulturtidskrift. Våren 1974 framställdes en väggtidning »Kunskap är makt» och det hölls möten om och för idén. Hösten 1974 arbetade vi på provnumret som kom ut i december.

Provnumret fick ett mycket gott mottagande och har sålts i 7 000 ex.

Vårens arbete har inriktats på att bredda organisationen och öka föreningens kapital. Vi producerade en ny väggtidning »Det är vår historia» och hade en kulturfest i Stockholm den 4 maj. Den 24 maj hölls stämma. Då beslöts att utgivningen av FÖRR och NU skulle inledas hösten 1975. Den 15 september anställde vi, i enlighet med detta, en redaktör, Mona Larsson. Vi planerar att komma ut med två nummer i höst.

Föreningen är nu konstituerad, med vald styrelse och stadgar.

Citat ur stadgarna:

»§ 1 Föreningens namn skall vara FÖRRochNU. Föreningens uppgift skall vara att utge FÖRRochNU, tidskrift för en folkets kultur, och att genom denna, och efter förmåga i övrigt, verka för yttrande- och tryckfrihet, för en folkets kultur samt genom denna bekämpa imperialismen.

§ 2 Utgivningen av tidskriften FÖRRochNU skall ske i enlighet med vad som stadgas i § 1.

§ 3 Föreningen har sitt säte i Stockholm och utgör en enda juridisk person. Föreningen är uppbyggd av sina enskilda medlemmar. Föreningens högsta beslutande organ är stämman. Föreningens styrelse leder verksamheten mellan stämmorna. Till föreningen bildas, där så är möjligt, lokala arbetsgrupper. Arbetsgrupper godkänns av styrelsen.»

»Varje gång en ny generation skall ut i livet och träder upp på estraden är det som om världssymfonin ville och skulle ta ny takt. Drömmar, förhoppningar, angreppsplaner, stormlocksklämtningar, utmaningsfanfarer, orgier och övermod — och en tidning.»

Futuristen Papini i självbiografin *Un uomo finito* 1912.

Efter det lyckade provnumret kommer tidskriften *Förr och Nu* ut med sitt första riktiga nummer. Det fordras en del övermod att börja ge ut tidskrifter i onådens år 1975. Priskurvan vandrar sin tysta ban uppåt. Eftersom *Förr och Nu* inte vill låta sig finansieras med annonser måste priset (vid manusstopp inte fastställt) bli rimligt men en smula högre än man tänker sig. Kultur kostar. *Förr och Nu* är en tidning, som inom historia, litteratur och bildkonst kämpar för folkets kultur. T.ex. vad folk läser: Hans Stertmans artikel om amerikansk litteratur på femtiotalet är en värtlig illustration på det. Vad folk trodde på: Bengt af Klintbergs skröna, som följes av nya skrönor i de tre kommande numren. Den äldre historien representeras i numret av Bo Gustafssons utredning om inflation och 1600-tal.

Men det är angeläget att här påpeka, att »förr» kommer att helt balanseras av »nu». Vad som händer just nu skall dokumenteras och analyseras. Mängder av böcker skall kortrecenseras. Bilduppslag och noveller skall prioriteras. Det som just nu den nationalistiska yran svek Inter-

nationalens beslut några år tidigare, att arbetarklassen själv skulle förhindra världskrig. Det är heller inte så många, som minns den stora Amerikamigrationen på tiotalet eller minns hur man upplevde den ryska revolutionen. Även de är gamla som upplevde det dramatiska skede i vår historia, när de som unga lämnade landsbygden för att bli industriarbetare och hembiträden och fick bosätta sig i de stora, trista hyreskasernerna, där de delade tillvaron med fukten, lössen och kackerlackorna. Det är också bråttom att skildra det svenska folkets historia kring kampen mot fascismen i Tyskland och Spanien, AK, Adalen och vad som hände under det andra världskriget.

Citatet av futuristen Papini härovan användes en gång för cirka 50 år sedan, när Hannes Sköld, Arnold Ljungdal och Stellan Arvidsson grundade den nya tidskriften *Clarté*. Papini gick det galet med men hans citat är

Förr och Nu ägs av föreningen med samma namn.

Föreningens paroller är:

- För en folkets kultur
- För en folkets historia
- För svar för yttrande- och tryckfrihet
- Antimperialism

Medlemskap 250.- Prenumeration 6 nr 45:-
Postgiro 35 60 72-9

bra. Så bra att det skulle kunna moderniseras: Vi har drömmar och förhoppningar om att *Förr och Nu* skall läsas på arbetsplatser och hittas av nya grupper och generationer. Vi har angreppsplaner mot nostalgi, ockultism och själsligt skval i allmänhet, som vräks ut över oss i alltfler och alltmer raffinerade medier. Vi klämtar i stormlockan mot kulturbyråkratins småpåvar och storpampar. Vi vältrar oss i orgier och övermod och tror att det finns behov av en tidning som *Förr och Nu* och att vi med den som bas kan bilda *Förr och Nu*-föreningar runtom i landet för att säkra och sprida vår tidning.

Med detta ber vi att en gång för alla introducera den nya tidskriften *Förr och Nu*, som i ett huj kan slukas av den mordiska tidningsdödsdraken, men som med slit och uppoffringar kan bli rätt och slätt en mycket bra tidning, som tom skall kunna spela en roll i den svenska kulturdebatten.

Styrelse:

Lars Gustafsson, ordförande
Christina Eriksson, vice ordf.
Lotta Jonson, kassör
Ulla-Britt Antman, ansv. utg.
Kent Begler
Staffan Gassel
Katarina Jochnick
Annelie Jordahl
Ola Palmær
Redaktör: Mona Larsson

Gycklande, ironisk...

Under 30-, 40- och 50-talen var Oscar Cleve en flitig tidningstecknare i Söndags-Nisse Strix, i gamla Folket i Bild, i tidningen Vi och i dagspressen.

Han var känd och uppskattad i breda kretsar. Under 40-talet hade han varje vecka en teckning på en helsida i Folket i Bild, och senare medverkade han lika regelbundet i tidningen Vi. Bägge var som bekant veckotidningar med stora upplagor.

Hans teckningar var för det mesta bilder från dagligt liv i Sverige. Med en djup förståelse skildrade han det liv och den tankevärld som var arbetarnas och den jordbrukande befolkningens.

Han skildrade också de stora motsättningarna i samhället. Ett tydligt exempel på detta är bilden med generalen som håller sin lille son i handen, och med stolthet säger till honom: "Här ser du vad pappa har för sig i jobbet". (Vi, 1954) Det pojken får se är ruinerna av det som en gång var en stad.

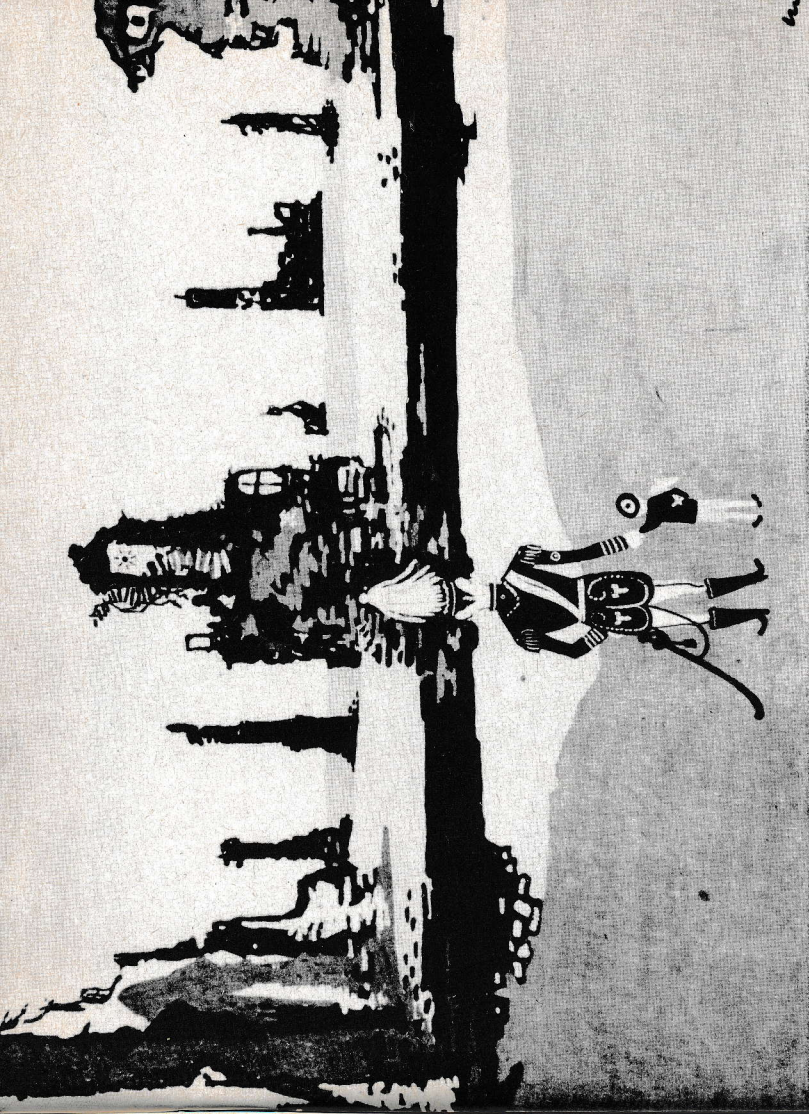
Bilden "Pyroman upplyser samhället om sin existens", från Vi 1957, är skrämmande i vad den avslöjar om de svåra villkoren i vårt samhälle, villkor som hos många skapar allvarliga sjukdomar.

Cleve hörde till dem som upprördes av och tog ställning emot de imperialistiska makternas framfart. Han skildrade i flera teckningar den djupa klyftan mellan fattiga och rika länder, och gav i bilden "Utvecklingen passerar underutvecklat land" (Vi, 58), uttryck för sin uppfattning. Som bekant var åren 1957-1958 just tidpunkten då de första satelliterna sändes upp i världsrymden. Cleve lade ner ett stort arbete på bilden innan han ansåg sig färdig med den. Han tecknade om den flera gånger till dess han nådde fram till den enkelhet som nu präglar den.

Hans intresse för teckning och måleri väknade tidigt. Han föddes 1906 i Landskrona, där fadern var elektriker. Där gick han i folkskola, och gick sedan i lära hos en trädgårdsmästare. Under en tid arbetade han som laboratoriebiträde i en konstgödningsfabrik. Men han slutade, och började att teckna och måla istället. Han sålde teckningar till tidningarna "En rolig halvtimme", "Lektör", och till "Hemmets Journal".

Han kom till Stockholm och gick en reklamkurs ett par månader på "Allmänna dekorationskolan". Sedan arbetade han en tid på reklamkontor i Stockholm och Göteborg, men slutade snart igen.

1928 tecknade han för första gången i

»Här ser du vad pappa har för sig i jobbet» (Vi 1954)

Söndags-Nisse Strix, och från och med slutet av 30-talet blev han en av tidningens fasta medarbetare tillsammans med tecknare som Edward Lindahl, Erik Lange, T.H.T.H. Heine, Ljunggren och Nettelbladt. Vid denna tid var Hasse Z redaktör för Söndags-Nisse Strix.

1939 gifte han sig och flyttade ut till Häverödal i Roslagen, där han varit bosatt sedan dess.

I sitt arbete har han främst lärt av samtida svenska tecknare. Han beundrade Albert Engström, men tog också intryck av den unge Sven Erixon (X-et)s måleri, liksom av målaren Martin Emond, som liksom Cleve kommer från Landskrona.

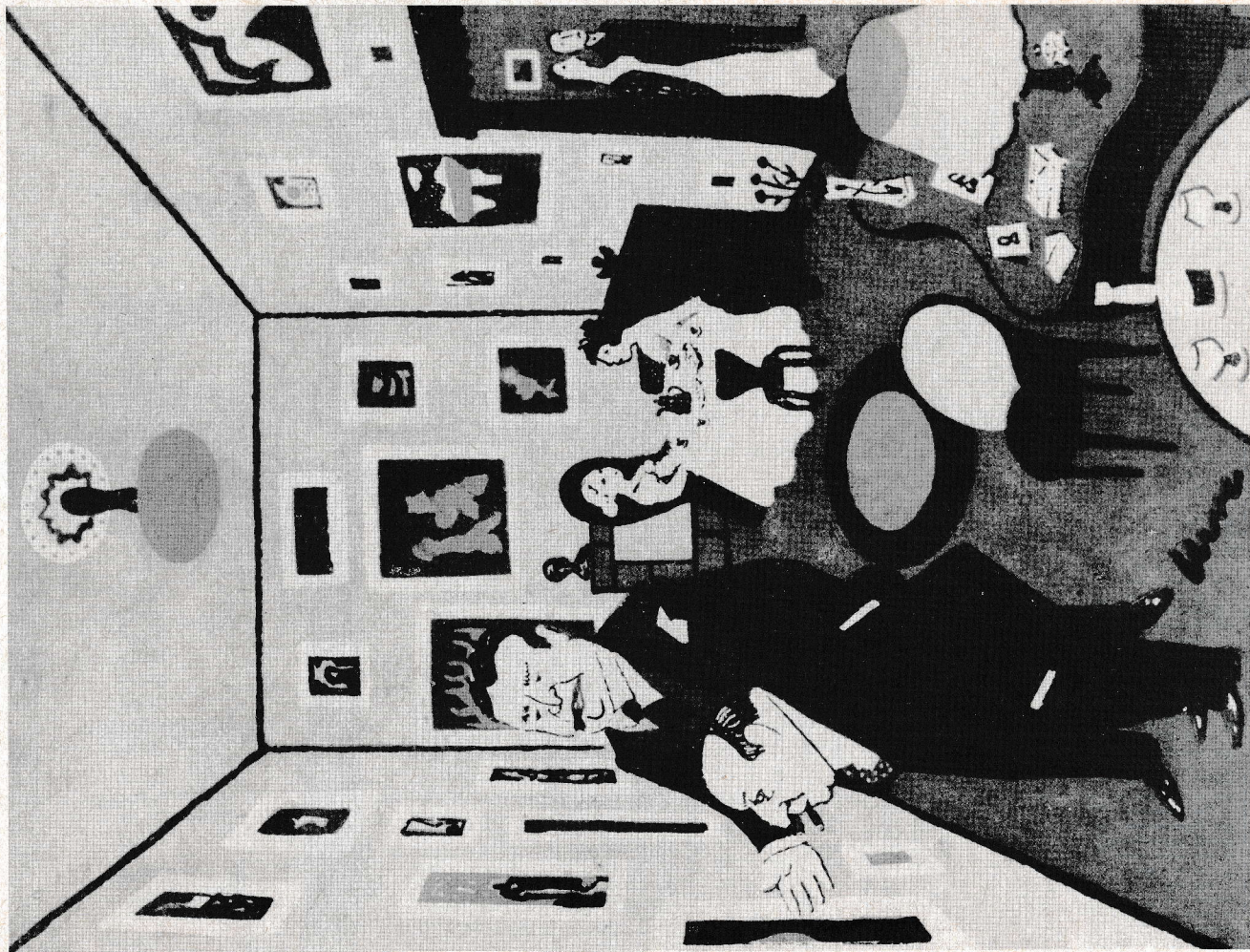
Internationella målare som Paul Klee och Juan Miró fick en särskild betydelse för

honom under några år på 50-talet, då han arbetade med ett abstrakt måleri. Måleriet var fruktbärande. Det ledde fram till en förenklad och mera sammanhållen stil i tidningsteckningarna.

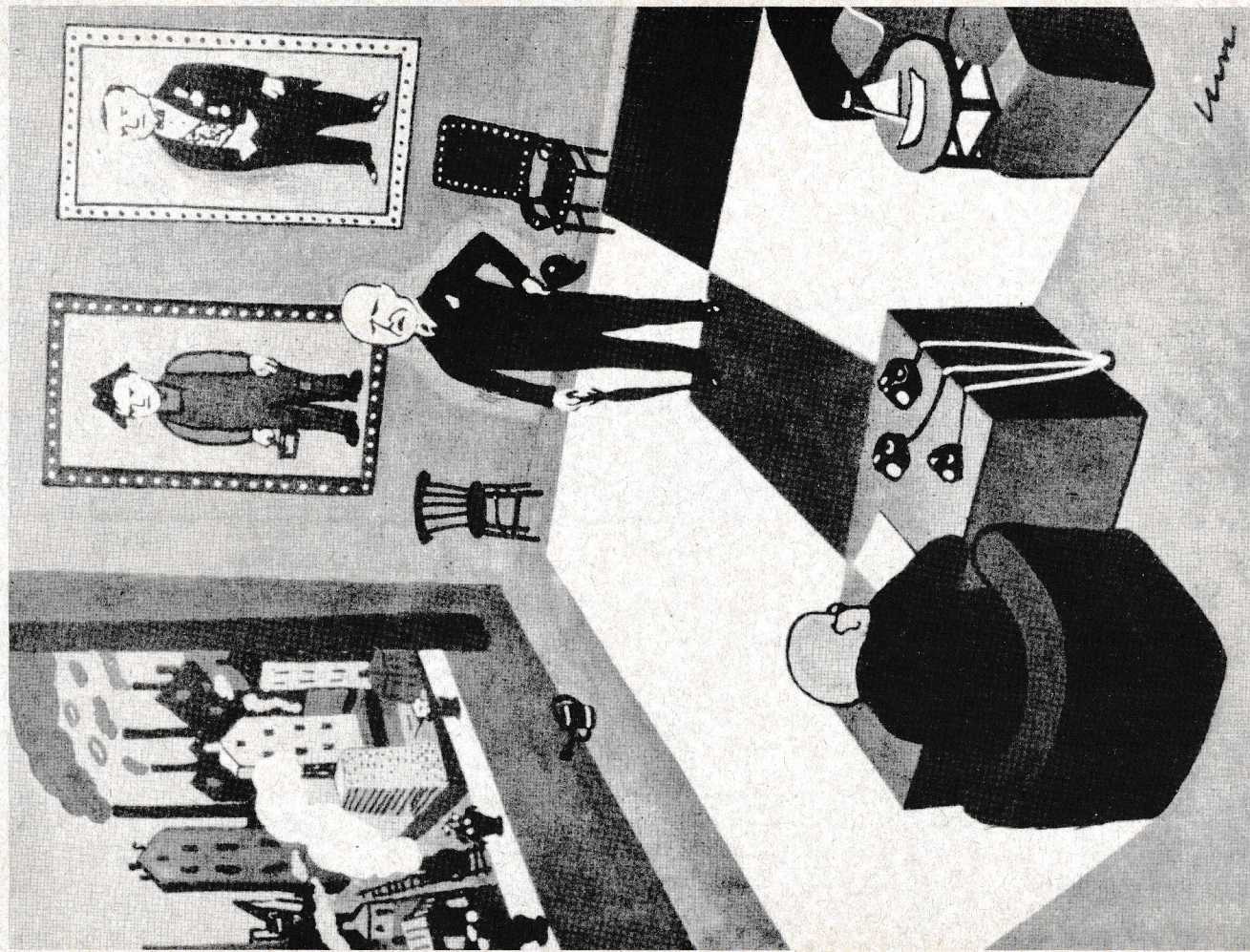
Cleve slutade som tidningstecknare i slutet av 50-talet, och numera målar han tavlor av hembyn Häverödal och skär linoleumsnitt.

Men den läsare som vill se mer av tecknaren O. Cleve kan gå till bibliotek och beställa fram gamla årgångar av Folket i Bild, tidningen Vi och Söndags-Nisse Strix och med teckningarnas hjälp få en levande framställning av hur livet levdes under några tidigare årtionden i Sverige. ■

Annelie Jordahl

»Fin sak. Konstnären ville ha 300 kronor för den men han hade så uselt ställt att jag lätt kunde pressa ner priset till 75 kronor. Billigt va?»

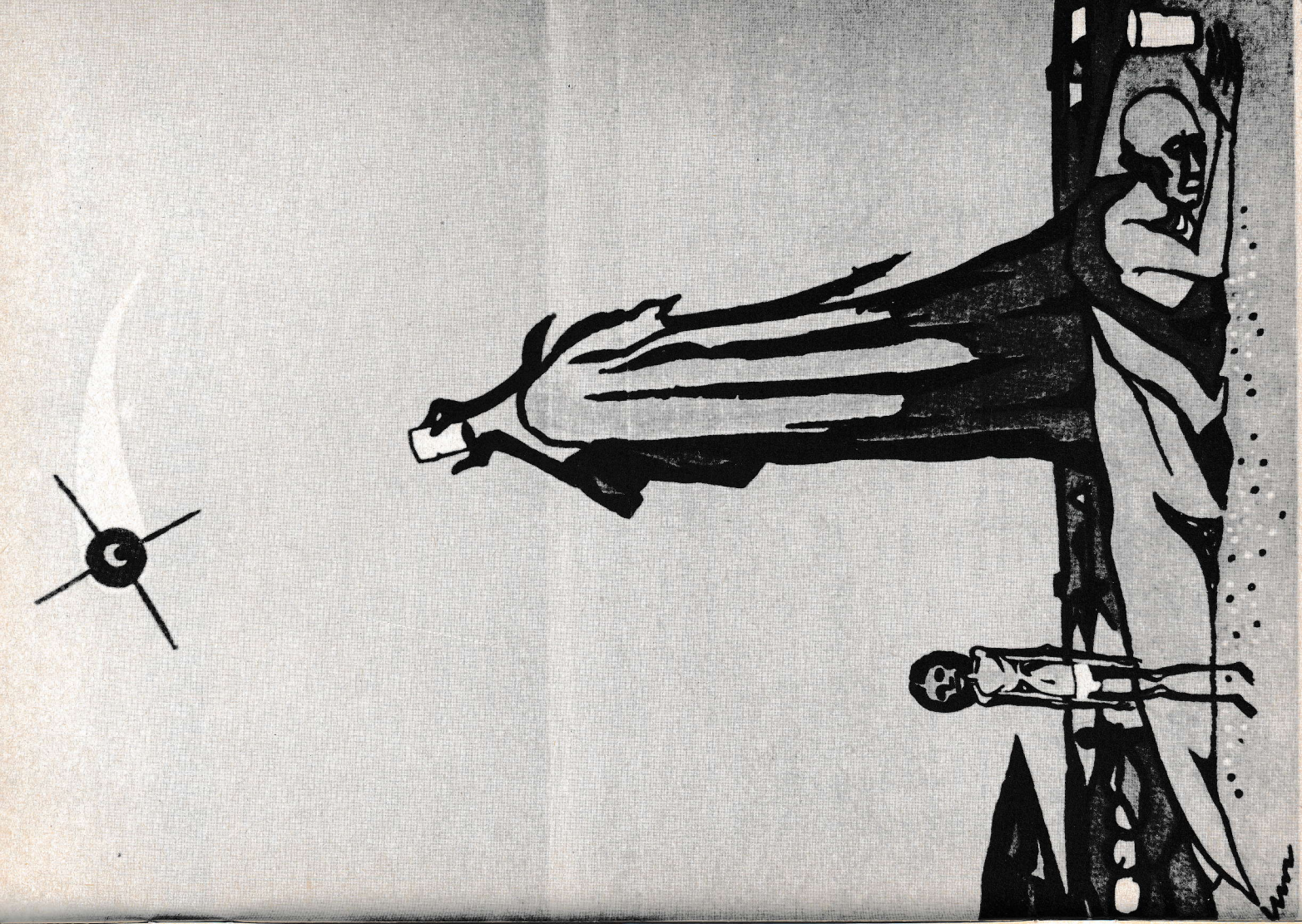
Jag ska gärna representera bolaget i företagsnämnden. Men duar dom mej så går jag hem».

Pyroman upplyser samhället om sin existens. (Vi 1957)

... och klarsynt

Utvecklingen passerar underutvecklat land. (Vi 1958)

”Nyårsdagen 1937 försvann vi från Sverige”

»Partisaner» är skriven av Gösta Andersson, mer känd som »Göken». Göken är murare, har ett år kvar till pensionen och bor i en Stockholmsförort. Partisaner är hans egen skildring av sina upplevelser som frivillig i den Internationella brigaden under Spanska inbördeskriget.

Göken tillhörde ett partisankompani, var med om räder bakom fascisternas linjer för att spränga vägar och järnvägar. Under tiden i Spanien befordrades han till löjtnant inom brigaden.

Efter att ha återvänt till Sverige tyckte han sig se samma utveckling här hemma som i Spanien. Han var med om att bygga upp en illegal organisation för att kunna utföra sabotage för den händelse Sverige blev ockuperat. Det var vad som utåt blev känt som Wollweberligan.

Organisationen blev avslöjad, själv fick Göken sitta i fängelse nästan tre år under kriget.

Det är två namn som Göken alltid håller fram som exempel: Karl Ernstedt som var hans kompanichef under stor del av Spanienvistelsen och stupade i slutet av kriget och den socialdemokratiska riksdagsmannen Georg Branting som stred för Spaniens sak på hemmaplan.

Spanska inbördeskriget var sin tids Vietnamkrig. Men det var fascisterna som segrade. Höstens dödsdomar stryker under att diktaturen inte har förändrats. Francos ställning bygger på ett fyra decennier långt förtryck av det spanska folket.

Inbördeskriget blev fascismens förövning inför andra världskriget. Baskernas heliga stad Guernica bombades för att det tyska stridsflyget skulle få förfina sin taktik. Den lagliga spanska republiken var till stor del avskuren från stöd utifrån.

Samtidigt som Hitler och Mussolini öppet levererade mängder av krigsmaterial och trupper till Franco-sidan spärrades gränserna för försöken att bistå den lagliga regeringen. Detta var den så kallade »non-interventionspolitiken». Men ändå kom en del stöd fram. Den internationella brigaden spelade en viktig roll i kriget men kunde inte hindra sammanbrottet för den demokratiska sidan.

Från Sverige deltog omkring 500 frivilliga i brigaden. En del tog sig in i Spanien innan non-interventionsspärrarna upprättades. Andra fick smyga sig över Pyrenéerna om natten. Drygt 300 återvände till Sverige. Kampen fortsätter i dagens Spanien. Vårt solidaritetsarbete måste också fortsätta om än i andra former än under inbördeskrigets tid.

Erik Mellgren

Första etappen är nådd. En snabbresa från Göteborg via Danmark, färja från Esbjerg till Antwerpen och därifrån till Paris. En schematisk undersökning och vi äntrar tåget, destination Spanien.

Nyårsdagen 1937 försvann vi från Sverige, stötte ihop med en Stockholmsgrupp på färjan vid Esbjerg. Tillsammans blev vi en säregen trupp, en samling av individualister där varje kamrat hade en lösning av världsproblemen. Ett förenade oss — den fascistiska faran. I Spanien skulle vi satsa våra liv för att knäcka Franco och hans legosoldater.

Vi passerar gränsen i en buss, en av de sista. Sedan fick kamraterna under nattliga strapatser passera non-interventionens demokratiska spår över Pyrenéerna, lastade med vapen och annat material.

Solen går upp över fästningen vars murar omsluter kasernerna. Första natten, kroppar invirade i grå filter, snarkningar i olika durer, sömnen är tydligen god. Grå rökslingor stiger mot taket, genom gallerförsedda fönster drar en ljum vind, retfullt river den sönder ”osen” i sin lekfullhet.

I sängen bredvid svänger ett par ben ut på golvet. John Svensson, en Borås-grabb river sig i skallen och säger:

”Det är bäst att få komma ut och vaska sig innan kön blir för lång.” Öppnar väskan och letar efter rakgrejerna.

Utrustningen hemifrån är i magraste laget. Cheviotkostymer och lågskor har de flesta, inget ombyte, lite prylar att hålla sig ren med.

Pelle är den ende som är riktigt risslad, hade monstret av i samma veva vi skulle åka. Under nerresan studerade ”Slejsen” och ”Frasse” honom noga, speciellt den nya överrocken, slängde ut en upplysning i luften då och då.

”Du Pelle — hur många flaskor vin tror du vi får för den? Ja, rocken omsatt i vin?”

Värmlänningen försvarade sig hetsigt.
”För helvete, rocken är spritt ny! Köpte den i Götet för fjorton dar sen.”

Slejsen log lite godlynt — ”Desto mer vin, broder lilla!”

Ja, så lätt fastnar ett öknamn.

”Ni robbar mej era djävlar!”

”Inte fan kan du gå till fronten med den, du är dödens kompis med det omfånget!”

Inom parantes tvingades Pelle att sälja när penningbristen var som störst.

Kasernerna är lika alla andra som finns runtom i världen, säkert har det svurits ve och förbannelse av soldater, spanska eder har osat över kadaverdisciplinen inom dessa murar. Nu har det dykt upp ett nytt folk, ett egendomligt — de underkastar sig disciplinen frivilligt. Inga krav på sold eller garantier för sina liv. De begär endast vapen och att få komma ut till fronten rápido.

De flesta är klara, viker ihop filter och städar upp. Några kamrater sitter på sängarna och diskuterar. Resonemanget är ganska naivt, ändå realistiskt — en undrar om de blir två eller tre på ett gevär. I tidningarna hemma läste vi att folket går vapenlöst till anfall i Barcelona och andra städer. Hoppet att vi skulle få något att skjuta med var inte stort.

Utanför hör vi ett rop: ”Essen hollen, Essen hollen!”

Lyssnar, ropet kommer igen. ”Va fan gapar han för något!”, utbrister en av grabbarna. Det tänder hos en kamrat, ”Det är tyska, vi får mat.”

Kvickt på benen och iväg, åttandet är nödvändigt också för idealister. Fyra-fem köer ringlar sig mot köttgrytorna, bekommer en liten ”loff”, en apelsin och ostbiten kröner verket. Kaffe i plåtbunke underlättar tuggandet.

Kaserngården är fylld av alla raser, svart, gula, vita. Där står en satt mörk schweizare

500 svenskar lämnade Sverige för att kämpa mot Franco och fascismen i spanska inbördeskriget. Optimismen bland dem var stor. 300 återvände.

och joddlar inne i en ring av sina kamrater. Avundsjuk blänger man på deras utrustning, skapliga kläder och skor som de kan marschera ända in i helvetet med.

Tyskar, en del har illegalt stuckit från Hitler, andra från koncentrationsläger. Engelska kolgruvearbetare, bleka i hyn. Amerikanare, judar dömda till evig förbannelse, på dem har idiotiskt nog lagts skulden för Jesus Kristus död.

Sorlet stiger och sjunker, språkens mångfald ger intryck av en fullständig förbistring. Tanker — det blir nog marit att samordna alla enheter vid fronten, men det är inte snacken som ska avgöra utan bössan som skall tala.

Stockholms- och Göteborgsgruppen har kommit överens att välja en militär och politisk ledare var för sig. Danskarna drar sig samman i en cirkel och i all röran börjar en

viss ordning göra sig märkbar. En ensam norrman söker sig till oss.

En av kamraterna tar till ordet.

"Vi skall nu välja en militär bas för gruppen, allra helst en som har erfarenhet. Får jag be om namn!"

"John Svensson", kommer det.

Tystnad.

"Väljer ni Jonne!"

"Ja!"

Så smärftfritt fick vi en chef, inga onödiga krusiduller. Holger Ekström blev politisk ledare. Från andra gruppen blev Ragnar Skotte och Herman Wohlin valda. Slejsen, huvudet högre än alla andra, föreslår att vi skall fira våra ledare med ett glas vin borta vid tavernan. Han ler ett tandlöst men hjärtligt leende vid sitt förslag.

Jonne ser lite rädlös ut, vill inte göra bort sig. En mening tar i:

General Franco tillsammans med generalerna Cavaicanti och Mola på inspektion i Burgos 1936.

"Nej här skall tränas! Kommendera du bara."

Situationen var lite tafatt, från den civila friheten var steget för snabbt in under disciplinens fana. Automatiskt sluter vi upp i två led och de första kommandoorden kommer. Vi harvar kors och tvärs över planen, taktiken börjar komma in.

Rolf Aronsson, "Skägget", kan absolut inte gå, så fort en vändning görs kommer han in med fel ben, försöker skifta fot, mest går han i sin egen takt. Ser olycklig ut men en kompis lättar upp humöret:

"A fan, de e' inte med benen du ska skjuta."

Exercis ett, föredrag och diskussioner avslöser varandra.

En vacker morgon marscherar hela kontingenten ner till järnvägsstationen i Figueras. Under vägen sjungs det, kampsånger,

Internationalen, danskarna klämmer i med skrat-visan, vi tog förstynt upp Halta Lottas krog i Göteborg, vårt bidrag på internationalismens altare.

Vi får börja lära oss vad vänta är. Till slut stånkar tåget iväg från stationen. Efter banan till Barcelona hälsar spanjorerna oss med hurra-rop och folkfrontshälsning. Att vi är välkomna betvivlar vi ej, de ler och skriker "*Viva la Brigada Internacional!*"

Framme i Barcelona ställer vi upp i formation och marscherar ner för en bred gata. En skog av knutna nävar möter, sången griper tag. Förbi ett hus där Katalanska regeringen hälsar oss välkomna med sina händer. För mig är entusiasmen oförklarlig, ty något militärt intryck gör vi inte i våra kläder och släpandet på väskorna kan det inte vara.

Men det grep tag i hjärtat och tankarna

Socialismen på marsch i Spanien.

adlet är ännu icke
i fullständig om-
iska livet inträtt
alar man under

na bestrida sina utgifter vecka för vecka.
Hela träindustri-
strin stod inför ett fullstän-
digt sammanbrott.

bästa m
Paris.
Barek

Träarbetarnas fackförb

Arbetaren 29 nov 1937

for — får vi bara vapen, nog skall vi göra rätt för oss.

En natt i staden, sedan kosan mot Albacete, nu bär det av inåt landet. Tågresan fördrivs med att picka upp spanska glosor. Herman Wohlin som gått på luffen i Spanien undervisar oss i spanska seder och bruk.

"När ni kommer in i ett hus säger de alltid de som är där: Detta är ert hus! Bokstavligt talat, men det får ni inte ta på allvar. Ni har inte kommit hit ner för att bli husägare, vi har annat att syssla med."

Håller en mask som är dräplig, vet inte när han skämtar eller menar allvar. Jocke, en gammal sailor, talar alla världens språk, instämmer med att nicka på huvudet. I ett hörn sitter Lasse Larsson, hans skomakeri gick upp i rök, sålde undan och gav pengarna till Spanienhjälp. Bredvid sig har han Henry Ohlsson, båda skall bli sjukvårdare. De har deklarerat: "Vi tar inte i ett gevär! Vi ska hjälpa de sårade!"

Modiga grabbar, vilket mål för fascisterna, två man med bår och en sårad. Allan Eriksson och Conny försöker samordna en sångkör. Sjöberg har en mäktig bas och vi andra faller in, sången ljuder, några sångfåglar är vi inte. Helge Brännare som är tokig i sång trycker på i ett: "Sjung grabbar! Sjung grabbar!" och tårarna kommer fram i ögonen på honom. Ja, Gud vilka hårdingar vi är. Klimatet förändrar sig, temperaturen sjunker, råkall möter oss luften när tåget glider in i Albacete. Stationen är full av väntande spanjorer. På knytan och väskor sitter de, det spanska ordet *manana* får sin fulla innebörd här.

En gammal farbror rullar eftertänksamt en cigarett, hänger in den i mungipan, röken en iskallt vin serverat i bleckmuggar. Bläck-

smaken var vedervärdig och det tog månader innan vi vande oss vid den spanska maten.

Rätt drar draget genom gången, kyller benen, de sura skorna och trycker ner humöret. Men Frasse myser, ler och skålar med kompisen Lindgren, en sailor som jag träffat på Andra Långgatan caféer då han trollade och gjorde vissa ekvilibristiska tricks.

Äntligen blir vi utrustade med uniformer och övriga nödvändiga tillbehör. Sebastian lyckades rycka till sig en tysk stål hjälm och med ett retfullt till: "Nu är man säkrad, grabbar."

Vi andra drar de franska karotterna över huvudet, kvarlevor från första världskriget, hållfastheten verkar skraltig.

"Segrar Franco slocknar längtan efter frihet."

Studiedelegationen berättar
vid Auditorium-
möte.

— Hela det protestantiska prästerskapet i Spanien står på regeringens sida, och skälet här till är att det starkt känner att om reaktionen seg-
rar så betyder det ett utsläckande av spanska folkets djupaste längtan efter frihet och bildning, sade kyrko-
herde Jonas Lindsko i sitt anförande vid Spanionkommitténs Auditorium-
möte på onsdagskvällen.

Övriga talare voro advokat Sonja Branning-Westerstahl och redaktör Ragnar Casparsson, vilka liksom hr Lindsko vilgen

Dagens Nyheter 25 nov 1937

Murcia

En månads träning. Utrustades och en kväll avvecklade med en inbjudan från de förenade ungdomsförbunden. Där rev "Somos de la Guardia" (Vi är det unga gardet) som en eldslåga i bröstet, när de unga varma rösterna svepte oss med i sin vänskap. "Sambremos — vencer o morir" (segra eller dö). Ja, inom några få dagar skulle dödens svarta mantel sopa rent i Bataljon Thälman.

Men döden är främmande för oss den morgon vi äntrar tåget i Murcia, den sjunde i andra månaden 1937. Basarna Skotte och Reepstock håller ögonen på oss och utanför på perrongen går Herman Wohlin och spankulerar.

En fin titel har "farsan" fått, fältväbel, den slängde han snart och kom ut till fronten med geväret i hand. En lustig skit Volle, född skådespelare, intelligent i övermått, beläst och idealist av renaste vatten. Till sitt sätt en kinesisk filosof, rösten var en domedagsbasun när han läste lagen för oss. Jag frågade honom en gång:

"Var fan har du fått den stämman ifrån?"

"Jo, Gösta, du förstår när jag låg i skogen uppe i Jämtland så läste jag mycket om greker och romare och en av dom tog kiselstenar i munnen och försökte tala. Så på söndagarna gick jag ut i skogen och ställde mig på en sten och skrek så mycket jag orkade med truten full av knot och det gick! Så en 'vacker söndag' kom det en gubbe skidande förbi där jag stod och bölade — stannade, tittade förvånat och sa: 'Är du tokig pojke! Va e de för oljud.' Blängde på honom men sa inte ett ord. Stirrade på mig, rev sig under skinnluvan och försvann bakom några granar."

Volle gav mig en snedögd blick, drog ner ansiktet en bit och höjde armarna på ett oerfarenligt sätt och log lite satiriskt, en mjuk människas ansikte.

Ombord och avgång, en visslande signal och tåget drar igång. En ström av guldglada apelsiner rinner genom de öppna fönstren ner på golvet. Röster sjunger och hurrar, vi ser mörka leende ansikten, de ger oss folk-fronthälsningen till avsked. Murcia, du stad, med dina vackra människor har du bränt en episod i våra hjärtan för evigt. Du har gett oss en bit av din spanska själ. ■

Ett helt nytt sätt att lära historia

I slutet av september i år öppnade Stockholms stadsmuseum en ny permanent utställning — MÄNNISKOR KRING EN VERKSTAD, STOCKHOLM 1897.

Den här utställningen är unik på flera sätt: dels lyckas den med konststycket att konkretisera politiska, ekonomiska och sociala förhållanden i Stockholm år 1897; dels är utställningen direkt byggd för undervisningsändamål, i nära samarbete med lärare och elever i årskurs 8 på grundskolan. Resultatet har blivit en utställning som fungerar som läromedel och som utgångspunkt för en helt ny historieundervisning.

Arbetet med MÄNNISKOR KRING EN VERKSTAD, STOCKHOLM 1897 påbörjades för ca två år sedan. Då bildades en arbetsgrupp på stadsmuseet, som skulle planera museets basutställning om 1800-talet. Redan från början var det klart, att en av utställningens viktigaste uppgifter skulle vara att konkretisera alla de abstrakta begrepp, som hör samman med denna tid: urbanisering, emigration, industrialisering, kapital, proletariet etc. I skolans åttonde klass läser eleverna om dessa begrepp i samband med industrialismen i Sverige. Utställningen var redan från början tänkt att användas för undervisning på högstadiet och gymnasiet.

Arbetsgruppen undersökte via boendeundersökningar och berättelser i litteraturen hur livet kunde gestalta sig på den tiden. Man tittade på bilder och läste, intervjuade, diskuterade. Själsminingom kom man fram till vilka konkreta situationer som kunde användas att berätta utifrån.

Därefter gjordes en modell av utställ-

ningen och samtidigt drogs de första riktlinjerna upp för hur undervisningen skulle kunna ske. Skolfolk kopplades in, och på ett tidigt skede inbjöds skolklasser till museet för att diskutera det förslag som fanns — vad som var svårt att förstå, om det fanns något man ville veta som inte fanns med etc. Utställningen utformades sedan med hänsyn till elevernas och lärarnas synpunkter och önskemål. Parallellt med själva utställningsarbetet pågick arbete med studiematerial för eleverna. Och nu kan vi alltså se det färdiga resultatet.

MÄNNISKOR KRING EN VERKSTAD, STOCKHOLM 1897

heter alltså utställningen. Verkstaden är Bröderna Bolinders mekaniska verkstad på Kungsholmen. Mot bakgrund av det stora företaget skildras några anställda och deras familjers arbets-, bostads- och levnadsförhållanden. Vid en rundvandring genom utställningen möter vi först en utsikt över industristaden.

Elever i åttonde klass arbetar inne hos verkstadsarbetaren Axel. Från utställningen »Människor kring en verkstad, 1897 i Stockholm» på Stockholms stadsmuseum.

Högt uppe på berget ser vi disponentvillan. Sedan kommer vi till fabriksporten och genom den in i maskin- och svarverkerstaden. Vi går vidare genom kontoret och kommer ut på »Arbetsaregatan», Kungsholmsgatan, som vi följer upp till Kungsklippan. Där kommer vi in på en bakgård, och på vardera sidan om gården finns två bostäder: den ena hyrs av en arbetare, Axel, och hans familj med inneboende, den andra av Elin, som är änka efter en bokhållare på Bolinders. Hon försörjer sig som hemsömmerska. Elin och Axel är dockor i naturlig storlek, eller kanske snarare figurer. Deras ansikten, händer och hållning visar vilka dom är.

Ingenting finns i utställningen, varken när det gäller Bolinders maskinhall eller dom två små bostadsrummen, som inte har en funktion. Allting är nog utvalt för att klargöra och undervisa: på Elinns vägg finns ett försäk-

ringsbrev — det berättar om hennes ekonomi och det gör även kassaboken på byrån. På väggen hänger porträtt av henne själv och mannen, som nu är död. Elin har också en liten vas från Stockholmsutställningen 1897, och på väggen hänger ett urklipp om Frälsningsarmén.

Hos Axel finns en amerikaklocka. Den har hans bror som emigrerat skickat hem. I ett skrin i fönstret har Axel brev från sin bror, där denne skriver, att det faktiskt inte går att skära guld med täljkniv i Amerika heller. På väggen ett uppprop till en demonstration och tidningsurklipp och August Palm och Axel Danielsson.

Alla dessa små detaljer ger personerna en förankring politiskt och ekonomiskt. Och på detta sätt lyckas man visa en social situation, en konkret miljö, som är bestämmd i tid och rum.

Men hur går undervisningen till?

För att eleverna skall ha behållning av museibesöket är det viktigt, att dom i förväg känner till förutsättningarna för industrialismen i Sverige. Denna bakgrundsinformation går igenom i skolan före besöket med hjälp av ett ljudbildband. Utifrån ljudbildbandet får eleverna sedan välja grupper/ämnen att arbeta med:

grupp 1 skall studera Bolinders mekaniska verkstad
grupp 2 skall arbeta hos sömmerskan Elin
grupp 3 hos verkstadsarbetaren Axel
grupp 4 skall undersöka en industrimiljö som finns kvar från tiden: Munchenbryggeriet, och grupp 5 skall studera boendemiljö, som också finns kvar på Katarinaberget.

När gruppindelningen är klar, får varje grupp faktabladsuppgifter att lösa i skolan. Och så rustade kommer eleverna sedan till museet. Själva museibesöket eller – undervisningen varar i ca 3 timmar.

Grupperna arbetar i olika delar av utställningen: en grupp inne i Bolinders verkstad, en inne hos Elin och en hos Axel. Två grupper skickas ut på stan för att studera och jämföra industri- och boendemiljö som finns kvar från tiden. Under en timma arbetar eleverna med faktablad och frågor. Tittar, diskuterar och antecknar. Därefter förbereds gruppredovisningarna och till sist redovisar varje grupp sitt arbete för kamraterna inne i själva utställningen. När klassen är tillbaka i skolan igen görs en sammanfattning av museibesöket.

Och vad är det man fått veta?

Ja, redan i skolan berättade ljudbildbandet om förutsättningarna för industrialismens genombrott i Sverige. En av dom viktigaste förutsättningarna var den stora *befolkningsökningen* i Sverige under början av 1800-talet. Befolkningsökningen berodde inte på att det föddes fler människor, utan på att många fler överlevde. Detta i sin tur hängde samman med att det var fredstider, att det fanns större kunskaper om hur smitta

sprids och att smittkoppsvaccinet uppfunnits. Bättre grödor och redskap gav bättre skördar. Den största befolkningsökningen skedde bland de obesuttna på landsbygden, som ökade med 250%.

En annan faktor av stor betydelse var *skiftena*. Många som inte längre kunde få sin utkomst i jordbruket tvingades ge sig av för att finna arbete. En del blev arbetare vid sågverken längs norrlandskusten – andra rallare. Över 1 miljon människor emigrerade, de flesta till Amerika. Andra blev statare, pigor och drängar på storböndernas gods. Många flyttade till Stockholm och andra städer för att försöka få arbete där. Men för att industrialismen skulle slå igenom behövdes inte bara arbetskraft; det måste finnas industrier också. Och för att starta industrier krävs teknik och kapital.

Tekniken fanns sedan länge ute i Europa, och nu importerades de stora uppfinningar, t.ex. ångmaskinerna, till Sverige.

Kapital fanns också: handeln med Ostindien hade givit stora vinster åt brukspatroner, handelsmän och skeppare. I de stora handelshusen fanns pengar att investera i lönande verksamheter, t.ex. industrier. Och så kunde genombrottet för industrialismen ske i Sverige. Detta och mycket mer berättar ljudbildbandet, som eleverna alltså får se i skolan före museibesöket.

På museet

Vid redovisningen vet grupp 1, att mekaniska verkstäder började anläggas i Sverige vid mitten av 1800-talet. Dom nya sågverken behövde sågar och ångmaskiner och en mängd andra jäsaker, och det var sånt som tillverkades av mekaniska verkstäder, t.ex. Bröderna Bolinders mekaniska verkstad. Under dom 40 åren fram till 1890 hade Bolinders vuxit, och nu, 1897, arbetar 600 personer där. Det är trångt, bullrigt och farligt. Arbetstiden är 60 timmar i veckan och semester förekommer inte alls. Timpenningen på Bolinders är lägre än på andra verkstäder, och 1891 gick arbetarna där i strejk. Många av de strejkande avskedades.

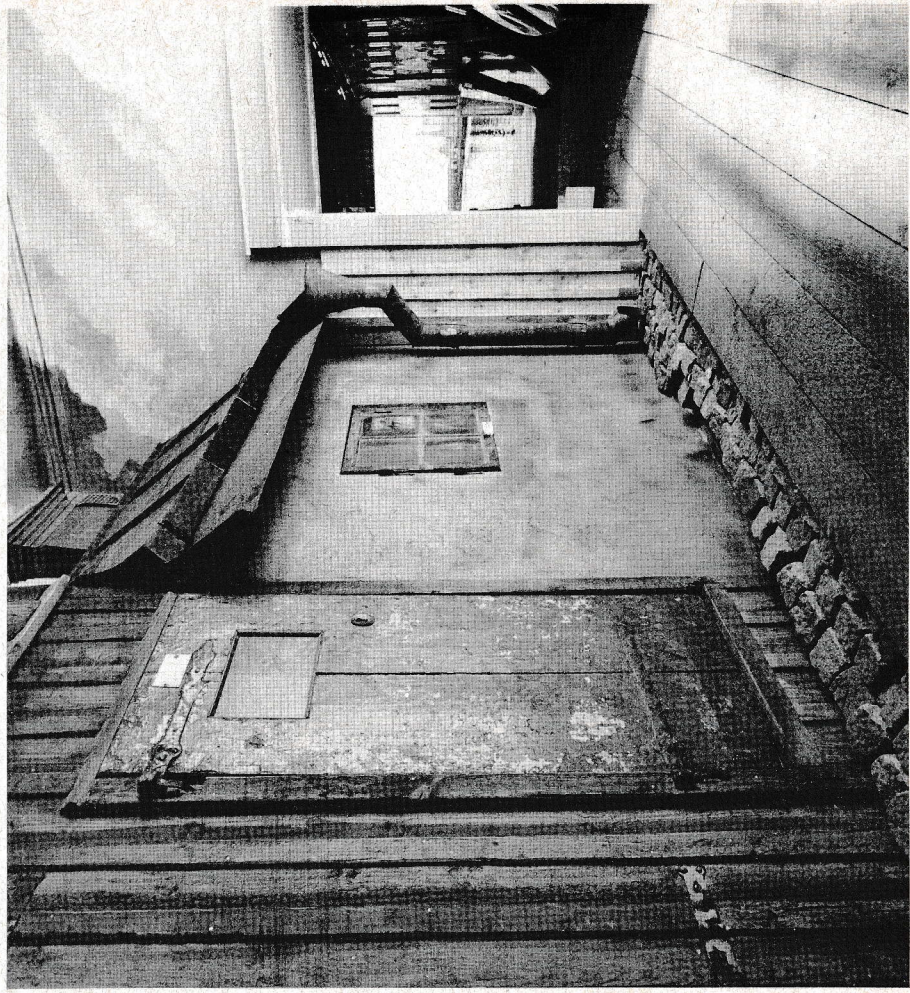
Inne hos Elin /grupp 2/ får vi veta, att hennes man, som nu är död, har varit anställd hos Bolinders som bokhållare. När

mannen dog fick Elin ta arbete som hemsömmerska åt ett herrkrädderi på Västerlånggatan. Mannen hade tagit en livförsäkring, så efter hans död fick Elin 1000 kronor. Elin har en son, Ludvig, som är tolv år och som går sista året i skolan. Han arbetar som springpojke på all sin lediga tid och tjänar 35 öre om dagen. Elin och Ludvig bor i ett enda rum – köket delar dom med en annan familj. Elin flyttade till Stockholm när hon var sjuåttio år. Det var många andra också som flyttade från landsbygden in till Stockholm för att försöka få tag på arbete. År 1850 hade Stockholm en befolkning på

93.000 personer – år 1900 hade den ökat till 300.000.

Elin är med i Föreningen för sömmerskor och betalar 10 öre där varje vecka. För det får hon fri läkarhjälp och medicin och 50 öre per dag vid sjukdom. Varje onsdagskväll går Elin på Frälsningsarméns möte på Kungsholmsgatan.

Också Axel /grupp 3/ har arbetat vid Bolinders. Han fick plats som filare där 1885. Axel arbetade 12 timmar om dagen och tjänade 20 kronor i veckan. Nu är han arbetslös. Han och hans arbetskamrater ställde krav på bättre löner och kortare arbetstid

Lilla västra Kvarngränd rekonstruerad i »Människor kring en verkstad, 1897 i Stockholm» (Stockholms stadsmuseum)

– det kallade disponenten för uppvigling. Axel var 14 år när han lämnade sitt föräldrahem i Småland för att söka arbete tillsammans med sin äldre bror. De kom till Stockholm. Ganska snart emigrerade Emil, brodern, till Amerika. Mellan 1860 och 1910 utvandrade över 1 miljon människor från Sverige till Amerika. Arbetslöshet och fattigdom tvingade dem – drömmen om ett bättre liv lockade.

Men Axel stannade kvar i Stockholm. Till att börja med bodde han inneboende och arbetade med olika arbeten, mest på byggen. Sen kom han som sagt till Bolinders.

Axel är gift och har tre små barn. Nu när Axel är arbetslös har familjen blivit tvungna att ta inneboende för att klara hyran. Frun har fått arbete som tvätterska. Axel sitter vid bordet och skriver till sin bror i Amerika.

Grupp 4 har varit vid Munchenbryggeriet vid Söder Mälarstrand. Det var Sveriges första och största ångbryggeri. 1897 fanns det 16 bryggerier i Stockholm. Vid Münchenbryggeriet arbetade då 300 personer, många var kvinnor. De arbetade med flasksköljning, tappning, korkning och etikettering. Det var ett tungt arbete och arbetsdagarna var långa. Lunginflammationer och reumatism var vanliga yrkessjukdomar. Kvinnorna fick lägre lön än männen – 2/3 av deras lön.

Många av alla dom som flyttade in till Stockholm bosatte sig på Söder, arbetarnas stadsdel. Katarina är en del av Söder, och där har grupp 5 varit. Här var husen sämst och här dog fler barn än i någon annan del av staden. Många bodde i små träkåkar. Många av dom allra fattigaste bodde just i Katarina och jobbade i hamnen. Över hälften av arbetarfamiljerna i Stockholm hade inneboende, fast de bara bodde i rum och kök. Dom två grupper som har varit på stan har haft bilder med sig som visar hur det såg ut förr på Katarinaberget och vid Münchenbryggeriet.

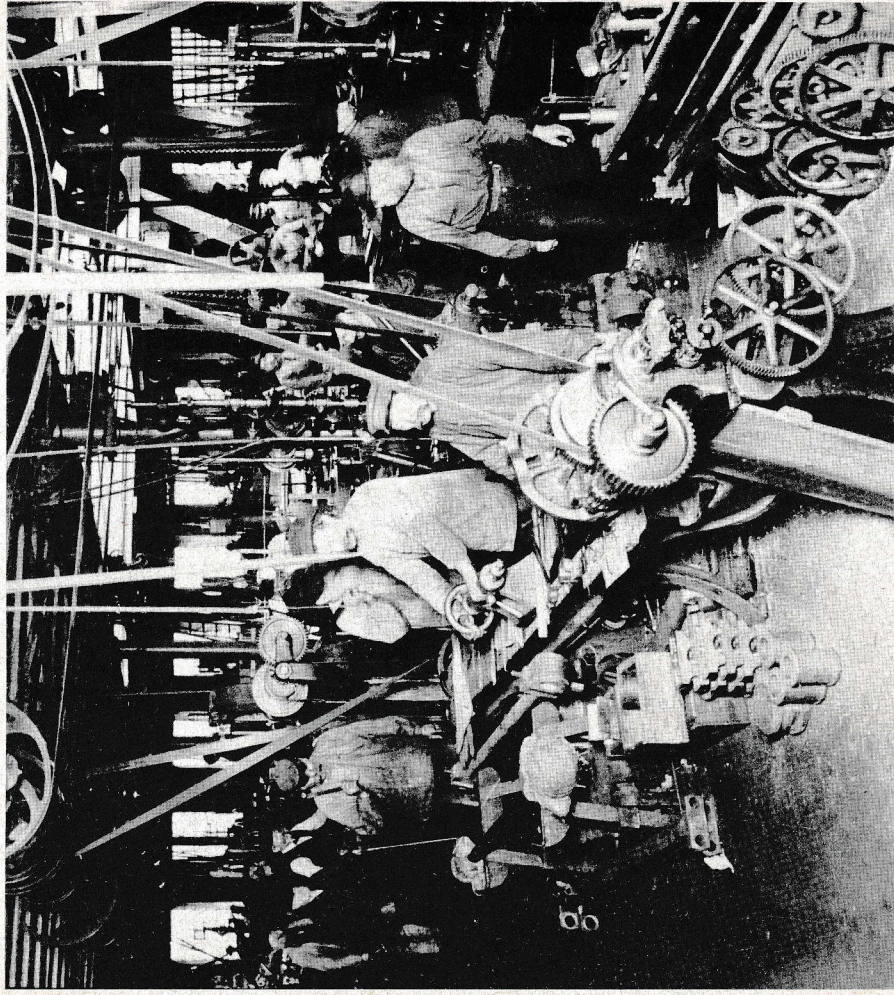
”Komplettera och levandegöra”

Den arbetsgrupp som gjort utställningen och studiematerialet har velat ”komplettera och levandegöra den ordinarie skolundervisningen.” Och att man har lyckats med den

uppgiften, det står alldeles klart. Här får vi inte bara kunskap om föremål, utan allt är satt i ett sammanhang, politiskt, ekonomiskt och socialt. Och hela denna tid blir så mycket lättare att förstå, när man som här får en konkret situation att utgå ifrån: ”Så som Axel bodde, så bodde mer än hälften av Stockholms arbetarbefolkning vid den här tiden”.

Skulle man inte kunna fortsätta att arbeta på liknande sätt med museets övriga basutställningar – ta fram andra viktiga epoker lika konkret? Som ett mera ”teoretiskt” komplement till sådana utställningar har museet ju redan en permanent del, Stadens mönster, som i kartor, bilder och text berättar i stort om Stockholms utveckling från medeltiden till våra dagar. Vi hoppas alltså på fler utställningar av samma typ som MÄNNISKOR KRING EN VERKSTAD, STOCKHOLM 1897 – gärna gjorda i undervisningssyfte. För det visar sig ju, att det som är gjort för barn och ungdom, det lämpar sig ypperligt också för vuxna. ■

Mona Larsson

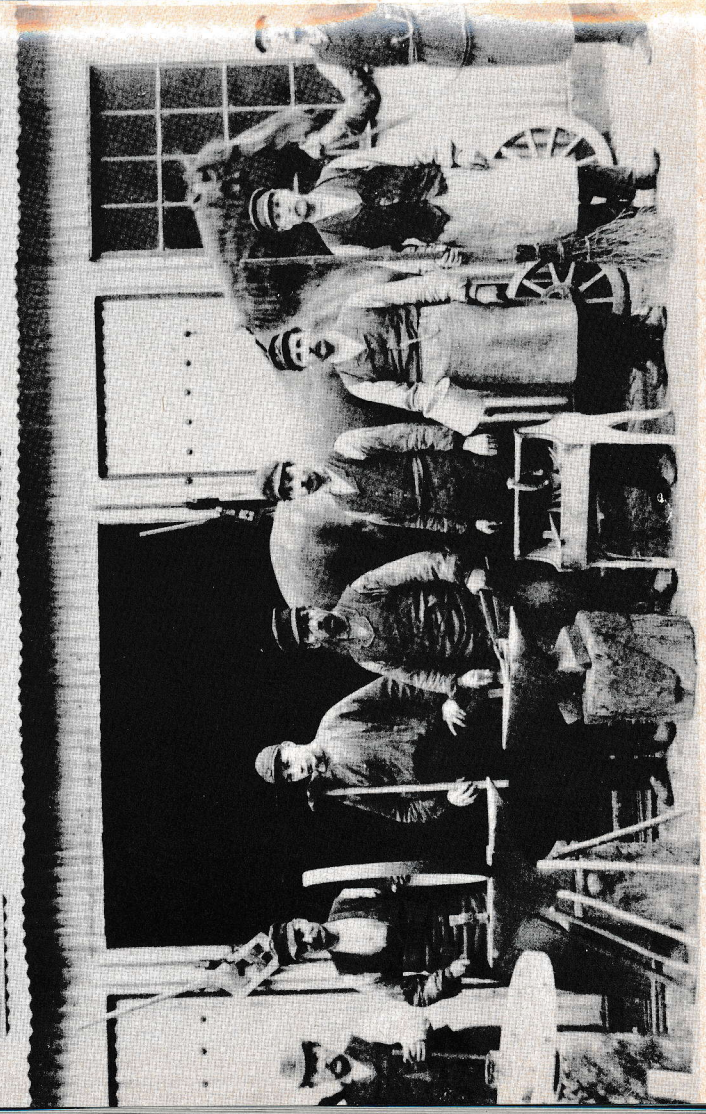
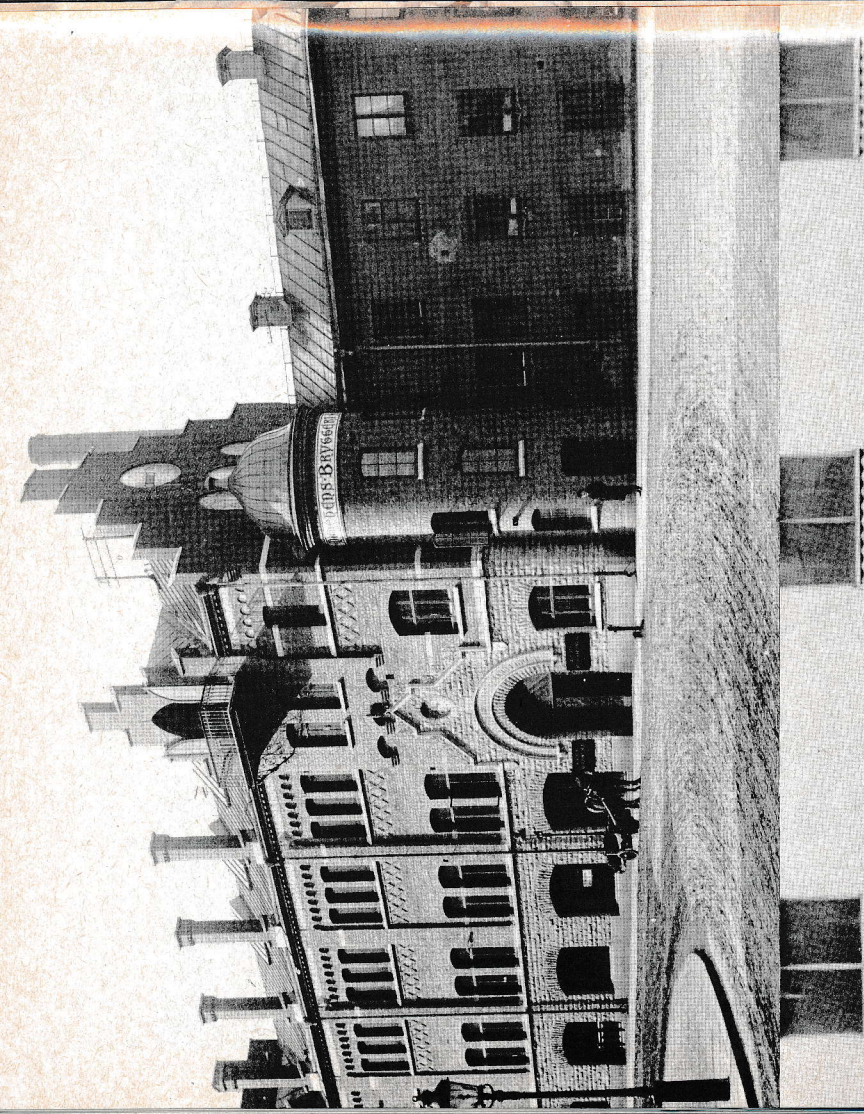

Bolinders mekaniska verkstäder 1895, maskin- och svarvareverkstaden i bottenvåningen.

En arbetare har berättat:

»Det var trångt och svårt att komma åt plåtresorna, som föll ned bakom saxen. Han måste ligga hopkrupen på alla fyra, och för varje gång han försökte resa på sig, stötte han huvudet i ett balanshjul, som svängde runt ungefär en meter ovanför golvet. Plåtresorna voro vassa som rakkivar och han skar sig i händerna, så att blodet rann från ett tiotal sår. En av arbetarna såg hans ovana rörelser och blödande händer och kastade till honom ett par skinnhandskar.»

Följande sidor är hämtade ur studiematerialet till »Människor kring en verkstad, 1897 i Stockholm». Lena Högberg vid stadsmuseet har sammanställt bilder och text.

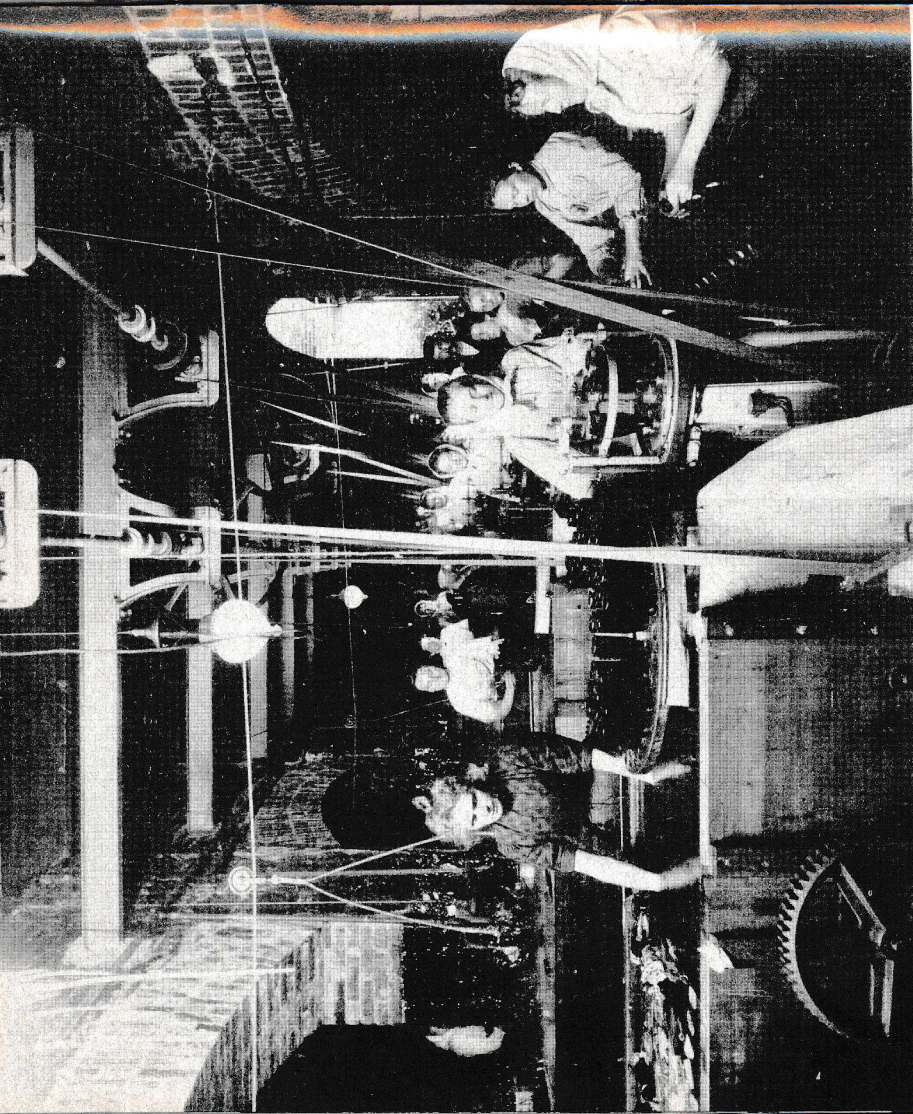

1897 arbetade många kvinnor vid bryggeriet. Dessa hade 2/3 av männens lön. »de sjukdomar som framkallas av yrkesarbetet i bryggerierna äro oafsett kroppsskador – företrädesvis genom förkylning i de ofta kalla och dragiga lokalerna försakade bröståkommor och i främsta rummet reumatism» (ur en undersökning om de industriella arbeterskornas lefnads- och löneförhållanden i Stockholm av Johan Leffler 1896).

Överst till vänster Münchenbryggeriets kontorsbyggnad, Torkel Knutssongatan 2. Bilden är från år 1897.

Till vänster:

Vid bryggeriet fanns många olika yrken representerade förutom de som sysslade med själva öltillverkningen, t ex stallpersonal, smeder, tunnbindare, vagnmakare, timmermän och målare.

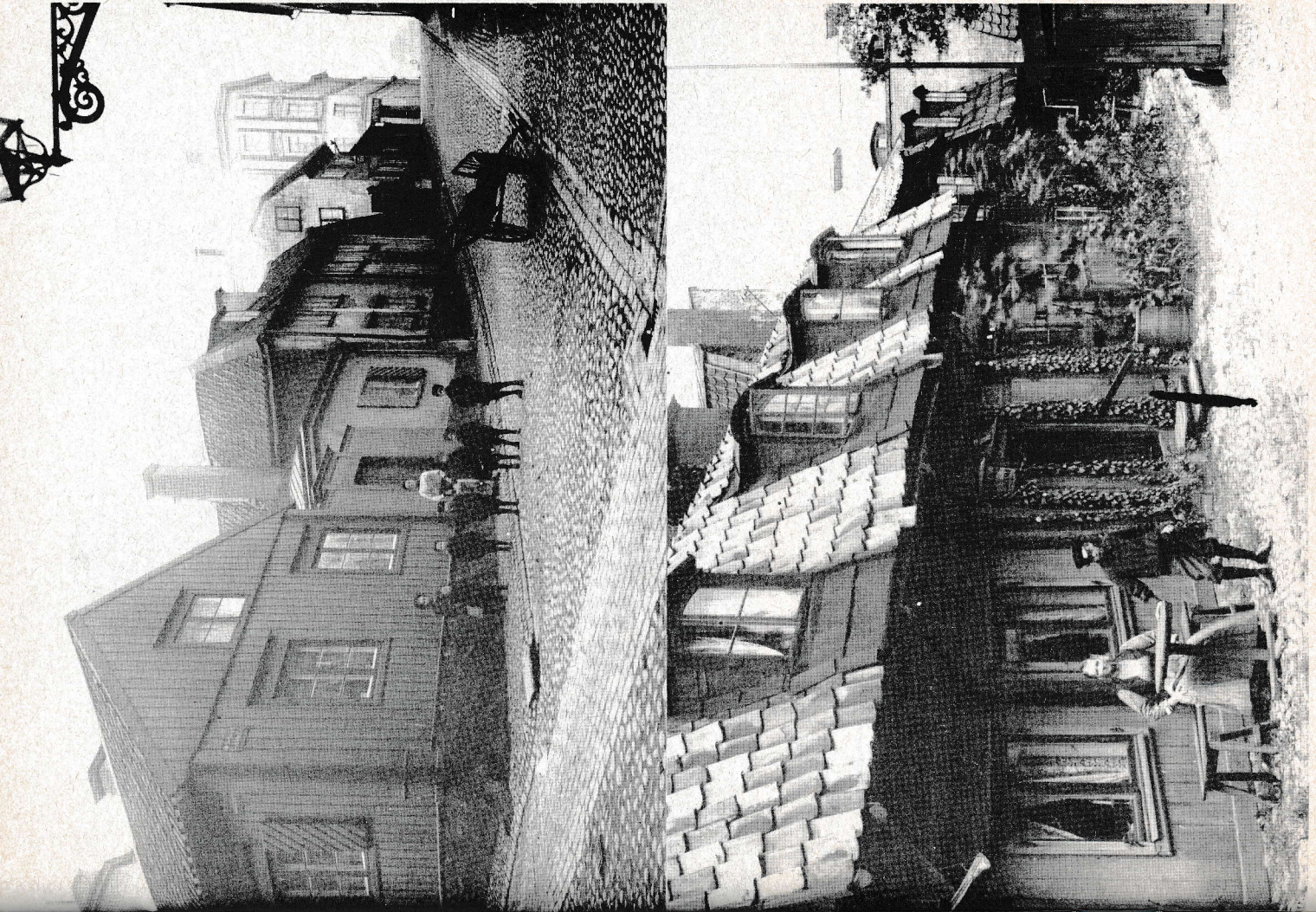

Buteljssköljerskor vid Münchenbryggeriet.

»I sköljen skulle man första lukta i var butelj, så man kunde sortera ut dem som hade varit fotogen eller annan olja i. De andra lade man i en bassäng med hett vatten, och där kunde det hitta på att hända att en eller annan butelj sprack. När man sedan stack ner armarna för att röra om eller gripa tag i buteljerna skar man sönder sig mot skärvorna. Det blev riktigt otäcka sår för vattnet gjorde att man inte kände hur det skar».

Många av alla dem som flyttade till Stockholm under slutet av 1800-talet bosatte sig på Söder — arbetarnas stadsdel. I Katarina församling bodde de allra fattigaste. Här var husen sämst och här dog fler barn än i någon annan del av staden. På den undre bilden till höger ser vi en gårdsinteriör från Svartensgatan 22-24. Den övre bilden är också från Svartensgatan. Om huset nr. 36, som nu är rivet, står att läsa i bostadsundersökningen:

»Golven är söndernagda av råttor, tapeterna hänga i trasor på väggarna, fönsterrutorna äro söndriga eller i bästa fall skarvade, järnspis finns ej, utan öppen spis som i allmänhet ryker in».

Kvinnan förr:

Berättelsen om Elin

arbete alls. Nej tyvärr då kan det inte bli någon hjälp. Men grosshandlaren är på gott humör den dagen och lovar henne ett litet bidrag till hyran som hon är efter med.

• Johanna Charlotta, som stod före Elin i kön, fick däremot hjälp. Hon kunde visa intyg på att hon hade fast tjänst som piga hos skomakare Pettersson.

»Den gamla goda tiden»

Scenen på Rådhuset bygger på fakta ur S U Palmes bok »Den gamla goda tiden». Palme sammanfattar: »Den lilla episoden visar två saker som är karaktäristiska för äldre tiders socialvård. För det första, detta med arbetsgivarintyg om att hon har fast tjänst. Det betydde i all enkelhet att man bara var beredd att hjälpa de ogifta mödrar som var väl inordnade i samhället genom att de hade fast tjänst. För det andra, att det var ett oeftergivligt krav, att den som hade några egna resurser skulle satsa den först genom att offra den lilla besparingen eller genom att utföra en arbetsprestation.» Palme syftar på bruket att »amma in» barnet på Barnhuset, dvs. ge mjölk åt något annat barn samtidigt som man ammade sitt eget. Men det var ju inte alla som hade mjölk så det räckte till två.

• Det var kanske lika bra att Elins barn inte kom in på Barnhuset. Det var en gammal inrättning med mörka, fuktiga, direkt hälsovådliga rum. Barnen missköttes och dödligheten var hög.

• Men Elin var i en fruktansvärd situation och hon var inte ensam. Tusentals unga kvinnor hade det som hon. Brist på jobb, delvis på grund av ett enormt kvinnoöverskott och social utstötthet om man blev med barn, tvingade de unga kvinnorna till städerna. Deras fattigdom och utsatthet här gjorde att de åter blev med barn, blev övergivna eller flyttade ihop med fadern utan att gifta sig. Antalet utomäktenskapliga barn steg kraftigt under 1800-talet och 1860 var hälften av alla barn som föddes i Stockholm födda utom äktenskapet.

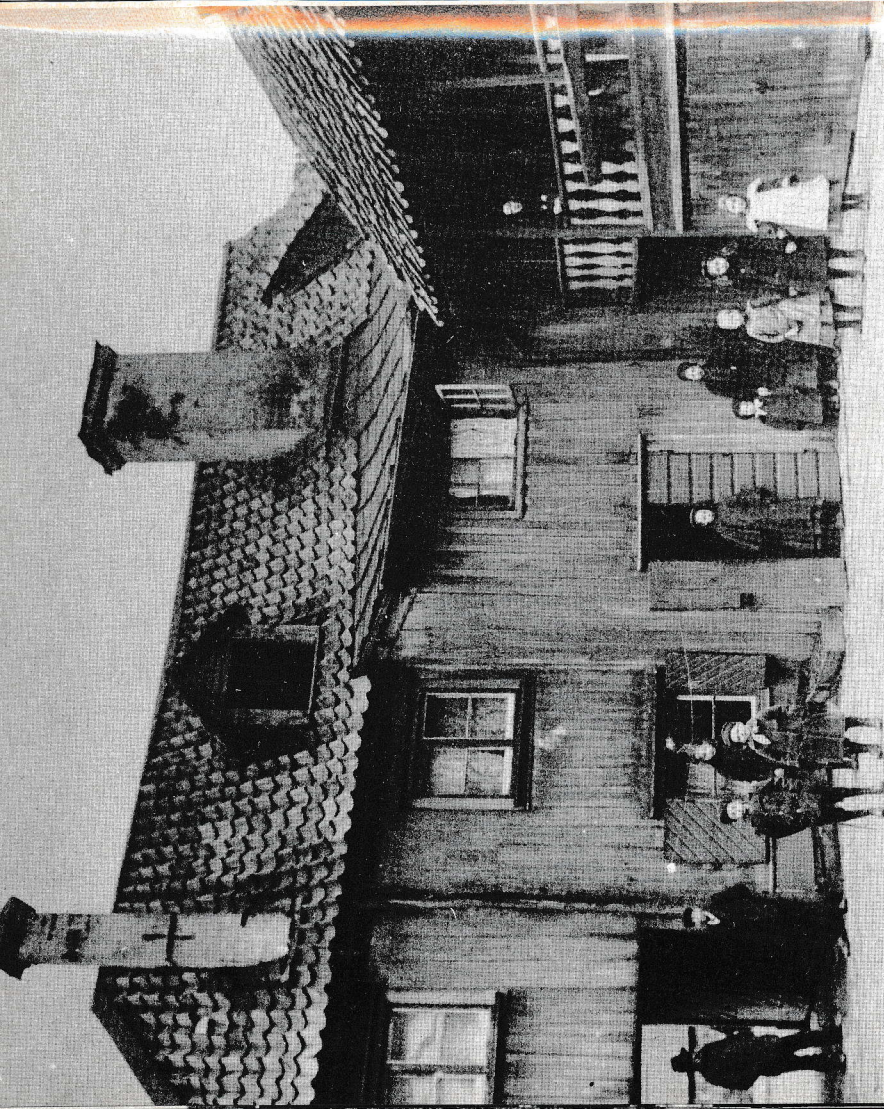
• Många klarade inte av det. Det ser vi på de höga dödlighetssiffrorna för spädbarn. De var dubbelt så höga i Stockholm som på landet och de var högst i arbetarkvarteren, nära dubbelt så höga där som i de fina kvarteren. Just under 1860-talet nådde barnadödligheten rekordsiffran 270 promille i

• En dag i april 1867 märkte Elin att hon var med barn. Vad skulle hon göra? Stanna kvar i byn var omöjligt, hon skulle bli fullständigt utfrusen som ogift mor – och hur skulle hon försörja sig och barnet, ingen ville ha en piga med barn i sin tjänst. Fly till stan? Elin gruvade sig, hon hade hört att det var mycket dyrt i stan och svårt att få bostad.

• Elin fick jobb på en yllefabrik. Lönen räckte inte till en egen lägenhet, inte ens ett eget rum. Det var bostadsbrist i Stockholm och hyrorna i fattigkvarteren var skyhöga. Men Elin fick lov att hyra en sängplats hos en arbetskamrat som var gift och bodde i en etta på Söder.

• En marsdag 1868, en onsdag eftermiddag, står Elin i kö i gamla Rådhuset där Stockholms Stads fattigvårdsnämnds delegerade för barnavård håller mottagning. Barnet har hon på armen. Det är tre månader gammalt nu. I kön står andra unga kvinnor med de svarta schalarna svepta om axlar och huvud. De är bleka och magra. Det har varit ett svårt år, skörden slog fel och livsmedelspriserna i stan är höga. Deras löner däremot är de vanliga, låga.

• Nu är det Elins tur. Därinne sitter grosshandlare Bergman, medlem av fattigvårdsnämnden och tar emot. Elin niger ödmjukt och säger sitt namn. Elin Larsson. Ogift? Ja. Elin ber om hjälp med att få in barnet på Barnhuset. Grosshandlaren undrar om Elin kan bidra med en del av inlösenbeloppet till Barnhuset. Nej det kan Elin inte, hon har inga pengar. Har Elin intyg om att hon har fast tjänst? Nej Elin hade fått sluta vid fabriken då barnet kom. Hon har inget

Mäster Mikael's gata nr. 10.

I det här huset bodde när bilden togs 1898 25 vuxna och 8 barn till årshyror mellan 60-250 kronor. Av dem var 6 sjömän, en skomakare, en slaktare, 5 arbetskarlar, ett kontorsbiträde, en städerska, en f.d. sidenväverska, en arbetskarl, ett fattigunderstöd, en sömmerska med två barn, en skepphustru med fyra barn (mannen å okänd ort) och en ogift kvinna.

Stockholm. Det betyder att mer än vart fjärde spädbarn dog!

• Alla de unga kvinnor som sökte hjälp på Rådhuset var pigor eller fabriksarbeterskor, precis som Elin och Johanna Charlotta. Det var ingen tillfällighet. Några andra möjligheter att försörja sig själva fanns inte för kvinnor. Så här skriver biskop Agardh, som tidigt intresserade sig för kvinnofrågor, 1854: »I Sverige har den ogift kvinnan, även om hon är 40 år inte rätt att för egen räkning bruka sin egen lantgård. Hon får icke heller driva någon handel, icke idka hantverk, icke äga och sköta en fabrik, icke ens spinnfabrik, icke en klädesfabrik, icke idka salubageri, icke salubrygd vilka senare dock alla är kvinnoyrken. Varmed skall hon, om hon ej har tillräckligt arv, då föda sig? Därpå svaras, hon får leja ut sig i tjänst. Hon får bjuda ut sig till att passa upp alla andra». Jo förresten, säger han, hon får sälja nipper (hattnålar och sånt) och genom kungligt brev från 1844 har hon rätt att »kringbara och sälja glasarbeten på gator och torg». Männen däremot, säger han, har förbehållit sig sådana yrken som folkskollärare, även för flickor, läkare, även för kvinnor etc. Utom alla yrken finns i Sverige 60 000 tjänster för män och nor. Om fabriksarbetet talar han tyvärr inte, men pigans jobb beskriver han så här: ... »uppassa alla i huset, springa allas ärenden... städa och elda rummen, släpa vedbörorna upp för alla trappor, koka maten, baka, brygga, laga, lappa, tvätta allas smutsiga linne därvid stå i det kalla vattnet till knäna, ligga i trasor framstupa och skura golven. Hon skall borsta mannens kläder och smutsiga skodon... bädda herrarnas, själva drängarnas sängar, föra herrarna till deras sovrum, och där spänna alla sina krafter för att draga av deras stövlar...»

• Det var underklassens kvinnor som blev pigor och fabriksarbeterskor. De bürgerliga kvinnor som ville ha ett eget yrke hade länge svårt att hävda sig mot männen. Det var därför kraven på »kvinnans frigörelse» kom från borgarklassens kvinnor och inte arbetarklassens. Varför behövdes underklassens kvinnor helt plötsligt? Jo därför att den svenska industrin på allvar kom igång efter 1850. Det berodde på många saker, bl.a. ångkraften. Nya maskiner förändrade industrin. Många maskiner kunde hanteras med enkla handgrepp som t.o.m. kvinnor och barn kunde klara. Textilindustrin t.ex. an-

ställde massor av kvinnor och barn. Mellan 1865 och 1885 ökade antalet kvinnliga arbetare från 4 000 till nära 8 000 bara i textilindustrin. Det fanns dubbelt så många kvinnor som män i denna industrigen.

Många utan jord

• Varifrån kom alla dessa kvinnor? 4 000 på 20 år bara inom textilindustrin! De kom från landet. Omkring år 1850 bodde de flesta människor på landet. Och landet var fullt av utfattiga människor utan jord och utan jobb. Befolkningen i Sverige hade vuxit, men det var de fattigas antal som hade mångdubblats. Hälften av dem som bodde på landet 1850 saknade helt egen jord.

• För många av dessa var industriarbetet en räddning undan svältdöden. För backstugesittarna t.ex., som inte kunde leva på den ynka jordbit de hyrde. Men för torparna som var lika många — omkr. 100 000 år 1850 — betydde den nya tiden katastrof. Rationalisering och stordrift gjorde torpen olönsamma. De drogs in av jordägaren (för torparen ägde ju inte sin jord själv) och torparen och hans fru fick välja mellan att bli statare — dvs. slavarbetsare på huvudgården eller fabriksarbetare i de nya industrisamhällena.

• För torparehustrun betydde detta en förändring av hela hennes livssituation. I torpet hade hon självständigt organiserat sin dag och sitt arbete. Ett hårt arbete som krävde stor yrkesskicklighet, ett meningsfullt arbete. Från ett arbete i och omkring hemmet till ett enformigt slit bort från hemmet. Från ett liv med en familj som hjälptes åt i ett gemensamt arbete, till ett liv med en familj som nu bara var en »konsumtionsenhet» och där allt hemarbete föll på henne ensam. Detta gällde såväl fabriksarbeterskan som statarhustrun. Det var nämligen ett krav att statarens fru skulle mjölka de många korna på gården, ett tungt arbete som tog många timmar om dagen. För en usel betalning tvingades hon bli arbeterska på gården, antingen hon ville eller ej.

• Många torpare föredrog att bli fabriksarbetare framför det förnedrande statarlivet. Tillsammans med andra jordproletärer strömmade de till industrisamhällena och blev billig arbetskraft. Billig och anspråkslös just på grund av att de var så många.

• Fabriksägarna var nöjda. Ju billigare arbetskraft desto lönsammare fabrik.

• Några politiker var betänksamma och sa att industrialismen skulle komma att leda till allmän fattigdom. Men andra sa entusiastiskt: »Det stimulerande accordsystemet och möjligheten att sysselsätta *inte bara arbetaren utan också dennes hustru och barn*, leder tvärtom till ökat välbstånd!» (B. Kennerström — Land du välsignade 1973) Kurs. av förf.

Välstånd för vem?

• I »Tablå öfver de ogifta arbeterskornas lefnadsvillkor vid ett bomullsspinneri 1894» får vi veta att lönen i genomsnitt håller sig mellan 7 och 9 kr i veckan. Det kan man knappast leva på, anser författaren. »Och ändå anlitar de inte prostitutionen!» utbrister han beundrande. Den här boken med tabllän, Arbetarförhållanden i Stockholm 1894 av G. Geijerstam är liten, men full av tabeller och fakta. Med hjälp av den kan vi göra oss en bild av t.ex. Elin om hon hade kommit till Stockholm lite senare, gift sig och fått flera barn.

o Elin och hennes man bor i ett rum och kök i någon av bomullsfabrikens arbetarbo- städer i utkanten av staden. Det är långt ute, långt till affären men rätt billig hyra, 9-kr/månaden. Det är bra att ha ett särskilt kök, många har bara ett rum med en kakelugnsplis. Men köket är oanvändbart under den kallaste delen av vintern, då måste man hugga bort isen i fönstret med en yxa. Egentligen är det en ombyggd garderob. Det finns inget vatten inne. Det får man hämta vid en pump längre ner på gatan. Fast det gör inte så mycket. Värre är det att avlopp heller inte finns. Både kiss från pottan och smutsvattnen måste kastas i rännstenen utanför.

• I rummet — det är 4x5 m — bor det 7 personer. Elin, hennes man, deras 3 barn och ett fosterbarn som de tagit från Barnhuset för 40-kr om året. Det ger ett litet tillskott till inkomsterna. Det är ganska vanligt med fosterbarn. Ett annat vanligt sätt att öka på inkomsterna är att hyra ut en sängplats åt en ogift arbetare. Det gör Elin också, det ger 1-kr i veckan.

11 timmar per dag

• Elin tjänar 8-kr i veckan. Hennes man, som också jobbar på bomullsfabriken, tjänar nästan dubbelt så mycket, 15-kr i veckan. De jobbar båda 11 timmar om dagen. Elin

12-åriga dotter jobbar också på fabriken. Det gör nästan alla barn i den åldern därute. (...fabriken har ett nästan oproportionerligt stort antal minderåriga, från 17 ånda ner till 12 år). Hon får 3:- kr i veckan. Tillsammans tjänar de 26:- kr i veckan. Med fosterbarnets och hyresgästens tillskott blir det 27:70 kr. Elin handlar på lördagen. Den dagen slutar hon kl 14.00. Så här mycket köper hon en lördag i november: Mjöl, smör, kaffe, limpor, spisbröd, mjölk, fläsk, kött, fotogen, ost, anjovis, ätuka, salt, gryn, sirap, sill, grönsaker, potatis, bruna bönor, ärtor. Tillsammans blir det 14:72. Ett kg fläsk och ett kg kött är allt vad 6-personers familjen får dela på i köttväg. Ofta bjuder de den inneboende, en ung pojke från Dalarna. Dessutom har Elin skaffat hem en famn ved för 15:50 kr på avbetalning med 2:- kr i veckan. Fabrikens bostäder är kalla och dragiga och dyra att värma upp. Det klagar alla på.

- Elin och hennes man betalar dessutom varje månad ett bidrag till Elins gamla mor som är sjuklig. Var tredje arbetarfamilj vid fabriken betalar understöd till en gammal släkting.

- De två yngsta barnen lämnar Elin hos en grannfru. Det kostar 1:- kr i veckan. Det finns Barnkrubbor nere i stan (den första kom 1854) men de är mest för fattiga ensamma mödrars barn. Det är svårt att få plats där. Tioåringen går efter skolan till en arbetsstuga på Söder. Det är något nytt. Den första kom 1887, de har snabbt spridit sig i hela landet. Där får han ett mål mat, gröt, välling eller ärtsoppa, men han får jobba för det, binda ris, laga skor, fläta korgar. . . Fast han tycker det är roligt och så slipper han ju gå ute och frysa för han har dåligt med vinterkläder. Det kostar bara 0:50 öre i veckan och är någon sorts välgörenhet. Men Elin har genomskådat det där. Borgarna tycker det är obehagligt att se de många fattiga, träsiga arbetarbarnen på gatorna, de är rädda för att de ska bilda »ligor». Och de tycker det är bra att de lär sig arbeta tidigt, de ska ju ändå bli arbetarre.

Hyran och maten

- De samlade utgifterna för Elins familj den här novemberveckan blir: hyra 2:20, mat 14:72, ved 2:-, Elins mor 2:-, sjukkassa och försäkring 1:20, barnpassning 2:50.

Inflationen – är den nödvändig?

Under senare år har vi i Sverige liksom i andra kapitalistiska länder upplevt en snabb och allmän stegring av den allmänna prisnivån. Vi kallar det inflation.

Det började redan efter andra världskriget. Då trodde många, att det var något tillfälligt. Precis som efter första världskriget skulle priserna stiga till följd av den allmänna knapphet på varor (och produktionskapacitet), som världskriget skapat. Men det var inte något tillfälligt. Koreakriget i början av 50-talet sände upp priserna till en ännu högre nivå och därefter fortsatte de att klättra uppåt. 60-talet medförde ingen förändring.

☐ Nu började regeringar och borgerliga ekonomer tala om inflation som något alldeles naturligt. De sade, att en viss inflation smorde ekonomins gångjärn, och så länge fackföreningarna envisades med att ta ut lönehöjningar som överskred produktivitetstillväxten var inflationen för övrigt oundviklig.

En engelsk ekonom, A.W. Phillips, som studerat arbetslöshet och inflation, ansåg sig kunna fastställa ett lagbundet samband mellan dessa två faktorer: ju högre sysselsättningsnivå var, desto högre blev inflations-takten och tvärtom. Eftersom massarbetslösheten försvunnit efter andra världskriget, kunde man bara vänta sig att resultatet

skulle bli inflation. Enligt denna fiffiga förklaring hade löntagarna bara att välja mellan två alternativ. Antingen prisstabilitet – men då fick de ta den sjunkande levnadsstandard som arbetslösheten orsakade. Eller inflation – men då fick de acceptera urholkade penninglönerna.

Men det dröjde inte länge, förrän teorin bröt samman. Under 60-talet började arbetslösheten stiga i hela den kapitalistiska världen på grund av de rationaliseringar, som kapitalets koncentration och centralisering orsakade. Men trots att arbetslösheten steg, så sjönk inte priserna. Tvärtom tycktes de stiga mer, ju mer arbetslösheten steg. Vi fick det fenomen, som döptes till "stagflation", dvs. stagnation och inflation på samma gång. I Sverige steg konsumentprisindex med 6-8 procen 1970-73, och de senaste åren har takten ökat till 10-12 procent.

Det verkade inte heller som om prisstegringarna kunde förklaras med hänvisning till att löneökningarna överskred produktivitetstillväxten, för då borde ju vinsterna sjunka. Men det gjorde de inte. Tvärtom ökade de under dessa år mer än priserna. Var det då en fråga om en "vinstinflation" orsakad av att de kapitalistiska – och särskilt de monopol-kapitalistiska – företagen tog ut "för höga" vinster? Ekonomerna blev alltmer rådvilla. En del började fly tillbaka till den gamla s.k. kvantitetsteorin, enligt vilken priserna beräknas av penningmängden: ju mer pengar som sätts i omlopp, desto mer stiger priserna och tvärtom.

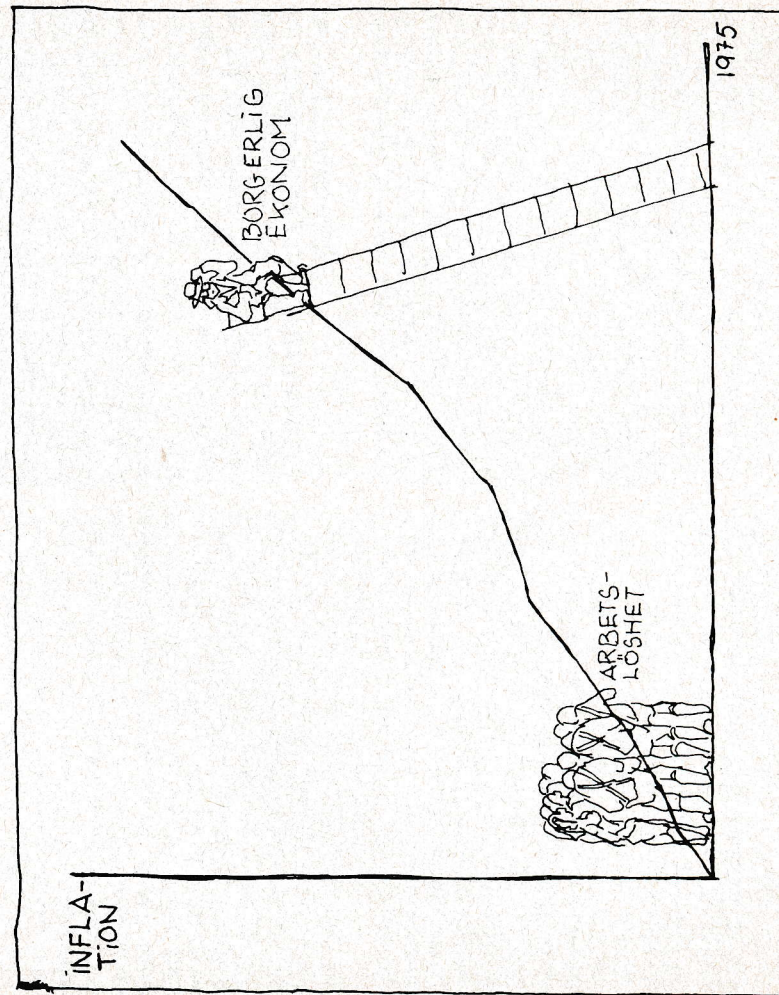
Den främste företrädaren för denna upp-

fattning, M. Friedman vid Chicago-universitetet, ansåg sig ha konstaterat, att i USA under perioden 1867-1960 företogs alltid betydande förändringar av den allmänna prisnivån av motsvarande variationer i penningmängden. Andra ekonomer har dock förhållit sig skeptiska till denna förklaring av en rad olika skäl, främst på grund av att det är svårt att få teorin att stämma med verkligheten. En del hävdar dessutom med bestämdhet, att det inte är variationerna i penningmängden som bestämmer prisförändringarna, utan tvärtom prisförändringarna som bestämmer variationerna i penningmängden: när priserna stiger ökar behovet av och efterfrågan på pengar och tvärtom när priserna sjunker.

I denna deprimerande situation föreföll oljeländernas plötsliga prishöjningar på olja, som utlöste allmänna prisstegringar runt om

i förbrukarländerna, äntligen ge en handfast och enkel förklaring. Problemet är emellertid, att den snabba inflationen under 70-talet satte i gång redan 1971, dvs. innan råvaruländerna började ta ut högre priser.

□ Och där står vi i dag. Ekonomerna kan inte ge en tillfredsställande förklaring på inflationens orsaker. Men inflationen fortsätter och synbarligen i accelererande tempo. Vad är då inflation? Vilka orsaker har den. Och vad får den för konsekvenser? Syftet med den här artikeln är att med historiens hjälp försöka belysa vad det är för krafter som kan verka bakom inflation. Man får då hålla i minnet, att de ekonomiska och sociala förutsättningarna är mycket olika i olika historiska perioder, och att man därför inte utan vidare kan överföra resultaten från en period till en annan.

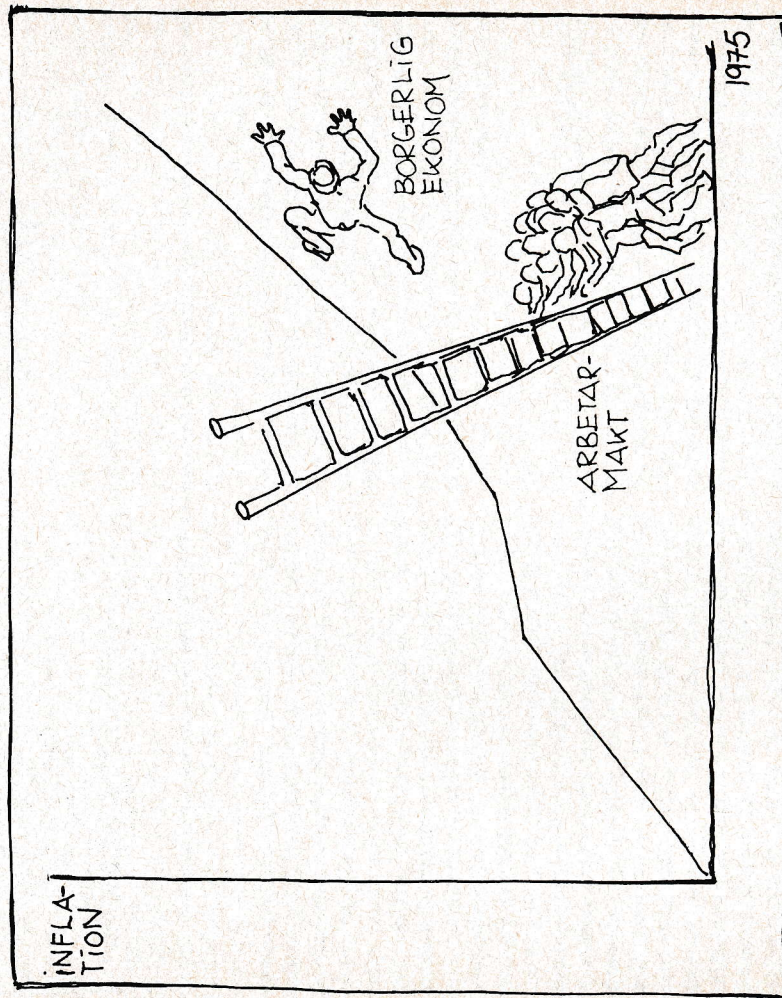
Ett bevis för det finns också i dagens värld: Medan hela den kapitalistiska världen härjas av öppen inflation, och markerade tendenser till inflation uppträtt i de statskapitalistiska länderna (Sovjetunionen och Östeuropa), tycks inflationen vara ett okänt begrepp i det socialistiska Kina.

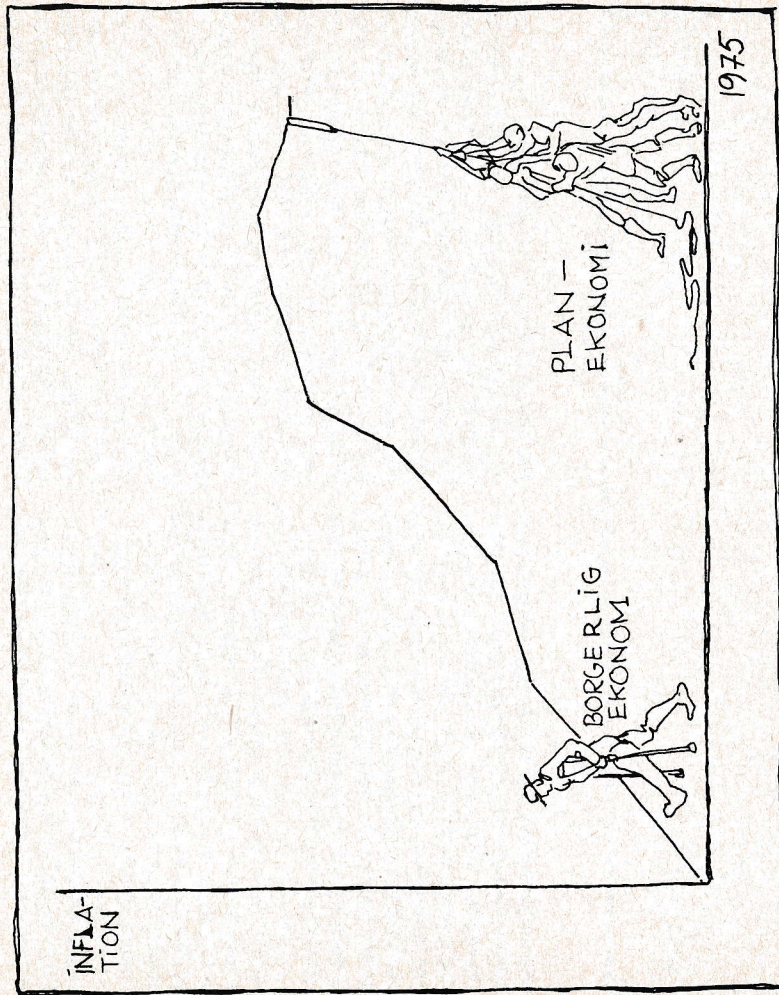
Där rådde åren före befrielsen 1949 en galloperande inflation av sällan skådad omfattning. Chiang Kai-shek regimen stod inför sitt fall och dess sedelfabriker spottade formligen ut pengar. Priserna steg inte bara från år till år eller från månad till månad utan från vecka till vecka, från dag till dag och t.o.m. från timme till timme. För att åtminstone få ut något för pengarna, när de betalades ut på morgonen, tog arbetarna säcken på ryggen – för priserna var så höga, att lönen trots att den var minimal blev en hel säck med sedlar – och sprang till

närmaste affär för att köpa. Om någon kom först på kvällen kunde han finna, att priserna fördubblats och reallönen följaktligen halverats.

Men i dagens Kina existerar inte inflation, valutan – yuan – är stabil, priserna i stort sett oförändrade. Om priserna rör sig åt något håll, så är det nedåt i takt med att produktiviteten stiger. Detta visar, att inflation inte är något oundvikligt utan ett socialt betingat fenomen.

Om de samhälliga förutsättningarna ändras, förändras också inflationens förutsättningar. Om de samhälleliga förutsättningarna ändras tillräckligt radikalt, kan inflationen avskaffas. Detta leder fram till slutsatsen, att inflationen kan ha olika allmänna förutsättningar i samhället av olika typ. Därför är orsakerna till inflation i ett kapitalistiskt klassamhälle ofta andra än i ett antikt eller

feodalt klassamhälle. Men eftersom det samtidigt är fråga om klassamhällen med privat-egendom, stat, varucirkulation och pengar finns det också möjligheter att genom studium av inflation i klassamhällen av olika typ spåra vissa allmänna lagbundenheter, som uppträder inte bara i ett utan i flera klassamhällen. Låt oss se om vi kan komma problemet närmare.

Vad är inflation?

Först måste vi bestämma oss för vad vi ska mena med inflation. En prisstegring på en enskild vara eller ett fåtal varor kallas inte inflation. Det betyder ju bara, att priset på den varan eller de varorna blivit högre i *förhållande till* andra varor, dvs. att de relativa priserna förändrats. För att det ska

bli tal om inflation, måste det röra sig om en *allmän prisstegring* eller en förändring av den absoluta prisnivån. Med inflation menar vi en *långsiktig höjning av den allmänna prisnivån* av den typ vi genomlevt under tiden efter andra världskriget. Alla eller nästan alla priser blir högre och prisstegringen är ihållande och sträcker sig över längre perioder.

Vad kan en allmän och ihållande prisstegring bero på? Det kan ju inte bero på att efterfrågan på den privata marknaden permanent överstiger tillgången, eller att tillgången permanent understiger efterfrågan (vilket är samma sak), eftersom tillgång och efterfrågan i det långa loppet måste täcka varandra. Efterfrågan kommer från inkomster och inkomsterna skapas av produktionen, som ger tillgången på varor och tjänster. Man kommer inte heller långt med att hänvisa till att priserna stiger på grund av att produk-

tionskostnaderna, t.ex. lönerna eller råvarorna, stiger. För vad är produktionskostnader? Jo, kostnader, dvs. priser på de produktionsfaktorer som ingår i produktionen av färdigvaror. Enligt den förklaringen beror prisstegringen på prisstegring, dvs. den är tautologisk. Denna s.k. produktionskostnadsförklaring förkastades därför tidigt inom den ekonomiska vetenskapen, t.ex. av Karl Marx och Knut Wicksell.

Däremot *pekar* produktionskostnadsförklaringen *här* mot en förklaring. Vad är ett pris? Det är en varas värde uttryckt i en värdemätare, pengar. Detsamma gäller om vi betraktar hela den saluförda produktionen som en vara. Priset är alltså *ett förhållande* mellan varor och pengar. Om nu varornas priser stiger allmänt och långsiktigt, så måste det bero på endera eller båda delarna av två orsaker. 1) Antingen sjunker penninghettens värde, dvs. penningvärdet, medan varuvärdet är konstant. 2) Eller också stiger varuvärdet, medan penningvärdet är konstant. 3) Eller, slutligen, varierar penningvärdet och varuvärdet i samma riktning (stiger eller sjunker) men i olika takt, så att resultatet blir en allmän prisstegring.

I strikt mening borde begreppet inflation förbehållas de fall, då den allmänna prisstegringen beror på att penningvärdet sjunker i förhållande till varuvärdet. Men eftersom en sådan begränsning skulle hindra oss att tolka viktiga inflationsperioder i historien, ska vi i fortsättningen utgå från att inflation orsakas av ett förändrat förhållande mellan penningvärde och varuvärde.

□ Detta sätt att analysera inflation var självklart för de mer djupsinniga ekonomer, som levde under den tid, då den kapitalistiska världens penningssystem baserades på guldmyntfoten, dvs. före 30-talets stora kris och depression. Hur kan man — säger ofta nutida ekonomer — tala om "penningvärde" i någon annan mening än ett inverterat prisindex, så att penningvärdet definieras med hjälp av prisindex: penningvärdet sjunker proportionellt mot prisindexets stegring och tvärtom.

Detta — nutida — synsätt betingas av att vi har pappersmyntfot. Vad är "egenvärdet" hos en 5-, 10-, 100- eller 1.000-kronors-

del? Möjligen lika med papperskostnaden. Men det kan ju inte förklara värdeskillnaden. Enligt den uppfattningen har begreppet penningvärde någon mening endast i betydelsen köpkraft, dvs. den mängd varor som penningen kan förfoga över. Penningen i sig har inget värde, den är enbart en symbol, en av staten sanktionerad konvention.

Möjligen kan man tala om penningens egenvärde i den meningen, att man betraktar räntan som penningens pris, så att en högre ränta indicerar ett högre penningvärde och tvärtom. Tyvärr håller inte denna moderna, konventionella uppfattning streck. Om det vore räntan som bestämde penningvärdet (vilket är en urgamal vulgärfuppfattning, som var ytterst vanlig bland ekonomer för 3-400 år sedan), skulle ju mycket låga räntor ge galloperande inflation och mycket höga räntor drastiska prissänkningar. Fakta bekräftar inte den uppfattningen. Tvärtom går höga räntor och stigande priser hand i hand och tvärtom.

Knut Wicksell försökte komma undan den svårigheten genom att hävda, att man visserligen kan konstatera ett sådant samband, men att förklaringen ligger i förhållandet mellan vad han kallade "realräntan", dvs. profitkvoten eller profiten på investerat kapital, och penningräntan. Priserna stiger så länge "realräntan" ligger högre än penningräntan och tvärtom. Hans iakttagelse innehåller ett korn av sanning. Men som allmän förklaring håller den inte. Profitkvoten ligger nästan alltid högre än penningräntan, annars vore ju kapitalistiskt företagande omöjligt, och detta till trots uppvisar historien långa, ibland halvsekelånga, inflationsperioder och även långa deflationsperioder.

Erfarenheten visar, att ränteförändringar endast marginellt påverkar prisförändringar. Det är bara under kriserna, då profitkvoten är låg eller negativ och räntorna skyhöga, som Wicksells (av Keynes övertagna och tyvärr överbetonade) teori håller streck. Då sjunker priserna. Men det beror inte på ränteförändringarna, ty vare sig räntan höjs eller sänks, så har den kapitalistiska konjunkturen sin gång: kapitalvärdena måste sänkas för att profitkvoten ska kunna återställas.

Det är inte heller så, att de olika ländernas pappersmyntfot är helt obe-

roende av guld. Den illusionen uppstod till följd av en historisk tillfällighet. När de kapitalistiska länderna tvingades överge guldmyntfoten i början av 1930-talet, samlades nästan allt guld i penningform i USA, som band dollar vid guld genom att fastställa värdet av en dollar till 1/35 uns guld. Efter andra världskriget ville de andra kapitalistiska länderna, anförda av de engelska imperialisterna med det teoretiska ljuset Keynes i spetsen, införa en ny världspenning kallad "bancor". Det skulle vara just blott och bart en symbol, en ideell enhet. De var så illa tvungna, ty större delen av den verkliga världspenningen, gullet, låg nedgrävt i Fox Knox i Kentucky. Men det gick inte USA med på och kunde också till följd av sin makt genomdriva sin vilja. Dollar förblev knuten till gullet enligt det tidigare spikade priset. Men de övriga kapitalistiska länderna kunde få guld, endast genom att först växla in sina valutor mot dollars. Skenbart fick vi därför en allmän pappersmyntfot, där dollar var den nya fixstjärnan och pund, franc, D-mark, krona etc. planeterna i ringdansen kring dollar. Men endast skenbart. När dollarbristen började upphävas och guldberget i Fox Knox successivt smälte samman på grund av Vietnamkrig och enorma amerikanska utlandsinvesteringar, vilket medförde ett permanent och stigande underskott i USA:s handelsbalans som måste betalas, började också dollar skaka. Den skakade mer, ju mindre dollarans guldätkning blev. 1971 tvingades Nixon upphäva förbindelsen mellan gullet och dollar, och det var då den nuvarande galopperande världsinflationen sköt fart på allvar.

Alla försök att skapa en fullvärdig ersättning, t.ex. de speciella dragningsrätterna i Valutafonderna, har misslyckats. Fortfarande slås de kapitalistiska länderna om den verkliga världspenningen, gullet. Ty utan gullet som bas är pappersvalutorna ingenting annat än en hög papper, och enbart papper kan inte vara allmän värdeemåtare.

Detta visar, att det är berättigt att tala om penningvärde i betydelsen allmän varuekvivalent till skillnad från de varor och tjänster som mäts i penningvärdet. Det gäller i dag och det gällde ännu tydligare

förr i tiden, då sambandet mellan pengar och guld (eller silver) var mycket tydligare.

Då liksom nu uppstod inflation på grund av att förhållandet mellan penningvärde och varuvärde förändrades. I den mån inflation orsakades primärt av att staten satte alltför stor mängd pappersvaluta i omlopp (som t.ex. i Kina före 1949), så var detta ett tecken på att lagarna för den allmänna prisnivåns bestämning visserligen brutits, men där brottets konsekvenser — inflationen — var en indirekt bekräftelse på att lagarna fortfarande verkade.

Inflation under antiken

Vi vet inte med säkerhet i vilken utsträckning det förekom inflation under äldre tider, dvs. före 1500-talet. Vi vet bara, att det förekom. Vi vet också, att den vanligen orsakades av penningvärdeförsämringar. I vilken mån penningvärdet sjönk på grund av att myntmetallens värde sjönk vet man väl inte mycket om. Kunskap därom skulle ju förutsätta kunskaper om de grundläggande myntmetallernas produktionsförutsättningar. Men däremot vet vi säkert, att penningvärdet medvetet sänktes av staten och/eller de privata feodala överheterna genom att värdefull myntmetall regelbundet byttes ut mot mindre värdefull. Denna systematiska myntförfalskning fick tidvis sådana proportioner, att pengarna helt eller delvis förlorade sin funktion både som värdeemåtare, värdebevarare och bytesmedel.

Det började redan i det lydiska riket på 600-talet före Kristus, då tillverkningen av mynt infördes i Västerlandet. De lydiska kungarna var mycket knepiga. De såg till, att mynten var fint justerade, dvs. att vikten inte avvek alltför mycket mellan mynten och myntserierna. Vikten kunde nämligen lätt kontrolleras. I stället koncentrerade de sig på metallblandningen i mynten. De lydiska mynten bestod av en legering av guld och silver kallad elektron. Enligt analyser av en tysk numismatiker, J. Hammer, varierar nu guldhaltan högst betydligt i olika bevarade mynt, från 55 till 31 procent. Sannolikt gjorde de lydiska kungarna så, att

när de tog emot ädelmetall av köpmän — det kom handelskaravaner från nuvarande Iran, Egypten, Turkiets västkust — i en viss proportion, lämnade de ut mynt i vilka proportionen ändrats. Mellanskillnaden behöll de.

Så länge den trafiken kunde fortsätta ohindrad, hände ingenting utom att de lydiska kungarna skörtlade upp köpmännen. Samre gick det sen Archimedes princip sett

dagens ljus och myntens specifika vikt ganska enkelt kunde bestämmas av misstrogna köpmän. Detta hindrade dock inte den dåtida överheten att fortsätta myntförfalskningen. När den romerska silvermyntningen började på 200-talet f. Kr, räckte ett pund silver till att mynta ut 72 denarer. Redan före 300 ökades antalet mynt per pund silver till 84.

När det romerska imperiet etablerats och

REDAN DE GAMLA ROMARNA KUNDE KONSTEN ATT SKAPA INFLATION GENOM IMPE- RIALISTISKA KRIG.

snabbt utvidgade gränserna och därmed ar-
mén och statsutgifterna växte, ökade takten
i myntförfalskningen. Kejsar Nero lät år 63
e. Kr. mynta ut 96 denarer per pund silver,
sänkte de romerska guldmyntens vikt med
en tiondedel och började dessutom baka in
koppar i silverdenarna. Fram mot 200 e.
Kr. innehöll silverdenarna bara 50 procent
silver, efter 200-talets mitt endast 5 procent
och mot 200-talets slut fanns det bara
koppar i denarna. Följden blev naturligtvis
långsiktigt stigande priser, dvs. inflation. Det
märktes t.ex. när kejsar Diocletianus genom-
förde en myntreform i slutet av 290-talet,
men samtidigt plockade bort de återstående
5 procenten silver i "silverdenaren". Efter-
som silvret var 100 gånger mer värt än
koppar, reducerades penningvärdet drastiskt.
Diocletianus inskred då med en lag 301 om
maximipriser på varor och arbetskraft.

□ Prislisan är fortfarande lärorik att
studera, särskilt lönelistan. En advokat
fick ta ut 250 denarer för ett rättsfall, en
gymnastiklärare 50 denarer per elev och
månad. En skrivare 25 denarer per 100 rader
"för bästa skrift" och 20 denarer per 100
rader "för vanlig skrift". Den som polerade
en hjälm eller slipade ett svärd åt en soldat i
den romerska armén fick bra betalt: 25
denarer; en frisör däremot bara 2 denarer.
Av vanliga lönarbetare var herdar, kameldri-
vare och lantarbetare sämst betalda: 25
denarer per dag. Murare, möbelsnickare,
timmermän, kalkbrännare, vagnmakare, sme-
der och bagare fick dubbelt upp: 50 denarer
per dag, skeppstimmermän, marmorarbetare
och mosaikarbetare något mer: 60 denarer
per dag. Målarna var tydligen bäst betalda
bland de vanliga lönarbetarna. En plankstry-
kare kunde få ut 75 och en husmålare inte
mindre än 150 denarer per dag. De högsta
lönerna fick de bäst utbildade akademikerna:
en räknelärare 75 denarer per elev och
månad, en språk- eller geometrilärare 200,
och en lärare i retorik eller filosof ("sofist")
inte mindre än 250 denarer per elev och
månad. Med en klass på 6 elever tjänade en
av sistnämnda kategori lika mycket eller
snarare lika litet som en hantverkare.
Diocletianus prislag motiverades av en
våldsam inflation. Enligt lagens egen text

hade priserna stigit 4 eller 8 gånger, ja så
mycket, att "det mänskliga språket inte
räcker till för att åskådliggöra priset eller
handlingssättet". Diocletianus var speciellt
förgrymmad över de priser den romerska
armén måste betala varhelst den drog fram
"för att befrämja det allmänna bästa", som
han uttryckte det. Att det var han själv som
var orsaken till inflationen begrep han nog.
Krigföringen var omfattande och de statliga
utgifterna väldiga. Han kunde gärna inte säga
ut den sanning som alla insåg.

Prislagen slog naturligtvis fel. Inflationen
drev de bättre mynten ur cirkulationen,
befolkningen utarmades, småsparare såg sina
tillgångar gå upp i rök. Bara de rika, som
förstod att placera sina förmögenheter i
realtillgångar, tjänade på den. Eftersom alla
flydde från pengar, motverkades varubyte
och produktion för marknaden. Till slut
utmyntades inte längre denarna. I stället
präglades nya mynt, som åsattes nya nomi-
nella värden, allt fler och fler tusen denarer.
Däriigenom blev penningen obrukbar också
som bytesmedel. Den medeltida naturhush-
hållningen började förberedas. Det var delvis
en följd av inflationen. Denna i sin tur var en
reflex och en beståndsdel av det antika
samhällssystemets kris: en alltmer tyngande
krigs- och statsmakt, som ändock var oför-
mogen att upprätthålla det vacklande slav-
ägarsamhället.

Den feodala penningen

Den antika statens penningpolitik sattes i
system både på riksnivå och lokal nivå under
medeltiden. I och med att varubytet och
marknaden upplöstes med det romerska rikets
fall och feodaliseringssprocessen inträtt, bi-
drog tidens penningssystem både till att
periodiskt framkalla inflation och hindra
ekonomiskt framåtskridande.

Myntningsrätten blev ett feodalt privile-
gium och det utnyttjades hänsynslöst. Feo-
dalherrarna tog emot ädelmetall precis som
de tog emot sad. Men precis som de tillskan-
de sig en del av spannmålen till mjöl
bönderna fick mala ut spannmålen till mjöl
vid feodalherrarnas kvarnar, på precis samma
sätt tillskansade de sig en del av ädelmetallen

mot att köpmännen fick mynta ut denna vid
feodalherrarnas myntverk. Denna tribut,
slagskatten eller monetagium, kunde rentav
vara en dominerande feodal inkomstkälla.
Genom Sture Bolins forskning vet vi, att
den danske kung Valdemars inkomster av
myntverket i Lund uppgick till 1200 mark
silver och 8 mark guld eller mer än de
inkomster, som i hans jordebok är uppförda
från de skånska landskapens landsbygd. En-
ligt samma källa bidrog Roskilde myntverk
med 900 mark silver, vilket var mer än
avgifterna från Själlands landsbygd.

□ Om överhetens inkomstbehov blev
särskilt trängande, föranstaltade den
om myntindragning. I vissa länder skedde
detta med cyklisk regelbundenhet. Enligt
Sture Bolin var cykeln i t.ex. Brandenburg
ett-årig, och fyra gamla denarer växlades in
mot tre nya. Det innebar, att penningen
sjönk med 25 procent av sitt värde under ett
år, vilket var liktydigt med en inflation av
enorma mått. Bara ryktet om en förestående
myntindragning var tillräckligt för att utlösa
prissteget. Så skedde i Portugal 1252.
Staten skred in med maximiprislagstiftning.
Men eftersom dylik lagstiftning riktade sig
mot symptomen i stället för mot orsakerna,
hade den föga effekt. I stället ledde detta
system till, att folk tvingades söka andra
betalningsmedel än pengar, bl.a. opräglad
ädelmetall. I Danmark försvann danskt mynt
ur cirkulationen och ersattes av utländskt,
och på 1330-talet upphörde all myntning i
Danmark.

Även på den europeiska kontinenten hade
den feodala utslagningen via penningssystemet
gått så långt, att systemet började falla
samman. Mönstret från det senromerska
rikets tid återupprepades. Även 1300-talets

Myntförsämringen i Europa 800 – 1500

Gram rent silver motsvarande ett pund (240 pennies)

År	England	Frankrike (livre tournois)	Genua	Milano (lira di imperiali)	Venedig (lira di piccioli)	Florens
800	330	390		390	390	
1250	324	80	70	70	20	35
1500	172	22	13	9	6	6

europeiska samhälle var ett samhälle i kris.
Efter 1100- och 1200-talets ekonomiska
uppsving inleddes den period, som utmärktes
av digerdöden, förhärjande feodala krig, be-
folkningsminskning och ödegårdsbildning.
Det var ytterst ett resultat av att den feodala
staten på riksplan och lokal nivå pressat ut
för mycket av den underlydande befolkning-
en. Ett av medlen var penningförsämring och
inflation. Omfattningen av den framgår av
tabellen nedan, som konstruerats av Carlo
Cipolla.

□ Ju större den feodala splittringen var,
desto större var inflationen och tvärt-
om. Men även den feodala stat, som hade en
viss central kontroll över utmyntningen –
England – deprecierade mynten. Ett "stat-
ligt mynt" omöjliggjordes genom att feodal-
systemets upprätthållare primärt inte var
intresserade av penningen som värdepåvara,
värdebevarare och bytesmedel, utan som
påläga, utslagningsobjekt. Men eftersom i
klassamhället penningen är ett uttryck för
den sociala arbetsfördelningen och varuutby-
tet, upplöstes därigenom samhällets samman-
bindande kitt. Dessutom omöjliggjordes eller
hindrades ackumulation av större penning-
förmögenheter och därmed incitament till
kapitalistiskt framåtskridande inom ramen
för de feodala maktförhållandena. Det var en
viktig orsak till att kapitalismen under 1300-
och 1400-talen växer fram i de större städer-
na, som låg utanför feodalherrarnas domvär-
jo och praktiserade den borgerliga rätten,
som i varje fall formellt, precis som varu-
marknaden, förutsätter likhet mellan rätts-
subjekten. Där grundläggs kapitalismens förs-
ta materiella förutsättningar. Men i och med
att dessa satts till världen förändras inflatio-
nens funktion. Med den prisrevolution som

År	Korn	Smör	Järn	Tegel	"Bay" salt	"Naarden" kläde
1460/69	100	100	100	100	100	100
1550/59	863	617	418	277	233	194

inleds på 1500-talet, förvandlas inflationen från en hämsko på till en hävstång för kapitalismen.

Redan under den medeltida feodalismen hade myntförsämringen delvis varit ett uttryck för och ett svar på en växande knapphet på penningvaran silver. Silvrets och guldets värde steg också mer eller mindre kontinuerligt under medeltiden, vilket i viss utsträckning motverkade den penningvärdeförsämring, som medvetet genomfördes. Men under 1500-talet genomgick ädelmetallvärdet en drastisk sänkning, som återverkade på priserna.

Kapitalismens genombrott

Visserligen fortsatte den statliga eller statligt auktoriserade myntförfälskningen, särskilt i de länder som sent sögs in i prisrevolutionen. Det gäller t ex Sverige, se tabellen ovan.

Men den viktigaste orsaken till prisrevolutionen under 1500-talet var att själva penningvaran, silvret, sjönk i värde. Det berodde på att de spanska conquistadorerna i Mexico och Latinamerika påträffade ädelmetallfyndigheter, som var oändligt mer lättarbetade än de europeiska, och som dessutom kunde utvinna med hjälp av slavarbetskraft. Silvret strömmade till Spanien och sökte sig därifrån ut över Europa. Att det inte var själva mängden av ädelmetall som orsakade prisstegringen, vilket skulle ha bevisat kvantitetsteoriens riktighet, utan *bytestörhållandet mellan varor och pengar* som förändrades – penningvärdet sjönk i förhållande till varuvärdet på grund av att produktiviteten var högre i ädelmetallproduktionen än i varuproduktionen – bekräftas av bl.a. de engelska erfarenheterna.

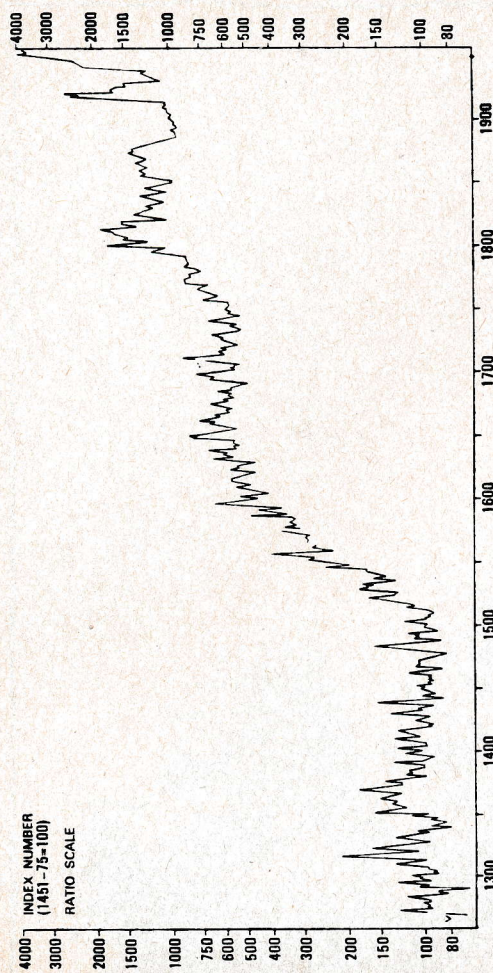

Diagram 1.
Priset för en sammansatt enhet konsumtionsvaror i södra England 1264-1954.

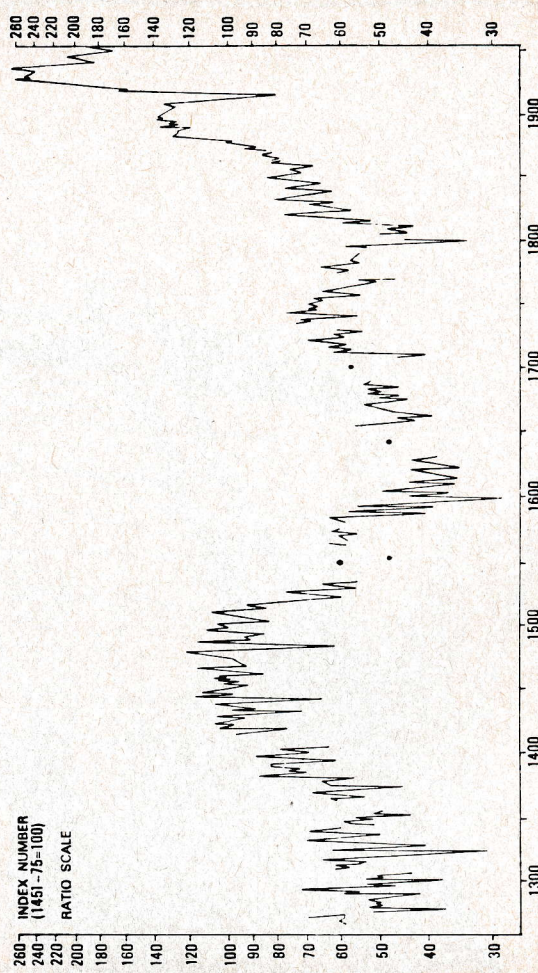

Diagram 2.
Förändringar i motsvarighet till en byggnadsarbetarlön uttryckt i en sammansatt enhet av konsumtionsvaror i södra England 1264-1954.

DEN GALOPPERANDE INFLATIONEN

na. Nu uppträder vid sidan av myntförsämring och varierande ädelmetallvärde en tredje faktor av betydelse för inflationen. Det är papperspengarna, banksedlarna, med statlig tvångskurs. Det är den moderna motsvarigheten till feodaltidens statligt auktoriserade myntförfälskning.

För att finansiera de växande statliga utgifterna, särskilt kriget, emitterade regeringarna mer sedlar än vad som motsvarade cirkulationens behov vid givna priser, given varuproduktion och -omsättning och given omloppshastighet på pengarna. Dessa pengar uppträdde som köpkraft och undandrog marknaden delar av varutillgången. Följden kunde bara bli en: prisstegring, som var cirkulationsprocessens reaktion på att den lag, enligt vilken penningmängden bestäms av varumängd till givna värden (varumängd x priser) dividerad med pengarnas omloppshastighet.

En viss stabilisering inträdde under 1800-talet i och med att de nationella pappersvalutorna successivt bands vid guld. Men guldets varierade också i värde. När de rika fyndigheterna i Californien och Australien upptäcktes och började bearbetas vid mitten av 1800-talet, varvid produktiviteten i ädelmetallproduktionen översteg produktiviteten i varuproduktionen, blev resultatet återigen stigande priser fram till 1870-talet. Men i takt med att fyndigheterna uttömdes och svårigheterna att få fram ädelmetallen växte, sjönk arbetsproduktiviteten i ädelmetallproduktionen, och följden blev stigande värde på ädelmetall och därmed stigande penningvärde, dvs. sjunkande varupriser.

Inflation under 1900-talet

Mot slutet av 1800-talet började pristen- den vändas på nytt med upptäckten av guld i Sydafrika. Den accelererade under första världskriget, bröts i början av 20-talet när staterna allmänt återvände till guldmyntfo- ten och guldproduktionen. Hela prisstruktu- ren splittrades slutligen under 30-talets stora kris och depression. Den tvingade samtidigt staterna att lämna guldmyntfoten. Därmed blev den allmänna osäkerheten lag i fråga om pengar och priser. Andra världskriget med-

förde en ny brant stegring av priserna och efter andra världskriget har som visades inledningsvis inflationen varit permanent. Vi befinner oss för närvarande i en period av prisrevolution, som t.o.m. överträffar 1500-talets prisrevolution. Förklaringen av den sistnämnda är svår men svårigheterna är inte öoverstiglga. De allt dominerande fak- torn var penningvärdets sänkning till följd av att produktiviteten i ädelmetallproduktionen steg språngartat.

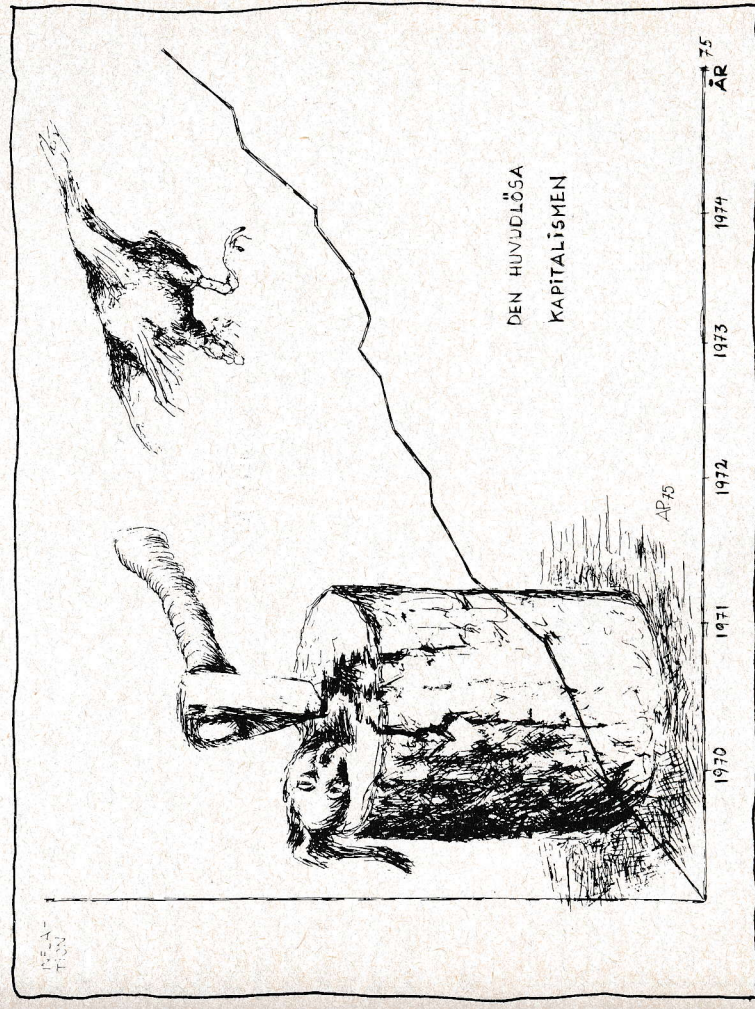
Men vad ligger bakom 1900-talets prisre- volution? Som redan visats finns det många, mer eller mindre — mest mindre — fram- gångsrika förklaringar. En viktig betingelse är att valutorna direkt men inte indirekt fri- kopplats från penningvaran, guld, världs- penningen. Det finns fortfarande ett sam- band mellan pengar och guld, men samban- det har blivit oerhört komplicerat. Genom den formella frikopplingen från guldets har penningvärdet i viss utsträckning kommit att bli bestämt av politiken. Regeringar kan skapa pengar på ett sätt och framför allt i en omfattning som överstiger tidigare historiska perioders kapacitet. Men även bankväsendet kan genom det moderna kreditssystemet, som hela tiden vidareutvecklas, skapa pengar och därmed möjlighet till köpkraft. En given insättning i en bank ger underlag för en utlåning av given storlek, som i sin tur producerar ny insättning, ny utlåning osv. i en spiral, som visserligen har sina gränser, men där gränserna dock har en elasticitet som gör, att en pyramid av krediter reser sig på den ursprungliga krediten. Kort sagt: en viktig betingelse för 1900-talets mer eller mindre permanenta inflation är pappersvalu- tomas, den ekonomiska politikens och kre- ditsystemets alltmer dominerande roll.

En annan betingelse är de växande impro- duktiva sektorerna, framför allt statens sti- gande betydelse. Visserligen fungerar de of- fentliga utgifterna delvis produktivt: byggnad- tion av skolor, utbildning av arbetskraft, reparation av arbetskraft, vägbyggen och mycket annat. Men en annan del är klart improduktiv: staten och kommunerna drar via skatter och avgifter in inkomster, som i stor och växande omfattning används för militära ändamål, polisväsen, rättsväsen, administration och liknande, dvs. inkomster

som inte på nytt går in i produktionen och reproduktionen av varor och tjänster utan förbrukas. Ju mer den offentliga sektorn växer och ju större den improduktiva delen av denna blir, desto mer kommer total tillgång på varor och tjänster att understiga total efterfrågan, och resultatet kan endast bli en utjämning av balansen dem emellan till högre priser.

□ En tredje faktor är monopolkapitalis- mens uppkomst mot slutet av 1800-ta- let och dess fortsatta utveckling. Det är säkert ingen tillfällighet, som bl.a. Werner

Hofmann understrukt, att 1900-talets lång- siktiga inflation är årsbarn med monopolka- pitalismen. Under frikonkurrenskapitalismen var de enskilda företagens priser mer eller mindre givna genom mängden av sinsemellan konkurrerande företag. Huvudmetoden för att öka profiten var mängdexpansion, att öka produktionen, ty om det enskilda före- taget höjde priset, försvann kunderna till konkurrenterna. Priskonkurrensen har natur- ligtvis inte helt upphävt genom monopolka- pitalismen. Men monopolföretagen har en kvalitativt annan möjlighet att bestämma sina priser än frikonkurrensföretagen. Priser-

na blir också mer trögrörliga, och i den mån de varierar så varierar de uppåt, understödda av det elastiska penning- och kreditssystemet och en ekonomisk politik, som skyddar för att på nytt återskapa 30-talets massarbetslöshet.

Men samtidigt är naturligtvis 1900-talets inflation i sista hand ett tecken av samma innebörd som tidigare. Det är ett uttryck för ett samhälle invecklat i en djupgående och utdragen strukturell kris, kapitalismens allmänna kris, förebåddet av ett nytt sam-

hällssystem — det socialistiska. Precis som det antika samhällets och feodalsamhällets fall var ackompanjerat och delvis producerat av inflation, är också 1900-talets inflation en återspeglning av djupgående balansrubbnings- och klassrider. Det kapitalistiska samhället är oförmöget att lösa sina grundläggande problem inom de givna ramarna och enligt de givna spelreglerna. ■

Bo Gustafsson

Litteratur:

- Sture Bolin, *Ur penningens historia* (Lund 1962)
- Peter Burke, editor, *Economy and society in early modern Europe* (1972)
- O.E. Dombrowsky, *Kritik burgerlicher Inflationstheorien. Probleme des Klassenkampfes* 17/18, 1975
- L. Calmfors — E. Lundberg, *Inflation och arbetslöshet* (Stockholm 1974)
- Carlo Cipolla, *Currency depreciation in medieval Europe*, i S.L. Thrupp, editor, *Change in Medieval society* (1964)
- W. Felner m.fl., *The problem of rising prices* (OECD 1961)
- Karl Helfferich, *Das Geld* (Leipzig 1916)
- W. Hofman, *Die sekuläre Inflation* (Berlin 1962)
- K. Marx, *Kritik av den politiska ekonomin* (Stockholm 1955)
- P.H. Ramsey, editor, *The price revolution in Sixteenth century England* (London 1971)
- J. Schreiner, *Pest og prisfall i senmiddelalderen* (Oslo 1948)
- H.J. Schmitz, *Faktoren der Preisbildung für Getreide und Wein i der Zeit von 800 bis 1350* (Stuttgart 1968)
- W.W. Struwe, utgivare, *Geschichte der alten Welt. Chrestomathie, Band III* (Berlin 1957)

Joseph Mc Carthy och den amerikanska 50-talslitteraturen

Den amerikanske senatören och kommunistjägaren Joseph McCarthy fick faktiskt en avgörande betydelse för den amerikanska 50-talslitteraturen. Inte bara så att han under sin period i senatens kontrollutskott 1950-55 (därav som ordförande med en diktators makt) lyckades tysta »oamerikanska» författare. Strax efter perioden av människojakt utkom också flera romaner, som skildrar just den skamfläcken i USA:s historia. Två exempel är Norman Mailers »Hjortparken» och Nelson Algrens »Röda lyktor» 1958. Man kan jämföra med kritiska romaner från en annan amerikansk »skamfläck» — Vietnamkriget. Men McCarthy-tiden skapade också en annan litteratur i USA: den sam-

hällskritiska populärlitteraturen, som oftast utkom i pocketböcker. Det var lättare att smyga in sin samhällskritik i deckare än i s.k. skönlitterära böcker i början av 50-talet. Deckaren togs inte på allvar på samma sätt av de medlemmar av senatens kontrollutskott, som dagarna i ända satt med rödpenna och studerade litteraturen för att se, om man kunde komma åt någon för oamerikanska uttalanden eller rentav kommunistiska sympatier. Som oamerikanska bedömdes alla böcker, som var det minsta kritiska mot det amerikanska samhället, och därmed framtvingades i skönlitteraturen en femårsperiod av okritiska hyllningar till USA.

Annat var det som sagt med deckarlitteraturen. I början av 50-talet framträdde några samhällskritiska dektektivromansförfattare, som numera tas på allvar och räknas som samhällskritiker och inte som underhållningsförfattare.

En av anledningarna till att dessa deckarförfattare kunde passera var, att deras romaner inte var intellektuella och inte betrakta-

des som kulturella. Liksom sina människojagande kolleger i ett annat land på 1930- och 40-talen, kan sägas om kontrollutskottets medlemmar, att de »osäkrade pistolerna när de fick höra ordet kultur».

Sedan 1910-talet finns det en underhållningstradition i den amerikanska litteraturen — huvudsakligen i form av »paperbacks». Dessa paperbacks fick en utomordentligt

stor betydelse för hela den europeiska litteraturen på 50-talet, då denna form av billig-hetsbok fick en enorm spridning. Det vi här kallar pocketbok har kommit många slags litteratur till godo, även debatt- och skönlitteratur, men ändå främst kriminalromaner och berättelser från vilda västern.

En av de första amerikanska författare, som fick representera amerikansk litteratur inför världspubliken var äventyrsförfattaren **Jack London**. Denne tog också upp samhällsproblem i sina böcker, och han eftersträvade en ny och sannare verklighetsbild än de tidigare äventyrsförfattarna. Vilda västern-författaren **Zane Grey** var en annan, som på detta sätt blev läst över hela världen. Han skulle kunna betecknas som en sorts amerikansk Rousseau, som i sina böcker utvecklar tanken att människan fördäras av kulturen och samhället.

Samhällskritiska deckarförfattare

Andra underhållningsförfattare, som fått betydelse för litteraturen överhuvudtaget, är **Daishell Hammet** och **James M Cain**. Hammet hade en kort produktionsperiod mellan 1923 och 1932, och hans hårdkokta stil sägs ha påverkat Hemingway, som debuterade 1926. James M Cain utkom på 1930-talet med övertygande skildringar av såväl den burgne medelklassamerikanen som den hem- och rättslöse luffaren.

Mot denna bakgrund, och med tanke på att de amerikanska deckarförfattarna ända sedan 20-talet varit samhällskritiskt orienterade, var det ganska naturligt, att den förbjudna samhällskritiken på 1950-talet letade sig fram via kriminalromanen.

En av de författare som på 1950-talet övergick från skönlitteratur till att skriva kriminalromaner var **Ross Mac Donald**. Han började skriva i eget namn 1944, men Kenneth Miller är, flera laddade romaner till trots, mest känd för sin avhandling om den engelske 1800-talsförfattaren Coleridges psykologiska kritik.

Det var alltså 1950, som Mac Donald blev kriminalromansförfattare. Han lyckades snart nog komma över imitationer och avskrap och ge sina berättelser om den califor-

niska dekadansen en egen mollhällen ton. Hans första genuina arbete är "The way some people die" 1951 (Folk dör så konstigt, 1953). Av hans övriga verk vill man gärna framhålla "Meet me at the morgue" 1953 (Destination döden 1954) och "The barbarous coast" 1956 (Barbarkusten 1957).

Vad Ross Mac Donald och hans huvudperson Lew Archer främst går till attack mot är det amerikanska straffsystemet, som helt bygger på vedergällning. Hela det amerikanska kapitalistiska samhällssystemet, som skapar "dollars föga blanka baksida", skapar ju också brottslingen, eftersom möjligheten att skaffa sig mycket pengar bygger på en viss brottslighet, menar Ross Mac Donald. Men de som inte lyckas dölja sin brottslighet

straffas. Lew Archer är vid sidan om sitt jobb som privatdetektiv också övervakare, och hans sympati ligger alltid hos den misslyckade brottslingen – hos den som åker fast. För californienmiljonärerna, de lyckade brottslingarna, har han ingen sympati. Man får komma ihåg att detta skrevs på 1950-talet, då den amerikanska framgångsmyten var stark.

Författaren Evan Hunter började också skriva deckare på 50-talet under namnet **Ed Mc Bain**. Han och den svarte författaren **Ed Lacy** har kartlagt sina slumområden med samma noggrannhet som Faulkner sitt Yoknapatawpha County och därmed fullföljt Faulkners tradition inom den samhällskritiska amerikanska prosan. Man kan tryggt säga, att sedan man läst Ed Mc Bains många böcker om stadsdelen Isola, omfluten av floderna Harb och Dix, så vet man tillräckligt mycket för att kunna skriva en sociologisk avhandling om utsugningen av städerna eller en stridskrift om de sociala orättvisorna i USA. Ett exempel är "Hail, Hail. The gang's all here", som i svensk översättning heter "Nu kommer dom", och som borde heta "Ett dygn i slummen", för det är det det handlar om. I boken får man följa polisens arbete i Isola under ett dygn. Det ena brottet efter det andra klaras upp, och i nästan varje enskilt fall framtonas en bild av att just det brottet var onödigt och kunde ha förhindrats om någon ingripit tidigare. Vad Ed Mc Bain vill säga är, att en annan miljö d.v.s. bättre livsbetingelser, är medlet att förhindra brott.

Nixontal av gangsterledare

Ett liknande budskap har Ed Lacy, med den skillnaden att han är öppnare, mer kontroversiell, naknare och jävligare. Ed Lacy debuterade också som skönlitterär författare i början av 1940-talet, och i början av 50-talet började han skriva deckare. Han har haft svårt att bli accepterad både som seriös författare och som deckarförfattare. Man kan i viss mån förstå varför. Pryda omskrivningar är inte Ed Lacy starka sida. Där en försiktig författare skulle ha skrivit ett språk, som gav läsaren möjligheter att ana sig till,

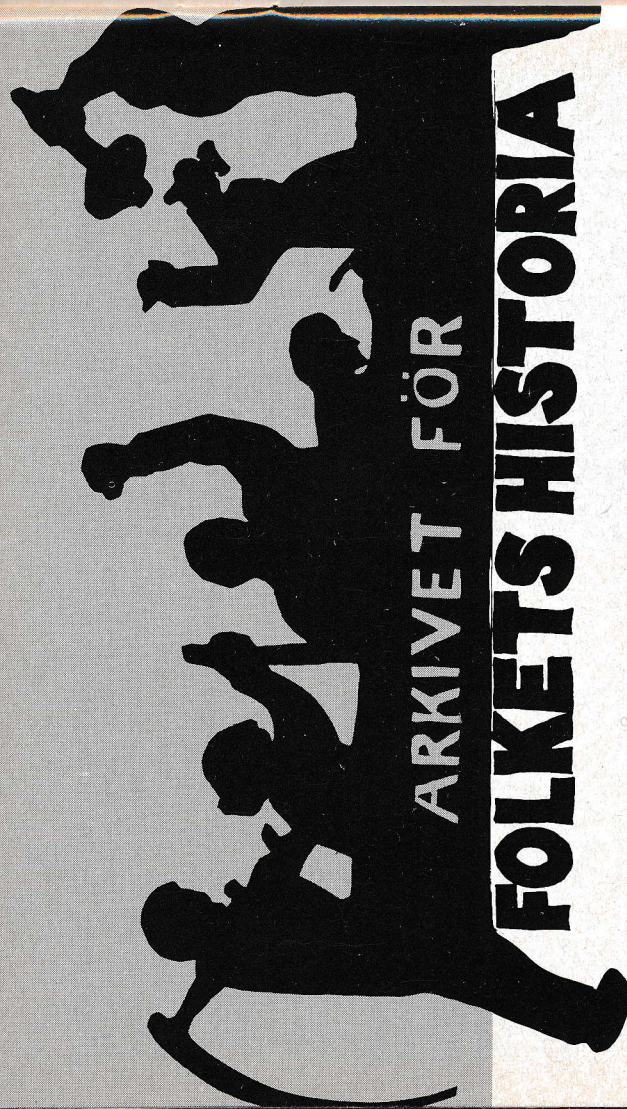
gissa, hur förhållanden är, där talar Ed Lacy ett språk, som i bokstavlig mening för med sig tunga dunster av Harlems kloaker. Ett språk som borde ha föranlett en omfördelning av resurserna från krigen i Korea och Vietnam till väsentligare krig mot armotet.

Ed Mc Bain har fortsatt sin samhällskritik också in på 1970-talet, och i "Hail to the Chief" 1973 (Gänget, 1975) lägger han ett av Nixons Vietnamtal i munnen på en amerikansk gangsterledare.

En bild av de amerikanska samhällskritiska deckarförfattarna under Mc Carthys 1950-tal skulle inte bli helt fullständig utan **Raymond Chandler**. Visserligen var Chandler redan från början deckarförfattare, han debuterade redan 1939, 51 år gammal, men hans viktigaste böcker kom på 1950-talet. Chandler har i sin analys av det amerikanska samhället ringat in polisen som en stat i staten, en institution som drivit egenmäktigheten för långt, som lider av samma maktberusning som gangstersyndikaten. Chandlers böcker är indignerade socialreportage och bäst är han i "The long good-bye" 1954 (Långt farväl 1955). Här placerar han sin hjälte Marlowe i en invecklad samhällssituation och dröjer vid både hans aggressions- och sentiment. Han ger en ovanligt fasetterad bild av polismakten med befälet Bernie Olls, en av Marlowes få sympatisörer, som ledande och intelligent meddebattör vad gäller frågorna om samhället och brottsligheten. Romanen registrerar också mänskliga kriser, särskilt styvt ett fall av dipsomani, och den är också, med samma varliga anslag som kännetecknar Hammets "Glasnackeln", en studie i felviden vänskap. I "Långt farväl" är dessutom Chandler fri från den sentimentalitet som annars brukar vidläta hans böcker.

Den amerikanska femtiotaldeckaren, eler som jag hellre vill kalla den, femtiotalromanen, där det viktigaste är porträttet av det samhälle vi lever i, den sociologiska skildringen, har fått efterföljare, inte minst i Sverige, där Per Sjöwall/Maj Wahlöö är den främste exponenten för den sortens samhällsskildring. ■

Hans Stertman

Arkivet för folkets historia är en ideell förening som vill samla alla som är intresserade av folkets historia. Mottot för föreningen är: »Folket är den drivande kraften i historien».

Arkivets uppgift är att undersöka den grundläggande produktionen, folkets levnadsförhållanden och kamp mot sina förtryckare, samt att sprida kunskap om folkets historia.

Föreningen är öppen för alla som stöder dess motto och deltar i dess arbete.

Arkivet för folkets historia finns som förening i Stockholm, Göteborg och Uppsala. Föreningen i Stockholm bildades 1971 och ger ut tidskriften Meddelanden från Arkivet för Folkets Historia. Mer om den längre fram.

Hur arbetar Arkivet?

I Stockholm håller man allmänt medlemsmöte en gång i månaden. Där planerar man och beslutar om verksamheten. Det mesta arbetet utförs av *grupper*, mer eller mindre permanenta eller tillfälliga, som sysslar med olika projekt.

Vad har Arkivet gjort?

Friedrich Engels, Om feodalismen, en bok som gavs ut av Gidlund 1972, innehåller texter om feodalismen av Engels. De har

översatts av medlemmar i Arkivet, som också skrivit en inledning.

Alfred Kämpé, Svenska allmogens frihetsstrider, kom första gången ut 1918-1920 (3 delar, ca 800 sidor). En arbetsgrupp inom Arkivet har gjort ett urval ur de tre delarna, kontrollerat citat, skrivit en inledning och förklarande noter m.m. Urvalet kom ut på LT:s förlag 1974.

Folkets historia i bild hette två TV-program som sändes i TV 2 årskiftet 1974/75. De handlade om folket i medeltidens Sverige och hette: »När Adam grävde och Eva spann, vem var då en adelsman» och »De stora bondeupprorens tid». En grupp från Arkivet hade samlat bildmaterial och skrivit manus.

Sånger om folkets liv och kamp letar Visgruppen fram, och sånggruppen Budkavlen framför dem i olika sammanhang. Visgruppen har gett ut boken **STREJK!** Strejker och strejkvisor 1873-1909, som kom

hösten 1974 på LT:s förlag, en broschyr, **Blott frihet vi vill** . . . (Ordfront/Arkivet 1975). Budkavlen har också sjungit in en skiva med sånger ur boken Strejk! (kommer på Oktobers förlag).

I Stockholm har Arkivet tre år i rad haft föreläsningsserier på Stockholm stadsmuseum. Principen har varit att tre av fyra föredrag ska hållas av arkiv-medlemmar och baseras på egna undersökningar. Dessa föredrag har sedan mångfaldigats, först i stencilmform, sedan i serien Historiska småskrifter, som Arkivet utger tillsammans med Ordfront. Några exempel: Janken Myrdal, Digerdöden, orsakad av fattigdom och förtryck, Visgruppen, Blott frihet vi vill . . . Fem sånger ur historien, Lars Herlitz, 1809 års författning.

Arkivet har också haft studiecirklar, öppna för alla intresserade, om Sveriges historia, om 1600-talet, om 1800-talet m.m. Arkivet har också ordnat utflykter till intressanta platser, som järnbruk i Uppland och medeltidsläror med målningar som skildrar folkets liv, samt stadsvandringar i Stockholm.

Meddelanden från Arkivet

För att informera dem som inte hinner vara medlemmar har vi vår tidskrift, Meddelanden. Meddelande-sidan berättar om arkivets verksamhet i allmänhet, artiklarna om våra och andras forskning. Meddelandens spalter är öppna för alla som är intresserade av folkets historia. Meddelanden kommer ut med fyra nummer om året, prenumerationspriset 1975 är 12 kr. Man prenumererar lättast genom att sätta in avgiften på Stockholmsföreningens postgiro 38 89 33-4 och skriva »Meddelanden 1975» på talongen. ■

ARKIVET FÖR FOLKETS HISTORIA

Box 16213
103 24 STOCKHOLM
pg 38 89 33-4
mottagning: lördag 12-15
Herkulesgatan 11, 4 tr.
Tel. 08 - 21 20 94

Hjälpgummestrejck i Skövde 1903

En hjälpgumma:

Vet ni hjälpgummor hvad,
här uti Skövde stad:
vi i tidningen bums annonsera
att vi inte en dag
hjälpä till minsta tag
förrän vi i dagspenning fått mera

Det vi prompt böra ha
för att hafva det bra
1 och 75 är minst per dagen
vi då själva bestå
hvad som fordras af skrikande magen

Det ska katten här gå
och jämt ha sabla sjä
med att tvätta och skura och damma
om ej »päökt» vi få -
nej, jag vill föreslå
att vi strejka och det meddetsamma

Ja, en strejk, en blockad -
är ni med om den, hvad,
för att önskemål vårt vi må vinna?

De andra: (i korus)
Tacka tusan för de'
Fackförening vi ä'
och du är vår »förtroendekvinna»

Det nu blott återstår
att få se hur det går
och om fruarna »hjälplösa» blifva
eller om de i hast
fatta skurtrasa, kvast
för att högst själfva klara sin skiva.

(Ur *Strejk - strejker och strejkvisor*
1875-1909, LT:s förlag)

”Och de fem närmaste skulle hålla i skaftet”

Så här berättade förre torparen Viktor Johansson från Tid ersrum i Östergötland för ett 30-tal år sedan:

»När jag gick och läste, fick alla pojarna i konfirmandklassen en gång följa med kantor Clarin upp på tredje kyrkvinden. Det som intresserade oss allra mest var en stor klubb, som kantor kallade släktklubban. Vi frågade om någon hade blivit ihjälslagen med den. Kantor sa, att han hade hört, att man slagit ihjäl en gumm från Gibbehult med den. Hon hade varit fattig och inte haft någon som tog hand om henne. Klubban var till för såna. Sen blev det en ny kung, och han upphävde lagen. De gamla skulle sitta på en stol ute på kyrkogården, och de fem närmaste skulle hålla i skaftet.»

Viktor Johanssons makabra berättelse om släktklubban kan kompletteras med många andra. »Di sa förr att det syntes märke åter blo å hår på klubban, män d'ä väl inge sanning», berättar en annan Tid ersrumsbo. Och så här berättar en man från Vena i Småland: »Släktklubba, jo det var förr i tiden: när gubbarna var utgamla, så slog di ihjäl dem. Då skulle alla släktingarna vara med och hålla i skaftet. Det var för att ingen skulle kunna förebrå den andra och säga: Det var du som gjorde't! Di skulle vara delaktiga i't allihop.»

Traditionerna om släktklubban utforskas på 1930-talet av dåvarande museilektorn vid Nordiska museet Gunnar Granberg, som också hemförde klubban från kyrkvinden i Tid ersrum till Nordiska museet, där den fortfarande finns. Den har ovanlig form: skaftet är smalt och ovanligt långt, nästan två meter, och instuckt i själva klubban, som är en kraftig, primitivt tilltyxad träbit, 45 centimeter lång. Men klubbor som uppges ha använts som släktklubbor finns bevarade från flera orter i Småland och södra Östergötland. Till skillnad från Tid ersrumklubban är de tillverkade i ett stycke av en rot eller stam med en naturvuxen knöl på. Inte sällan

har också dessa klubbor bevarats i socknens kyrka.

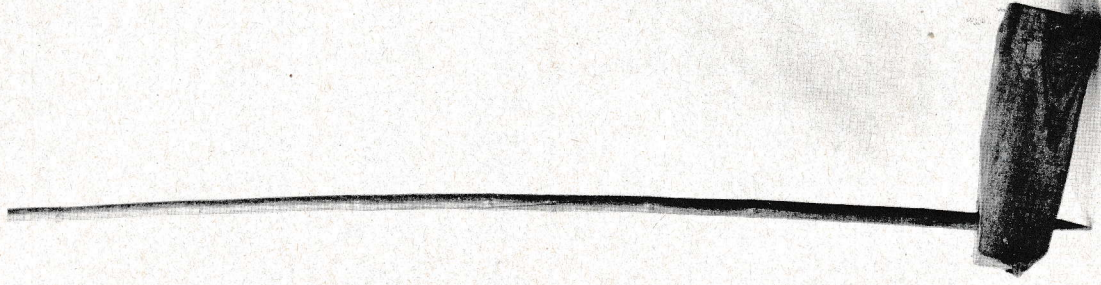
Nu frågar man sej: är klubborna verkligen släktklubbor? Har man faktiskt avlivat åldringer med klubba i gamla tider? Forskarna har ännu inte kunnat ge något helt entydigt svar. Man tycks vara överens om att klubborna från början har haft en annan användning som glömts bort. De massiva naturvuxna klubborna är med all säkerhet byklubbor, som har använts vid bystämmor. Den långa skafteklubban från Tid ersrum är av en typ som är känd i andra länder i förbindelse med bearbetning av jordgolv. Traditionen om att släktingarna gemensamt skulle hålla i skaftet har säkert uppkommit för att förklara att det är så långt.

Den tidigaste svenska uppgiften om åldringsdödande med klubba finns hos smålänningen Petter Rudebeck, som på 1690-talet beskrev hur de gamla nordmännen på sin tid slog ihjäl orkeslösa åldringar med särskilda ätteklubbor. Nu måste man veta att Petter Rudebeck svärme för forntiden och inte drog sej för rätt djärva spekulationer. Trots det är det inte otänkbart att han delvis bygger på en äldre folklig tradition. Rudebecks ätteklubba dök sedan upp i flera

historieverk under 1700-talet och hamnade också i Erik Gustaf Geijers svenska historia. I 1900-talets folkliga tradition levde berättelser om släktklubban kvar i Småland och Östergötland.

Så långt verkar det alltså som om traditionen vore utan verklig grund. Det finns heller ingenting i de gamla landskapslagarna som antyder existensen av en sed att avliva gamla, och domböckerna har inga upplysningar att komma med. Men om vi vidgar perspektivet i tid och rum, så finner vi att antikens historieskrivare lämnar en mängd uppgifter om åldringsdödande från olika delar av Europa. Även om deras skildringar av vilda sedvänjor hos primitiva folkslag innehåller överdrifter, så är det inte alls otänkbart att det för tvåtusen år sedan förekom att åldringar slogs ihjäl hos vissa folk, kanske också i Sverige. Hur som helst finns det en mängd europeiska folksägnar, som handlar om hur det gick till när åldringsdödandet upphörde. Ibland är det en klok flicka som lyckas upphäva seden, ibland sker det sedan en gammal man hämtas från ett gömställe och räddar landet ur nöd genom sin visdom. Släktklubban tillhör detta skikt av urgamla sägner, som då och då har fått nytt liv genom skildringar sådana som Petter Rudebecks.

Ättestupan är en annan tradition som fick ökad spridning under 1600-talet. I själva verket är det ytterst osannolikt att de gamla vikingarna kastade sej utför ättestupor för att komma till Valhall. Traditioner om att orkeslösa åldringar har störtat sej ned eller oftare — knuffats ned för branta stup finns på många håll i Europa och Asien och är alltså ingen exklusiv vikingased. Tvärtom vittnar de främst om att branta naturformationer överallt tycks ha lockat till sägendiktning av det här slaget.

I Sverige finns traditioner om ättestupor främst i Västergötland. Där har man ibland berättat att det stod folk med klubbor nedanför ättestuporna och slog ihjäl dem som inte var riktigt döda. En annan mer makaber uppgift kommer från Älvdalen i Dalarna. Där finns vid foten av en brant bergvägg en samling stenblock som kallas Hjälgården. Namnet har uppkommit av att det en gång i tiden fanns en sprättställning överst på berget, som sprätte iväg gammalt folk utför stupet.

En speciell form av ättestupa förekommer i traditionerna om hur samerna för gjorde med sina orkeslösa gamla. "Rämskjuts" har den kallats. Så här berättade en nybyggare i Vilhelmina i Lappland på 1930-talet: "Jag har hört berättas av de gamla, att lapparna brukade snöra in de gamla och orkeslösa i en ackja och sedan fråga dem, om de ville ha kallbad eller rämskjuts. Om den gamle då var så pass kry att han kunde välja, så uppfyllde de hans vilja. Valde han kallbad, så högg de upp ett håll på isen i sjön eller ån och stoppade den gamle dit. Valde han däremot rämskjuts, så drog man ackjan med lappen i upp på något högt bergstup och släppte ackjan nedför berget, så att den gamle dog."

Ibland omnämns ett tredje avlivningssätt, kallat julglädje. Om det berättar en kronojägare i Föllinge i Jämtland: "De av livet mindre uttrötade valde vanligen julglädje, varvid den gamle stuvades in i ett ihåligt träd och försågs med skjutvapen, elddon och kokkärl. Sedan täpptes hålet till, så att den instängde inte slapp ut."

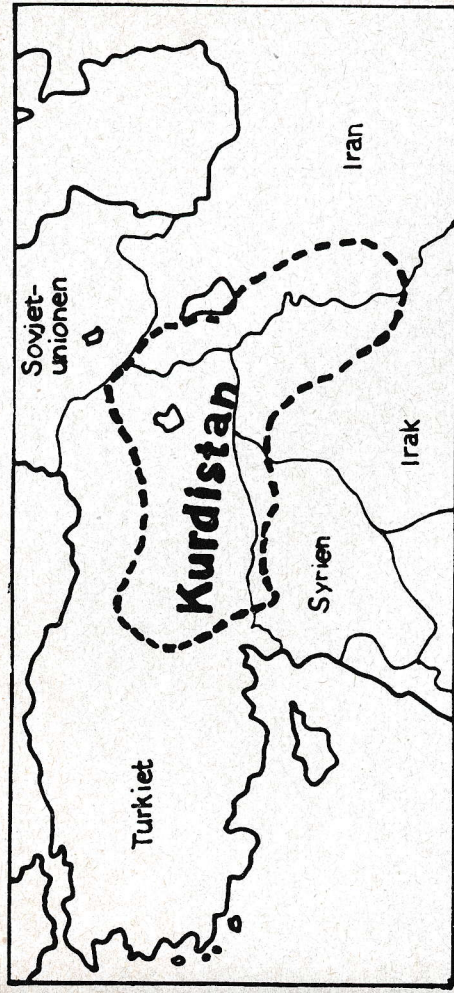
De här traditionerna har funnits bland de svenska bönderna och nybyggarna i gränsen till samiskt bosättningsområde från Lappland i norr till Jämtland-Härjedalen i söder. Det behövs knappast sägas att de är grundlösa. Redan namnen, "kallbad, rämskjuts, julglädje", röjer en sägenaktig, uppdiktad tradition. Samerna har lika litet som den bofasta svenska befolkningen haft som sed att döda orkeslösa gamla. Däremot är det känt att de har kunnat tillfälligt placera sina döda i ihåliga trädstammar för att senare återvända och begrava dem när tjälén gått ur jorden. Det är alltså okunskapen om och ibland också en negativ inställning till samernas främmande kultur som gav upphov till

dessa föreställningar bland bönder och nybyggare.

En sägen som har upptecknats på flera håll i norra Sverige berättar att en man som färdades över en frusen insjö fick se två personer, en ung och en gammal lapp. Den unge var i färd med att hacka ett hål i isen, den gamle satt hopsjunken och jämrade sej. Då mannen undrade vad som försiggick, svarade den unge lappen: "Han vill inte till sin himmelske fader." Den passerande hade fått bevittna förberedelserna till ett kallbad.

Samma sägen har berättats i Norge, inte långt från gränsen till Värmland, men om tattare. För mer än hundra år sedan kom ett tatarfölje till en gård och bad om mat. Det fick de och efteråt satt de och värmdes sej vid den stora grästensspisen. En gammal käring satt hela tiden och grät och klagade. Bondhustrun frågade vad det var med henne, och en av de andra tatterna svarade: "Hon ska möta sin himmelske far i morgon." Och dagen efter högg tatterna hål i isen på sjön intill och sänkte ned käringen, och det stället fick sedan heta Tattarvaken. — I båda fallen fyller sägen funktionen att framställa en minoritetsgrupp som mera primitiv och hjälplös än vad man själv är. Den är ett exempel på vad som i fackkretsar kallas för etnocentrism.

Sägner om äldningsdödade innehåller alltså inga sanna historiska uppgifter. Trots det berättar de åtskilligt av intresse. Även om seden att avliva orkeslösa äldre inte har existerat i Sverige i historisk tid, så har de gamlas situation ofta kunnat vara djupt o'rygg. Undantagssystemet, där de gamla lämnade ifrån sej gården mot att de blev försörjda, fungerade inte alltid så bra. Särskilt i hungertider kunde det bli slitningar. Lönnmord kunde förekomma. Arsenik, som smugglades ut från glasbruken och fanns i de kringvandrande västgötaaknallarnas lager, kallades i Småland för "undantagspulver". Det är mot den bakgrunden som man ska se traditionerna om släktklubban, som betecknande nog har varit kända främst bland fattiga torpare och inhysheshjor. I deras föreställningsvärld har den levit kvar som en hotfull erinring ur det förflutna. ■

KURDISTAN - ett land som inte finns på kartan

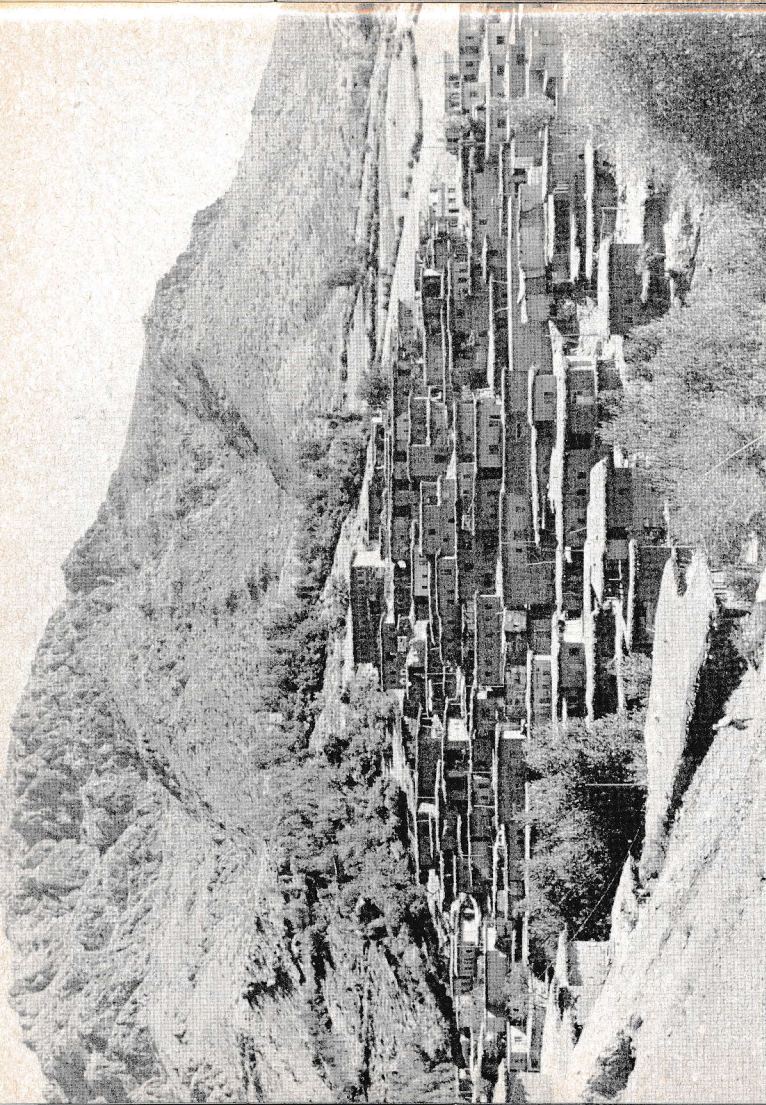
Kurdistan ligger i bergsområdena i Främre Asien och är det område där majoriteten av befolkningen är kurder och talar kurdiska.

Landet har en yta av omkring 500 000 kvadratkilometer och över 16 miljoner invånare, därav 8 miljoner i Turkiet, 5 miljoner i Iran, 2,5 miljoner i Irak, 500 000 i Syrien och 100 000 i Sovjetunionen.

Kurdistan kan idag endast ses som delar av fyra länder i Mellersta Östern, där internationella gränser skiljer det kurdiska folket från varandra. Dessa delar bildar ändå tillsammans ett enhetligt område med ett homogent folk och en karaktäristisk natur.

Landet består i huvudsak av berg och bördiga dalar bevattnade av åtskilliga floder, bl.a. Euftrat och Tigris. I Kurdistan finns några av världens högsta berg, Arrarat (5.156 m) och Judi, dessa är mest kända för sina bibliska anknytningar. Landet kan glädja sig över en fantastisk naturskönhet, men även över sina naturrikedomar. Kurdistan räknas till ett av de rikaste länderna i världen. Där finns oljefält, naturgas, järn- och kopparfyndigheter. De stora floderna Euftrat och Tigris, Stora och Lilla Zap och Arras kan ge stora mängder vattenkraft.

Oljefyndigheterna har lockat imperialisterna till Kurdistan. Oljan finns i Kirkuk, Mosul och Khaneqin i Irakiska delen, i Kirmanshah i Iranska delen och i Siirt i Turkiska delen av Kurdistan. Olje- och malmfyndigheterna exploateras antingen av utländska bolag eller

av den dominerande staten. Inget av vinsten kommer kurderna själva till godo.

Kurdistan är ett underutvecklat jordbruksland. En del av kurderna bor i städer, andra är jordbrukare och en del är herdar. Herdarna är nomader och flyttar med sina djur mellan sommar- och vinterbete. Både jordbrukare och stadsbor höll tidigare strängt på feodal-släkt-stamsystemet. Många av stammarna var organiserade under en huvudklan som man kallar Ashietz och var beroende eller livegna under klanen. Stammens ledarskap ärvdes från far till son, den äldsta sonen ersatte sin far. Ledarnas plikter och skyldigheter varierade i de olika stammarna. Han representerade förbindelsen med andra stammar, med det bofasta folket och med regeringen.

Efter andra världskriget förändrades det sociala systemet i det urbaniserade området. Den traditionella långvariga kurdiska feodalismen, som hade den politiska och ekonomiska makten helt i sina händer, förändrades. Gårdagens feodalherrar blev nu affärsmän. Parallellt med detta växte stora städer, affärs- och industricentra upp.

Varifrån kommer kurderna?

Kurdernas ursprungliga hemvist är stäpporna nordväst om Kaukasus och Svarta Havet. De drog söderut under den stora indo-ariska folkvandringen ca 2.400 år f. Kr - 700 f. Kr och slog sig ned i Zagros och Tauros bergskedjor. Under en tidsperiod av nästan 2000 år bildades olika riken, Kassiti, Mittani, Skyti och Media. Det var det Mediska Riket, som så småningom enade alla stammarna till en enhet. Detta blev antikens största rike i Mellersta Östern. Det var en ständig kamp mellan härskarna från, å ena sidan de semitisktalande folken, som kom söderifrån och å andra sidan de indo-europeisktalande folken om att dominera nuvarande kurdiska området och Mesopotamien. Denna kamp intensifierades år 600 f. Kr mellan kurder, greker, perser och assyrier.

De såraste uppgifterna om kurdernas förfäder finner man dock först i grekiska källor från 400-talet f. Kr, där det talas om förbud av förstodömen i området för Kur-

distan. År 645 e. Kr erövrade araberna Kurdistan. Efter staden Shahrizors fall blev kurderna, liksom andra folk i Främre Orienten, en del av den islamiska maktsfären. Men under 900-talet bildade kurderna dynastier såsom, Chaddadies, Hasanwayhides, Banou-Annaz samt Merwanides.

Under denna period invaderades Främre Asien av ett nytt folk, som kom långt öster ifrån, Mongolo-Turkar. Tidigare, under islamsk invasion, förstördes den kurdiska nationalitetskaraktären, landets genuina kulturtraditioner bröts ner och islamiserades. Nu, i och med den mongolo-turkiska invasionen brändes städer och livsmedelsförråd. Månniskor massakerades och landet ruinerades, ekonomiskt och socialt. Dessa två invasioner innebar en katastrof för hela det Indoeuropeiska folket i Mellersta Östern. Trots invasionen blev kurderna militärt framträdande under Sultanen Saladin, och kurderna bildade Ayyoubi-riket, som sträckte sig ända fram till Egypten.

Den turkiska invasionen som började redan på 900-talet växte, och på 1500-talet bildades det Ottomanska riket. I och med religionskonflikter på 1600-talet delades Kurdistan mellan det Ottomanska riket och det Iranska riket. Under Sultanens och Shahens styre förblev ändå de kurdiska furstedömena relativt självständiga.

De europeiska stormakternas konflikt med det Iranska och Ottomanska riket och deras ambitioner att slå sönder de två orientalska rikena på 1800-talet oroadde Shahen och Sultanen. För att få kontroll över provinserna började man på allvar att slå sönder de oberoende kurdiska furstedömena. I och med detta började den kurdiska nationella befrielsekampen.

Delat mellan fyra stater

När första världskriget utbröt kämpade ottomaner och tyskar tillsammans mot engelsmän, fransmän och ryssar. Ryssarna ockuperade norra delen av Kurdistan och Armenien. England och Frankrike gjorde upp ett hemligt avtal, "Sykes-Picot", och ockuperade centrala och södra delen av Kurdistan. England och Frankrike ville do-

minera naturtillgångarna speciellt oljan och Ryssland ville nå fram till de varmare haven. Samtidigt byggde tyskarna järnvägen till Bagdad för att kunna behärska naturtillgångarna i Kurdistan.

Efter första världskrigets slut och de nya gränserna som blev följden av detta, blev Kurdistan delat mellan fyra stater, Turkiet, Iran, Irak och Syrien. Genom denna delning av Kurdistan fick stormakterna möjlighet att dominera Mellersta Östern.

Under de senaste sju årtiondena har det kurdiska folket oupphörligt slagits för att få sin nation erkänd. Deras misslyckanden har många orsaker. Först och främst måste dock nämnas den upphettade situationen i Mellan-östern och stormakternas skilda intressen i området. Oljesituationen i världen bör också nämnas och därmed det strategiskt viktiga läge Kurdistan visat sig ha. Ytterligare en

orsak var frånvaron av en stark politisk organisation bland kurderna. Men 1961-års revolution blev en vändpunkt i kurdernas kamp. Kurdiska Demokratiska Partiet (KDP) och dess ledare Mustafa Barzani har visat effektivitet på såväl det militära som det politiska området.

Terroren fortsätter

Kriget pågick med flera avbrott till 1970 då fredsavtal slöts. Kurderna fick en begränsad autonomi. 1974 började kriget igen. Kurderna ville få full självständighet och att Kurdistan skulle erkännas. Iran och USA stod bakom kurderna med ett hemligt avtal. Men när militärkonflikten mellan kurderna och den Irakiska regeringen nått sin kulmen ville varken Iran eller USA stödja

kurderna längre. Iran slöt avtal med Irak. Iran och USA använde hela sin makt för att hindra kurderna från att kämpa. Idag fortsätter terrorn mot kurderna i Turkiet, Iran och Syrien både ekonomiskt, politiskt och militärt.

Det var och är stormakterna som är skyldig till kurdiska folkets nuvarande situation. De är de som med alla medel försöker stoppa det kurdiska folkets kamp för frihet och oberoende. Så länge stormakterna enar sig och delar Mellersta Östern mellan sig och så länge det inte finns någon risk för någon av stormakterna att förlora sina intressen, vill de inte ha någon ändring i detta område.

Kurdernas befrielsekamp är en revolutionär kamp som kan komma att ändra hela Mellersta Österns ansikte. I denna kamp är de inte ensamma; de har alla små nationer och förtryckta folk i världen bakom sig.

Religion och moral

Ursprungligen tillbad Kurderna de livsbringande elementen — elden, vattnet, luften och jorden. Elden var det viktigaste av elementen, då den symboliserade solen. Ledarna för denna tro kalliades magiker och därav har religionen fått namnet magianism. Ursprungligen är magin Medisk. Magikerna hade stor politisk och religiös makt över de nomadiska folken. Magianismen reformerades av Zarathustra, som kanske själv var en magiker, och djupt intresserad av etiska problem. Hans reformism startades när Kurderna lämnade sitt nomadliv och började bli bofasta och odla jorden.

Zarathustra som Kurderna själva kallar Zerdast, föddes i provinsen Mukri i hjärtat av Kurdistan år 660 f. Kr och levde till ung. år 583 f. Kr. Enligt Zarathustra fanns det två makter som styrde livet, det goda och det onda. Det goda kallade man Ahura-Mazda (Mezdk) eller Ormezd och det onda kallade man Ahriman. Mellan det goda och det onda stod en ständigt kamp, och människan var fri att välja sida.

Religionens moraliska doktriner kan sammanfattas i tre punkter; rätt-tänkande, rätt-talande och rätt-handlande. Människan har en religiös plikt att gifta sig, föda barn och

att odla jorden. En frisk kropp gör det möjligt för människan att tänka rätt, vilket bidrar till ett gott arbete. Man firade sina religiösa riter under bar himmel men hade också ett slags tempel där den heliga elden brann. Zarathustra har en stark social etik och stöder livsaktivitet och livsglädje.

På 600-talet, under den islamska invasionen påverkades kurderna och blev så småningom också muhammedaner. Men islamiseringen tog ca 400 år av blodiga strider.

Inom den islamska ramen började kurderna utveckla sin tro till något som man kallar för sufism. En av de största sufisterna var Hulwani som verkade på 1100-talet. Kurderna har fortsatt att utveckla nya sekter på grund av sitt stora intresse för att filosofera över universum, naturen och livet.

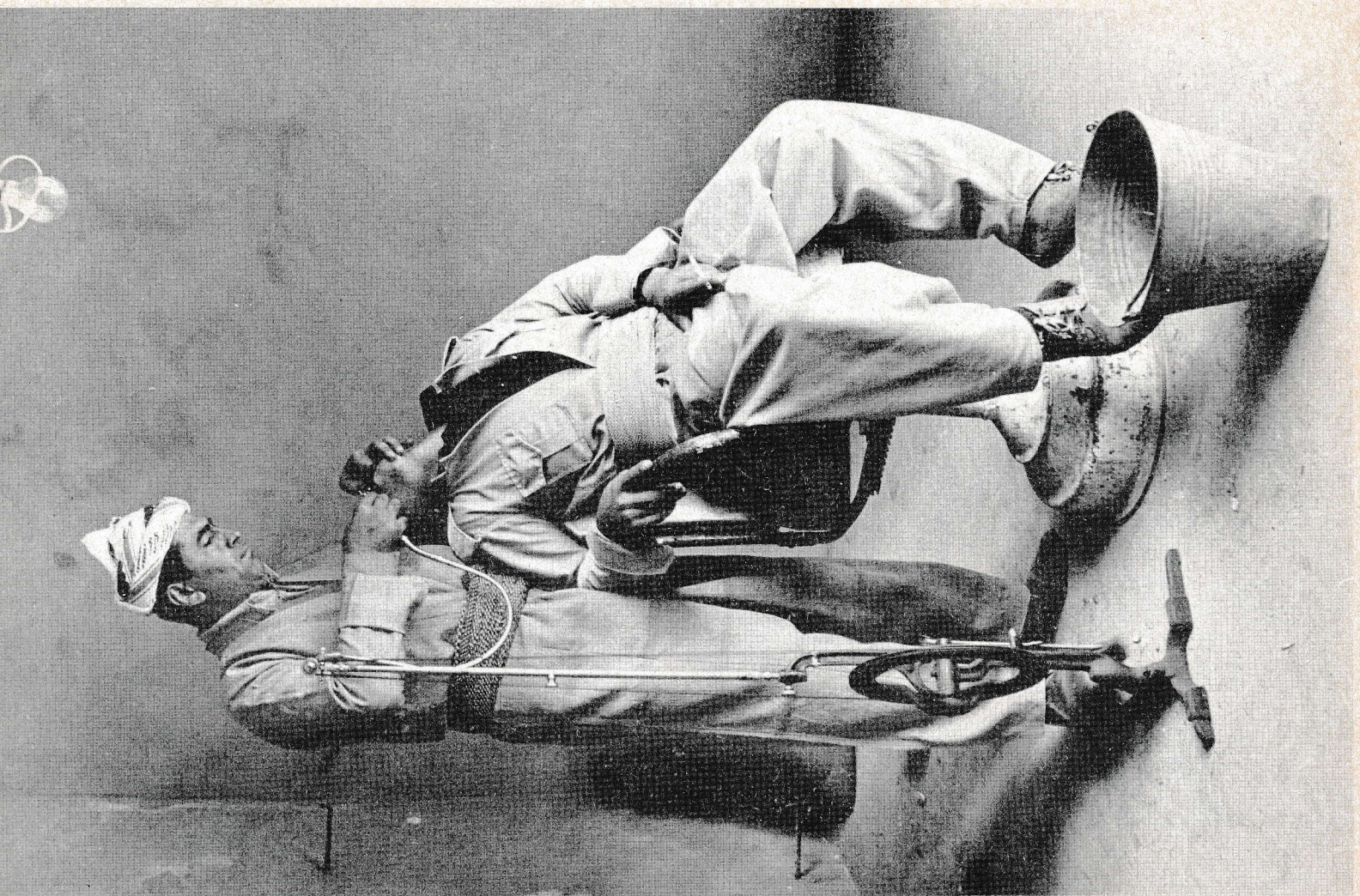
Utom den islamska tron finns judar och kristna. Av de judar som kom från södra Kurdistan har de flesta emigrerat till Israel. De flesta kristna är Assyrier (ett semitiskt folk med urgamla kulturtraditioner). Konflikten mellan kristna och muhammedaner tvingade de flesta assyrier och armenier (1915-1920 blev en och en halv miljon armenier massakrerade av turkar) att emigrera från sitt hemland.

Rik folklig tradition

Kurderna talar ett indo-europeiskt språk, som är besläktat med persiska på samma sätt som svenska är besläktat med isländska, men det är lika skilt från turkiska och arabiska som svenska från finska.

Kurdernas muntliga och folkliga tradition är utomordentligt rik. Den folkliga poesin beskriver med sin strävhets det dagliga livet, de vardagliga problemen och folkets bekymmer, deras historia, deras nationella karaktär och befrielsekamp.

De stora kurdiska episka berättelserna sjungs av professionella trubadurer. Dessa är "Chirokbej", berättare, och "Dengebej", trubadurer eller balladdiktare. De sjunger mest om historiska händelser och personer som har spelat en viktig roll i den kurdiska historien. Kvinnorna i de kurdiska sångerna kämpar bredvid männen. De kurdiska flickorna vet också, hur de ska stå upp för

sig själv och sin frihet. Mot familjens vilja flyr hon ofta tillsammans med sin älskare.

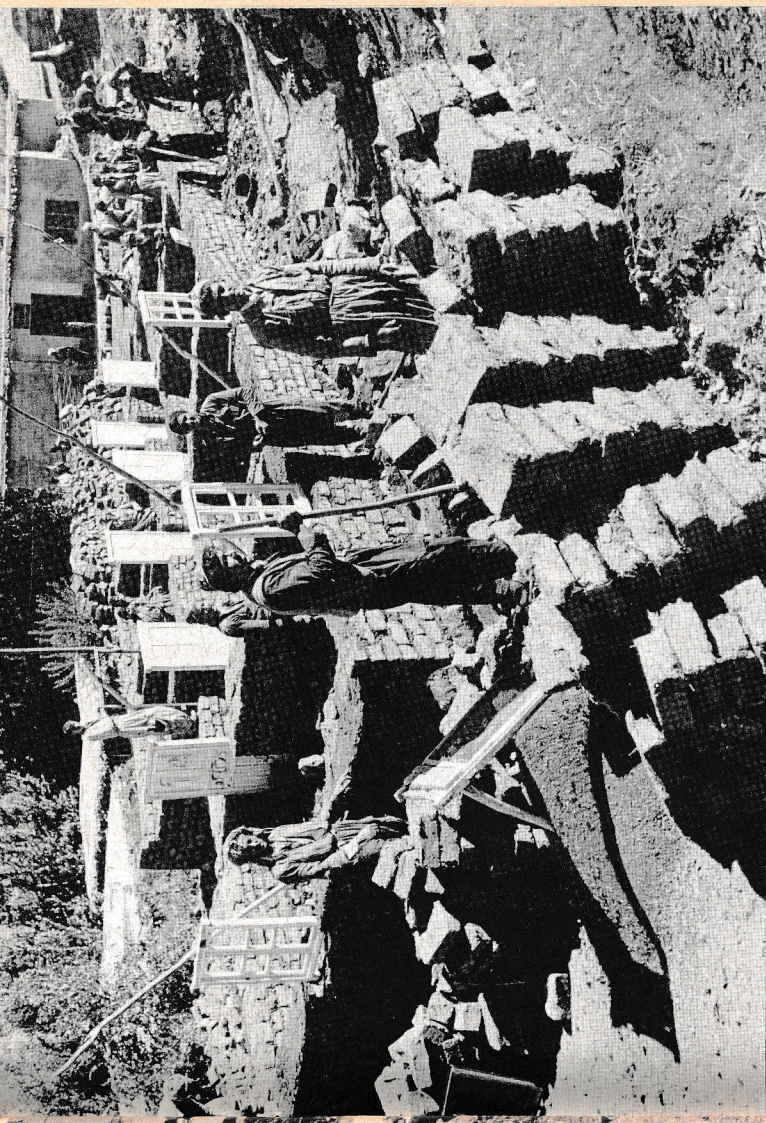
Kurdernas fiender har gjort allt för att förstöra den kurdiska kulturen. Man har förbjudit det kurdiska språket. Men den kurdiska muntliga traditionen kunde man inte förstöra, och den blev ett starkt vapen som försvar av den nationella identiteten mot fienden.

Dagens kurdiska revolutionära rörelse koncentrerar sig på nationellt självstyre – på att uppnå elementära mänskliga rättigheter. Denna kamp är bara ett steg i den ständiga striden om föreningen av det kurdiska folket och av fyra delar av Kurdistan. ■

Memo Yetkin

Memo Yetkin, som har skrivit texten, kommer själv från turkiska kurdistan. Han är nu bosatt i Stockholm.

Bilderna är tagna av Lars Hesselmark/SAFTRA, som gjorde en resa i Kurdistan hösten -74.

Hur länge?

Om vårt broderskap alltid måste vara av detta slag, vill vi inte ha mer.

Vi hölls alltid hårt och fick bära tunga bördor.

De, alltid beyer och aghor, vi, alltid fattiga och kuvade.

De, fiendens tjänare, och vi tjänade dem.

Öppna, bönder det är nog, timmen är slagen, res er!

Hur länge skall vi vara beyernas och aghornas tjänare?

Hur länge skall vi vara benet framför hundens tassar?

Hur länge skall vi vara fångar och torteras i fångelserna?

Hur länge skall vakter och poliser misshandla oss?

Hur länge skall beyer och aghor suga ut oss?

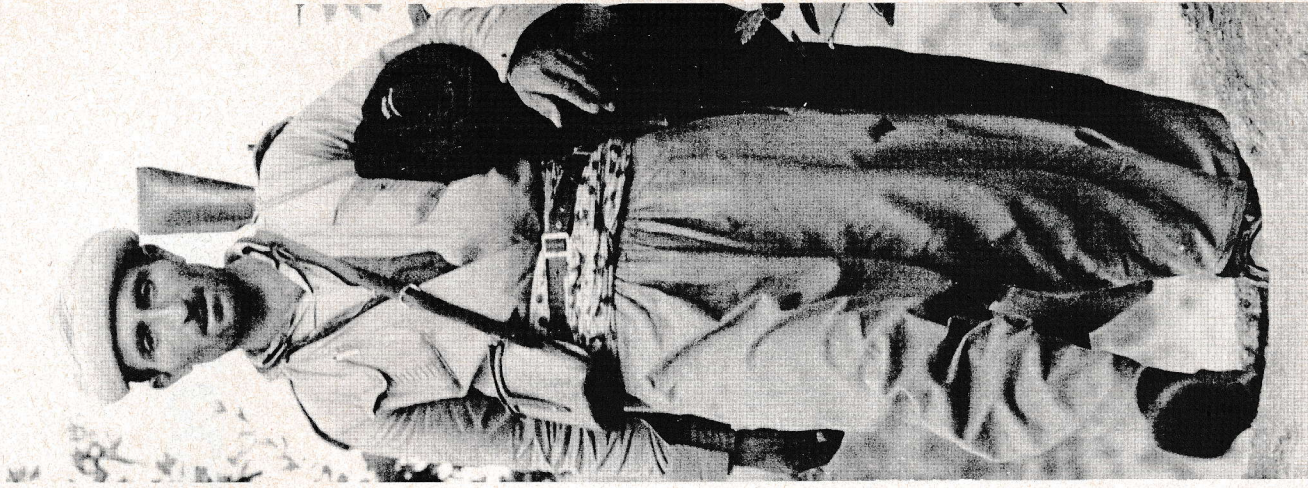
Hur länge skall vi tala inför dem med sänkta röster?

Öppna, bönder det är nog, timmen är slagen, res er!

Hur länge skall vi vara beyernas och aghornas tjänare?

Hur länge skall vi vara benet framför hundens tassar?

Djegerkhwin

Bokrecensioner

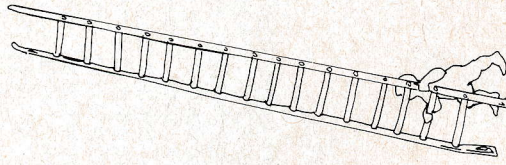
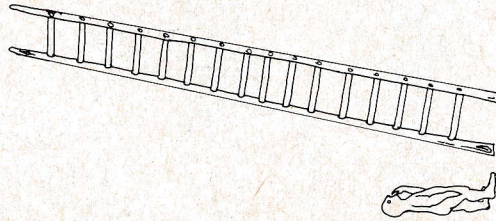
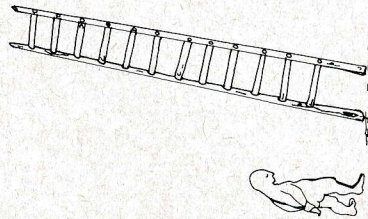
I det här första numret av Förr och Nu har vi låtit en stor del av recensio- nerna behandla lyrik och samhälle, vilket belyser dels läsekretsens eget val och dels förlagens stora lyrikutgivning.

För övrigt har vi kvar vår ursprung- liga målsättning: Vi vill stödja boken, sortera ut det som har ett äkta, konstnärligt och faktiskt intresse i strömmen av skräp som kommer varje år.

Skicka gärna in förslag på böcker du vill recensera. Även böcker på andra språk, essäer, textanalyser och mer teoretiska arbeten.

»Annorlunda är det med boken. Där- för att innan du skapar Den finns du inte än och medan du skapar Den, håller du på att bli till och då du fullbordat Den, finns du inte längre, därför att du har blivit en annan».

Ill.: Nina Weibull

FACKLITTERATUR

Utland

Hugo Blanco, **JORDE ELLER DÖ**, Böndernas kamp i Peru. 183 s. FORUM. Lund, 1974. Pris 26:- ISBN 37-057-391

Ropet »jord eller död» var parollen för den trotskistiska bondefackförening Hugo Blanco organiserade på den andiska högslät- ten i södra Peru. Rörelsen bland de indianska fattigbönderna radikaliserades snabbt på grund av godsägarnas och statens motstånd och en gerillagrupp växte fram. Boken är ingen komplett skildring av bonderörelsen, utan en handbok i revolutionär strategi. Skildringen av böndernas situation är ändå så levande att man läser med samma lätthet som en äventyrsbok. Till förtjänsterna här också ett instruktivt förord och en utförlig notapparat. Man hör i andom ropet »jord eller död» skalla över hela Latinamerika — ja, hela den fattiga världen.

Oscar Ewaldsson

E. Jannes. **MÄNNISKOR I TANZANIA**. 205 s. 29 fotografier av förf. och Elle-Kari Höjeberg. Rabén & Sjögren. Falköping 1974. Pris 54:- ISBN 91-29-43311-8

I »På väg till ujamaa» (1972) försökte Elly Jannes ge en helhetsbild av samhällsomvand- lingen i Tanzania. Den boken kompletterar fint hennes »Människor i Tanzania», en rad porträtt som speglar landets problem.

Här som i alla Elly Jannes' böcker finns en spänning mellan verkligheten och en dröm om ett jämlikt samhälle i en fin och ömtålig balans. Det ska vara fritt från utsugning — även av kvinnan. Det ska inte förneka sina bästa traditioner. Det ska ha plats både för nomaden och den bofaste och leva i jämvikt med naturen. Kulturen ska vara självständig och ge dans, musik och folkkonst en framskjuten plats.

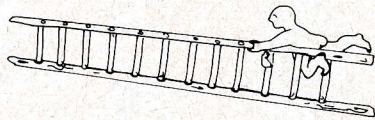
Språket i boken är varmt, ibland med ton av rit.

Gunnar Elvesson

George Orwell, DAGAR I BURMA. 258 s. Raben och Sjögren. Stockholm, 1975. Pris 48:- ISBN 91-29-43967-1

Författaren till »1984» och »Djurfarman» beskriver i »Dagar i Burma» hur han vid 19 års ålder, 1922, blev polisofficer i Burma och skaffade sig insyn i förvaltandet av det brittiska imperiet. Ett imperium vars uppbrottsperiod var förbi och som redan började hotas av upplösning, men vars försvarare ingenting lärt av de nya politiska och sociala förhållandena. En självbiografisk roman och samtidigt en svindande uppgörelse med imperialismen, som fortfarande är aktuell.

Hans Stertman

Samhälle

Carl-Axel Acking m fl. BYGG MÄNSKLIGT. 250 s. Askild & Känekull, Borås 1975. Pris 58:-

Tanken med denna antologi är att ge en bild av den ömsesidiga påverkan mellan människan och den byggda miljön. Det är 11 Lundaforskare som försökt sig på detta. Boken är mycket kritisk mot dagens bostadsbyggande, där de tekniskt-ekonomiska aspekterna dominerar. Här redovisas forskning och resultat från olika områden inom arkitekturen. Dock saknas en analys om varför det ej byggs mänskligt.

70

En artikel handlar om sambandet människans hjärna och den fysiska miljön. Hur hjärnan stimuleras av yttre intryck och att monotonin i den yttre miljön berövar oss den stimulans våra nervsystem behöver för att utvecklas. En annan artikel berör miljögestaltningen 1720-1970, och ger en bra översikt över perioden. Arkitekturpsykologi, sociologi, bostadsmönster, människan och biosfären samt landskapsplanering är andra områden som behövs.

Som helhet känns antologin splittrad. Där finns intressanta artiklar, men sambanden mellan dem är svaga. Boken är rikt illustrerad.

Staffan Gassel

Claus Clausen, Philip Lauritzen, Eric Thygesen. MANNEN I MANSAMHÄLLET. Gidlunds. Stockholm 1974.. ISBN 91-7021-099-3

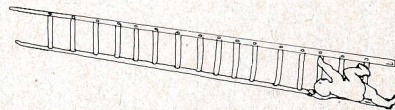
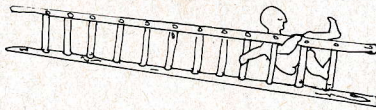
En samling intervjuer gjorda för press och radio av tre danska journalister. Boken har en stark anknytning till den danska könsrollsdiskussionen men innehåller också flera intervjuer av värde för den svenska publiken. Vad boken tar upp är frågan om det finns en »mannens frigörelse», »faders rätt till sina barn», samt en rad spegelreflexer till debatten om kvinnans frigörelse.

Något frågande ställer man sig inför den genomgående hårdtagningen av det sexuella förhållandet mellan man och kvinna. Här profileras sexualiteten som varande den dominerande anledningen till bristande jämlikhet mellan könen. En politisk analys saknas helt.

Tony Rosendahl

M. Dahlkvist. STATEN, SOCIALDEMOKRATI OCH SOCIALISMEN. 236 s. Prisma, Verdandidebart nr 75. Lund 1975. Pris 32:- ISBN 91-518-0862-5

Är den socialdemokratiska politiken socialistisk? Det är problemställningen i Dahlkvists bok. Första hälften av boken består av en genomgång av den historiska materialismen och en analys av Sverige. Denna leder fram till konstaterandet att Sverige är ett monokapitalistiskt land.

På ett originellt och övertygande sätt förs sedan tesen att monopolkapitalets långsiktiga och SAP:s kortsiktiga intressen fallit samman. Båda kräver statsingripanden i ekonomin och dessa är nödvändiga i dagens kapitalistiska samhälle.

Intressanta avsnitt handlar om de borgerliga partiernas roll (och splittring) samt de korporativistiska dragen i det svenska samhället.

Boken är pedagogiskt upplagd. Författaren för en diskussion med läsaren, med hjälp av ett klart språk och väl valda citat. Den är mycket läsvärd.

Staffan Gassel

J. Freese, C. Gavatin, N. Rydén, PRIVATLIVETS HELGD. Tillåtet och tillåtit enligt datalagen, kreditupplysningslagen och inkassolagen. 132 sid. Liber. Uddevalla, 1975. Pris 28:80 ISBN 91-38-01891-8

»Privatlivets helgd» är en översiktlig kommentar till tre lagar som nyligen börjat tillämpas – 1973 års datalag, 1973 års kreditupplysningslag och 1974 års inkassolag.

I datalagen finns allmänna bestämmelser om under vilka förutsättningar det är tillåtet

att samla in, bearbeta och lagra personuppgifter med datateknikens hjälp. Kreditupplysningslagen anger vad som gäller för de företag som säljer upplysningar om enskilda ekonomiska förhållanden till hyresvärdar, avbetalningssäljare m.fl. Inkassolagen, slutligen, reglerar vad de s.k. inkassoföretagen kan tillåta sig när de driver in betalning för fordringar.

Alla tre lagarna handlar alltså om frågor som på olika sätt berör den Personliga integriteten. Just datatekniken har ju gett företag och myndigheter kraftigt ökade möjligheter att göra intrång i den. Naturligtvis innebär de nya lagarna inte heller någon principiell lösning av problemet; det resultat man kan vänta sig av dem är bara en viss sanering av verksamheten. Det hindrar inte att vissa av de nya bestämmelserna kan komma att visa sig ganska praktiska ibland, t.ex. när det gäller att bemöta otillbörliga inkassokrav. Och om det ger boken god information.

De tre författarna är jurister och verksamma i datainspektionen, som är den nya statliga myndighet som inrättas särskilt för tillsynen av den nya lagstiftningen. Och man vill rikta kritik mot hur myndigheter och företag efterlever de nya bestämmelserna kan man alltså vända sig dit.

Tor Bergman

N. Holmberg. FREDLIG KONTRAREVOLUTION (del 1) 179 s. Oktober, Uddevalla 1974.
Pris 23:50 ISBN 91-7242-020-0

Hur kunde det socialistiska Sovjetunionen omvandlas till ett kapitalistiskt land, på vilket sätt skedde det och av vilka krafter? Det är några av de omdiskuterade och aktuella frågor som Nils Holmberg försöker besvara.

Klasskampen under socialismen och inom det revolutionära partiet tas upp ingående och väldokumenterat, liksom byråkraternas utveckling och den långvariga kampen under Lenin och Stalin mot den. Chrustjovs »nyskapande marxism» analyseras och vederläggs. Första delen avslutas med en redogörelse för utvecklingen i Jugoslavien, Polen och Ungern.

Holmbergs bok är den första i sitt slag på svenska och ett värdefullt tillskott till Sovjet-debatten. En nödvändig bok för de som är intresserade av nutidshistoria.

Charlie Nordblom

P. Kågeson. SLÖSERIETS POLITISKA EKONOMI 121 s. Prisma. Lund 1975.
Pris 20:- ISBN 91-518-0869-2

De senaste årens miljö- och energidebatt, har inte sällan präglats av en bristande kontakt mellan biologer och samhällsvetare/ekonomer. Inte minst biologernas omförmåga eller ovilja att ta del i den ekonomiska samhällsdebatten har varit mycket beklaglig.

Per Kågeson har i »Slöseriets politiska ekonomi» i viss mån sökt överbrygga denna klyfta. Slöseriet med energin och med jordens sinande råvarutillgångar, som är den centrala problemställningen i boken, behandlas inte som ett fristående problem, utan som en följd av en rådande marknadsekonomi.

Boken, som är mycket lättläst, känns på sina ställen något »tunn». T ex kunde beskrivningen av det alternativa samhället och övergången till detta varit fylligare. Trots detta är Slöseriets politiska ekonomi väl värd att läsa.

Kaj Stuart-Beck

B. Lindroth, BINGO! EN KRITISK GRANSKNING AV FOLKRÖRELSENA I SVERIGE 1850 – 1975. 225 s. Prisma/Verdandi-debatt. Vänersborg, 1975.
Pris 30:- ISBN 91-518-0910-9

»Bingo!» Det ekar ihåligt i folkrörelserna. Lindroth granskar LO, TCO, KF, RLF/SL, HSB, hyresgäströrelsen, idrottsrörelsen och ABF. Överallt hittar han samma mönster.

Folkrörelserna har allt mer fått en dubbelroll. Ledningen ska föra fram medlemmarnas krav samtidigt som man samarbetar med de parter man har till uppgift att bevaka: privatkapitalet och staten. Därmed får man ansvar också för beslut som går emot medlemmarnas intressen. Centralism och stora enheter har ytterligare fjärmat det ledande och aktiva skiktet från det stora flertalet medlemmar utan direkt inflytande. Ideologin har tunnats ut. Folkrörelserna försvarar det samhälle de skulle förändra.

ABF har okritiskt godtagit en borgerlig kultursyn.

Boken är väldokumenterad och lättläst.

Gunnar Elvesson

J. Lindroth. NÄR IDROTTEN BLEV EN FOLKRÖRELSE. 198 s. Rabén & Sjögren, Stockholm
ISBN 91-29-4401-6.

Att idrott och politik alltid hört ihop ger den här historiken av Jan Lindroth besked om. »När idrotten blev en folkrörelse» behandlar idrottsrörelsen efter Ling, från 1870 och över genombrottet vid sekelskiftet, olympiaden i Stockholm 1912 och framåt. Den behandlar socialisternas avstängning från riksidsrottsrörelsen i början av 1900-talet och de borgerligas smygpolitiserings av idrotten. Att idrottsrörelsen idag till stor del är reaktionär beror på att arbetarrörelsen i idrottens ungdom inte i tillräcklig grad »tog vara» på idrottsrörelsen.

Hans Stertman

S.-G. Olhede, SOCIALISMEN OCH BOFINKEN. ANALYS AV SOCIALISMENS IDEOLOGI. 131 s. Tiden. Karlskrona, 1974.
Pris 24:- ISBN 91-550-1781-9

Vägverkets generaldirektör bidrar med en engagerat och pedagogiskt skriven pocketbok till den socialdemokratiska programbatten. »Försummad ideologi» är lösenordet, en »entydig ideologi» krävs. Med utgångspunkt från en utförlig ideologisk översikt fastslås två grundläggande, på socialistiska värderingar baserade krav: »Den arbetsfria inkomsten av olika former av kapital skall överföras till det arbetande folket – till samhället som helhet» och »Samhällets behov av nyttigheter skall styra produktionen».

Eftersom socialdemokratin numera alltför mycket inriktat sig på en pragmatisk välfärdspolitik och inte utvecklats (eller klarlagt, jäfr det nya programförslaget) skiljelinjen gentemot vårt – fortfarande exploaterande – kapitalistiska system, är Olhedes gränsdragningar och slutsatser vägledande. Man saknar dock en konkretisering av de allmänna premisserna och en diskussion av en målriktad socialistisk samhällspolitik. – Diskutera vidare!

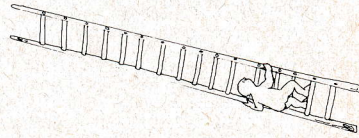
Martin Grass

M. Paulsen, S. Andersson, G. Sessler. RÄTTEN ATT VARA MÄNNISKA. 112 s. Rabén & Sjögren. 1975
Pris 29:- ISBN 91 29 43575 7.

Rätten att vara människa är ett inlägg i debatten om jämställdhet mellan könen. Författarna menar att man ensidigt har betonat svårigheterna i kvinnornas och sett mannens roll som eftersträvnsvärd.

Halva boken består av intervjuer med män i åldrar från 15 till 60 år. Man har bett dem berätta om sin vardag, hur de upplever sitt arbete, sin familj, synen på sex, och man har

☆

funnit att mansrollen ingalunda är problemfri. Andra halvan av boken innehåller kommentarer till intervjuerna, dessutom fina »bildkommentarer» i form av foton. Mannens frigörelse är till stor del en känsломässig sådan och den måste gå jämsides med kvinnans, ty de är avhängiga varandra.

Gunlis Österberg

A. Trankell. CHEF FÖR GRUPP NORR En dagdrömmars fantasier i skuggan av det kalla kriget. 160 s. Norstedts. Stockholm 1974.
ISBN 91-1-744201-X

Vad var Fritiof Enbom? En storspion »som sålt Sverige åt ryssarna», en provokatör mot SKP eller en mytomän?

Trankell lyckas, på ett chockerande och övertygande sätt, visa att Enbom var en olycklig och enslig drömmare som försökte förankra sina fantasier i en yttre verklighet. Alla motsägelser i Enboms berättelser faller plötsligt till marken.

Den politiska atmosfär som omgav processen åskådliggörs bl a genom utdrag ur Dagens Nyheter. Professor Rylanders vittnesmål, en hörnsten för åklagaren, plockas sönder helt.

Med IB-affären i nära minne ger läsningen av »Chef för Grupp Norr» en fascinerande och nyttig historisk återblick och insikt om »rättssäkerhetens» bräcklighet förr och nu.

Charlie Nordblom

Historia, folkliv

Sven Green, KRYDDOR; HISTORIA OCH FOLKTRO KRYDDGÅRD: ODLING OCH ANVÄNDNING 198 s. LT:s förlag. Stockholm, 1974.
Ill. Lena Jordahl-Norberg.
Pris 34:- ISBN 91-36-00324-7

I »Kryddor» redogör Sven Green för innebörden av våra vanligaste örtkryddors namn, för deras botaniska tillhörighet, hur de används och odlas. Växternas betydelse som kryddor och möjligheten att anskaffa dem i form av frön eller planter har avgjort urvalet. Green redogör även för de vanligaste orientaliska kryddorna men av förklarliga skäl beskrivs inte odlingsättet. Boken är rikt illustrerad

med Lena Jordahl-Norbergs mycket fina teckningar. Med hänvisning till titeln kunde historiken och folktrobeskrivningarna varit utförligare och den för kokböcker utmärkande hurligheten helt utesluttis.

Barbara Hernze

Alfred Kämpe, SVENSKA ALLMOGENS FRIHETSSTRIDER. 1:a uppl. 1918-20 283 s. LT:s förlag. Stockholm, 1974.
Pris 21:- ISBN 91-36-00419-7

Alfred Kämpes bok är ett betydelsefullt bidrag till de få lättfattligt skrivna social-historiska verken. Han föddes den 21 februari 1877 i en fattig östgötsk torparfamilj. IOGT:s aftonskola i Norrköping gav honom utbildning. Kämpe var en av Lantarnas betärbundets ledande män och arbetade på förbundstidningen Lantarbetaren under åren 1928-36.

I sin strävan för att höja bildningsnivån hos lantarbetarna betonade Kämpe vikten av historiska studier. Boken behandlar bl a »Stora daldansen» under 1740-talet. Han skildrar också folkkupproret vid Klägerup 1811.

Medlemmar ur Arkivet för folkets historia har sammanställt verket i urval, samt med senare tidars forskningskomplettering. Bortsett från en del felaktigheter, har Alfred Kämpe ändå gjort en stor insats i arbetet för en folkets historia.

Kenth Ottermark

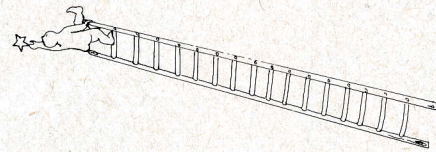
O. Nilsson, MARTIN HYVARE OCH ANDRA BERÄTTELSE FRÅN ETT BRUKS-SAMHÄLLE. s64 s. Viken, Författarekooperativa förlaget EREMIT-PRESS, 1974.
Pris 17:- ISBN 91-7286-008-1

Ovar Nilsson föddes 1912 i Höganäs, ett litet bruksamhälle vid Skånes nordvästkust. Han uppfostrades hos farföräldrarna och började som fjortonåring arbeta vid Höganäsbolaget. Sedan 1942 driver han en egen liten keramikverkstad. 1970 började han teckna ner sina minnen och hågkomster från uppväxttiden. Några av dessa berättelser har tidigare publicerats i dagspressen, men »Martin Hyvare» är hans första bok.

Den anspråkslösa volymen förmedlar värme, medmänsklighet och känslor av förnedring och hopp i skildringarna från spanska sjukan 1918, strejken 1925, 30-talets arbetslöshet och den framväxande arbetarrörelsen. Utmärkande för dem alla är Ovar Nilssons personliga berättarstil, hans humor, optimism och kamplust.

Kort sagt, boken representerar den slags dokumentation som vi borde ha mera av.

Bo F. Mårtensson

Elsa Maria Otto, NEDOM MÅNEN. 197 s. LT:s Förlag. Stockholm 1974.
Pris inb. 46:- ISBN 91-36-00457-X

E.M. Ottos nya historiska roman utspelas i det tidiga 1800-talets Småland. Landskapet är åkerjord erövrat under generationers sega kamp med skogen. Den sociala miljön är de fattigastas: tjänstehjon, undantagsfolk.

Den vackra pigan Emilia och den fula Emma (som dragit olycka över sitt husbondefolk genom sin fattiga mors död på gården) tävlar om drängen Elias. Det är ett efterhand intensifierat triangeldrama om kärleken, som i mystisk förening med naturen möjliggör livet i en tillvaro lika karg som stenåkrarna.

Det är inte fråga om analys, men väl om skicklig beskrivning. Underifrån, ur Emmas begränsade synvinkel, skildras lokalsamhälle och omvärld. Härigenom, och genom rik

användning av folkloristiskt material, uppnår författaren autenticitet.

Kanske öser hon onödigt mycket ur sina uppenbarligen djupa etnologiska källor. När uppgifter om magi, klädedräkt eller mat inte fyller någon direkt funktion känns de påklitrade.

Tomas Löfström

Nils Parling, TRÄLUPPRORET. 150 s. Zindermanns. Uddevalla 1974.
Pris 35:- ISBN 91 528 0070 9

Trälen Hund kommer en dag för sig själv, utan tillsynesman, ute i skogen. Plötsligt ser han sitt och de andra trällarnas liv »utifrån» och tanken på frihet väcks. Detta är upptakten till »Trälupproret». Romanen handlar alltså om ett uppror i trältidens Sverige. Den visar hur enigheten ger trällarnas styrka och att splittring motverkar styrkan. Den visar också hur avgörande frågor om organisation och ledarskap ställs när människor gör uppror mot förtryck.

En del personer tecknas alltför schematiskt men det är en spännande bok med ett eget språk och den står på trällarnas sida.

Håkan Ågren

A. Pettersson, BÖRTA TVÄSTYVRA 325 s. LT:s förlag, Stockholm 1974
Pris 22:- ISBN 1-36-00494-4

Astrid Pettersson skriver med stor sakkännedom om vardagslivet i en halländsk bondby på 1700-talet. Arkiv och kyrkoböcker har levererat detaljrikt material om arbete, tankesätt och familjeförhållanden. Huvudpersonen, byskökan Börtä är en ganska medveten kvinna. Det är i stora delar hennes tankar om byns motsättningar, om kyrkan, könsförtryck och annat som läsaren får reda på. I ordval, uttrycksätt och i ett otal gamla ordspråk har A.P. använt sig av dåtidens halländska bygdemål, vilket kräver en del tålmod vid läsningen. Men man kommer snabbt in i det säregna språket och får då njuta av en bit realistisk och finkänslig skriven folkets historia.

Hans-Magnus Meincke

A. Strindberg, SVENSKA FOLKET I HELG OCH SÖKEN, I KRIG OCH FRED, HEMMA OCH UTE ELLER ETT TUSEN ÅR AV SVENSKA BILDNINGENS OCH SEDERNAS HISTORIA. Facsimileutgåva med ill. av Carl Larsson mfl. Utg. i samarbete med Institutet för folklivsforskning vid Nordiska Museet och Stockholms universitet.
Del 1: 502 s. Del 2: 480 s. Gidlunds. Stockholm, 1974.
Pris: 65:- per del. ISBN Del 1: 91-7021-092-6. Del 2: 91-7021-093-4.

När Strindberg 1880-1882 utgav Svenska folket var det en rungande protest mot hela den dåtida officiella historiskrivningen. Strindberg förkastade Geijers verk som varande »huvudsakligen de kungliga familjernas, officerarnas och ämbetsmännens historia» och ställde sig medvetet »på de trampadens sida». Reaktionen läg inte vänta på sig. Svenska folket förklarades ovederhäftigt, osakligt och på alla sätt undermåligt. Det som främst retade den officiella vetenskapens utövare var naturligtvis Strindbergs »plebejska» inriktning. Hans skildring begränsar sig visserligen inte till de lägre samhällsklasserna — också kungar, riddare, biskopar får sitt. Men överheten skildras ur folkets perspektiv. Bonden som tålmodigt brukat sin jord, dikteren som tolkat sina medmänniskors frihetsslängtan, vetenskapsmannen som uppdagat några av naturens hemligheter har, menar Strindberg, betytt mer än kungen som lett sitt folk ut i förödande krig. Gidlunds nytgåva av Svenska folket är välkommen och välbehövlig. Men kanske borde den ha försetts med en efterskrift där man redogjorde för kulturreaktionens attack mot Strindberg på 80-talet, där man konfronterade Svenska folket med senare historiska rön och där man satte in den folkligt demokratiska historiesynen i ett vidare politiskt sammanhang. Då skulle utgåvan ha blivit ännu mera användbar.

Margareta Zetterström

I. Svanström, TORPARNA. 172 s. Stockholm, LT (i samarbete med Samfundet för hembygdsvård) 1975.
Pris 42:- Ing. III. ISBN 91-36-00500-2.

Författaren beskriver utifrån sin hemsöcken Lofta i Kalmar län torparnas liv i slutet av

1800-talet och målsättningen med boken är att inspirera andra att göra liknande uppteckningar om och inventeringar av torp i sina egna bygder. Betoningen ligger på arbetet och vardagslivet: nyodlingen, torpens byggnader och redskap, oxarnas betydelse, dagsvercksskyldigheten, torparkontrakten m.m. Tidigare finns inte mycket publicerat om torparnas historia och författaren har mycket av värde att berätta, både av egen erfarenhet och forskning. (han är torparson, numera ordförande i Samfundet för hembygdsvärd), men har inte kunnat undvika ett antal upprepningar och utvinkningar. Många bra fotografier illustrerar texten.

Eva Garnert

Konst

Ronny Ambjörnsson, Karl-Olov Björk, Peter Cornell, Sten Duner, Douglas Feuk, Rune Johansson, Hanns Karlewski, Jan Manker, Gert Z Nordström, Leif Nyhlén, Birgit Stål-Nyberg, Gunnar Thorell: **BILDERBOK FRÅN ALTAMIRA TILL TEXACO GRAND PRIX** 283 s. Gidlunds. Östervåla 1975.

Pris 49:- ISBN 91-7021-103-5

Boken består av 22 uppsatser, skrivna av 12 författare, av vilka 11 är knutna till teckningslärainstitutet och 6 är utövande konstnärer.

Uppsatserna är strukturerade i tre avdelningar 1) en bildhistorisk med punktvisa neddykanden i bildhistorien, 2) en nutidsdel, analyserande bilder från vår egen tid och vardag, bl a idrotts och reklam-bilder. En av uppsatserna gör en intressant sammanblandning av mansbilder från idrottssidorna och kvinnobilder från reklamen.

Del tre är en enda uppsats, diskuterande bilden i undervisningen, som källa till kunskap. Nuvarande pedagogik är helt inriktad på mekanisk läskunnighet istället för förståelse. Intelligens blir lika med läskunnighet. Ett rikt och intressant bildmaterial försvarar det relativt höga priset — 49 kr.

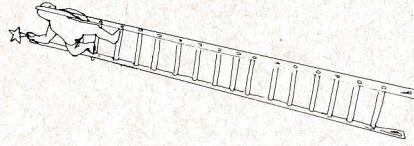
Sophie Hedin

John Berger, Sven Blomberg m fl. **SÄTT ATT SE PÅ KONST. Ways of seeing.** Övers. Nils Göran Hökby. 160 s. Prisma. Stockholm 1975.

Pris 35:- ISBN 91-518-0808-0

Volymens fyra konstessäer behandlar reproduktionens förändring av konstseendet, naturenheten och konsten, oljemåleriet och slutligen den nutida reklamen. Den välgörande sakliga attityd författarna intagit till konsten, har bl a medfört att reklam-bilder och pornografi tagits upp till behandling. I kapitlet om oljemåleriet visar författarna övertygande hur marknadens villkor under renässansens, och hur oljemåleriet under denna tid hänger samman med ambitionerna hos en uppåtgående köpmannastokrati att s.a.s via — det ägda n.b. — konstverket annonsera och reproducera sin rangplats i en social hierarki. Boken rymmer en del diskutabla inslag, men just därför, och för dess karaktär av sammanfattning av en viktig diskussion om konst i vår tid, förtjänar den att läsas av många.

Kent Begler

Gertrud Ingers, Gästgärdötrarna i **EVER-LÖV, SLOJD OCH BOHAG I EN BONDE-SLÄKT UNDER 200 ÅR.** 229 s. LT:s Förlag. Stockholm 1974.

Pris 75:-

Malmöhus Läns Hemslojdsförening påbörjade en inventering av den skånska textiltadi-

tionen och efter 1945 fullföljdes den av Gertrud Ingers. Inventeringen ligger till grund för den här boken som innehåller en redogörelse för släktens textilier, möbler, silver och diverse bohag. Utöver föremålen och deras vandring ur den ena kvinnans hand in i den andras presenteras en rad bouppteckningar.

Författarens önskan med boken har varit »att försöka samordna släktens arv och traditioner innan en ny tid skingrar dem. Hon har säkert lyckats men resultatet har blivit en fruktansvärd tråkig och för gemene man svårtillgänglig bok.

Vore det inte för det oerhört rika och intressanta bildmaterialet skulle den inte vara värd sitt pris ens för den specialintresserade.

Barbara Hernze

KARL LÄRKAS DALARNA. Red. av Karl Lärka och Sven Jonsson. 240 s. LT:s Förlag. Stockholm 1974.

Pris 69:- ISBN 91-36-00361-1

Under i huvudsak 1910-20-talen fotograferade den nu 82-åriga Karl Lärka sin hembygd i trakterna av Sollerön och Mora. Hans fotosamling växte snabbt och hans stora intresse att med kamerans hjälp skildra sina medmänniskor; både till vardags och fest.

Bokens urval av bilder visar hur man arbetade i skogen och fåbodarna, hur man bodde och var klädd. Genom bilderna blir historien äskådlig. Man kan bläddra sig fram genom boken, läsa bildtexterna och lära sig något nytt. Tyvärr har flera bilder blivit så mörka i trycket att det är svårt att urskilja detaljer. Detta borde förlaget kunna klara av bättre.

Jan Garnert

Musik

Birger Andersson, **VANVÖRDIGA VISOR OCH ANDRA IVRÅNG VÄRLD.** 94 s. Oktober. Stockholm, 1974.

ISBN 91-7242-032-4

Vanvördiga visor är just vad titeln anger. Jag vill ge den gott betyg. Birger Andersson har lyckats med att skriva nya texter till redan befintliga verser. Texterna bygger på en rad

kända och okända författares verk, bl annat känner man igen Fröding och Dan Andersson material. Ironi är ordet det handlar om. Lägg detta ord som ingrediens i alla de fina orden »Folkhem, ökad jämlikhet, trygghet» och blanda det väl med verkligheten. Då kan man få fram små fina saker som ALKISENS KVÄLLSÅNG

/GUD som säger ha människan kär glömde bort den alkis är vart jag mig i träsket vänder sitter jag i snutens händer snuten kommer, snuten slår stryk är allt ett fyllo får amen/

Tomas Nydahl

R. Russell. **BIRD LEVER!** Biografin över Charlie Parker, orig's titel: Bird lives! The High Life and Hard Times of Charlie (Yardbird) Parker, 385 s. övers. M. Hedlund. Gidlunds. 1974.

Pris 55:- ISBN 91-7021-081-0

Biografin över Charlie Parker ger på ett lättläst och engagerande sätt en av jazzens största förnyare i helfigur. Parkers egenart som musiker behandlas mot bakgrund av 30- och 40-talens jazzutveckling i stort, och hans hektiska och narkotikafyllda liv beskrivs utan skönmålning. Den laddade och fängslande miljö- och personskildringen framstår samtidigt som en skarp anklagelse mot USA-samhällets syn på den afroamerikanska musikkulturen.

Samtliga Parkers inspelningar genomgås, och boken är försedd med både bibliografi och diskografi. För den jazzfrälste är den oumbärlig, men dess räckvidd måste sägas vara större än så, ty som tidsdokument anger den oss alla »efterkrigsmänniskor».

Lennart Hedwall

BLÅ TÅGETS SÅGBOK 123 s, varav 23 s sv/v foton. Brustna Hjärtans Förlag Sam distribution. Waxholm 1974.

»Hus och ensamhet, åh vägar, vindar, dagligt slit och evighet åh dyra konsumtion, åh döda timmar, döda dagar utan ton,

åh vägar till och från åh shoppingcenter, daghemsbrist och långa lån och tankarna som slår mig dom kanske nångång får mig att plötsligt revoltera bara gå ifrån».

Så konkreta och träffande är B:s texter när de är som bäst. Ett 70-tal ingår här från åren 1969-75. Sångboken dominerar av deskriptiva ord, verklighetsnära med ett påtagligt politiskt inslag. Förslag till lösningar av beskrivna problem är dock mycket få.

Negativt är att musiken täcks av enbart en mager ackordanalys samt att melodierna helt saknas (vilket förutsätter att man har skrivorna). Gruppens upplösning lär vara nära förestående och man kan bara beklaga förlusten av en del av motviken till den kommersiella musiken.

Göran Rydén

Pedagogik

M. Schwebel – J. Raph (red.), PIAGET I SKOLAN: Orig:s titel Piaget in the classroom (1973). 270 s. Övers. Maj Frisch. Aldus. Malmö, 1975.
ISBN 91-0-039883-7

Bokens titel borde vara Piaget i *förskolan*. Den är skriven av ett progressivt lärarteam vid en lärarhögskola i stadsmiljö i USA. Det måste vara lättare att följa anvisningar i läroplaner än att uppfylla lärorollen i en Piagetsskola, som kräver lyhört diagnosticerande av varje enskilt barns emotionella tillstånd, kognitiva nivå och teoretiska tankemonster, att uppnå rätt avvägning mellan egen auktoritet och uppmuntran av barns operationella och sociala experimentlusta. Skribenterna redogör klart för Piagets betoning av det öppna systemets, processens, fördelar för undervisningen framför det slutna systemets, produktens. Man berör intellektets utveckling, språket i relation till tankandet m.m. Boken är svårsläst men högtintressant, läsvärdet högt, för förskole- och klasslärarskolor borde den vara stimulerande, i förenklad form obligatorisk

Hans Berg

Jan Thomæus, VART TAR ALLA BEGÅVADE BARN VÄGEN. 122 s. 10 ill. Esselte studium AB. Stockholm, 1974.
Pris 49:- ISBN 91-24-23993-3

Inledningsvis står det att boken är avsedd för alla som arbetar med barn eller utbildar sig för detta. Jag skulle vilja tillägga att boken är intressant för alla som tycker det är viktigt hur barns inre och yttre miljö ser ut. Thomæus har, förutom egna texter sammanställt en antologi med bl.a. Homer Lane, S. Neill och Wissa Wassef. Flertalet av de utvalda texterna är omöjliga att komma över på svenska. När texterna dessutom är utvalda med stor kunskap och insikt i ämnet, borgan det för en kvalificerad och faktiskt mycket spännande läsning. Boken avslutas med förslag till studieplan, som verkar vettigt upplagd.

Gerry Sandin

Litteraturhistoria

G. Tideström. OMBORD PÅ ANIARA. En studie i Harry Martinssons rymdepos. 189 s. Aldus. Stockholm 1975.
Pris 33:- ISBN 91-0-040217-6

För den som vill veta var Harry Martinsson fått allt ifrån när han skrev ANIARA, eller vad varenda rad kan tänkas betyda i alla de 103 sångerna i dikteposet, är denna bok en utmärkt vägledning.

Gunnar Tideström har gjort en mycket noggrann läsning och lyckas till och med (bortsett från ett par avslöjande sakfel) redogöra för en del naturvetenskapliga resonemang, något som mänskligt att döma ligger ganska långt från det område han vanligen sysslar med.

Invändningen är bara: Vem har intresse av en sådan genomgång? De intressanta frågorna om den borgerliga pessimismens orsaker, frågor som blir mycket tydliga i ANIARA, berörs endast yttligt och dessutom talas ofta om »vi» och »människligheten» när det rätteligen borde stått »vissa människor» eller »i svenska borgerliga kretsar».

Svante Svensson

SKÖNLITTERATUR

Michail Bulgakov, DET VITA GARDET. 298 s. Gebers. Uppsala 1974.
Pris 26:- ISBN 91-20-04370-8

Denna ryska författare har tidigare presenterats på svenska, 1971, som upphovsman till romanen »Mästaren och Margarita». Nu har också Bulgakovs första stora roman »Det vita gardet» (1925) översatts till svenska.

»Det vita gardet» handlar om hur syskonen Turbins liv förändras i den politiska oordning som var rådande i Ukrainas huvudstad Kiev 1918, andra året efter revolutionen. Turbins, i inledningen, skyddade borgerliga tillvaro raseras och den bistra verkligheten utanför hemmets vrå tränger sig på.

Som oftast i den ryska litteraturen vimlar det av personer, men i motsats till många andra ryska romaner går det här tämligen lätt att hålla reda på personerna.

En värdefull efterskrift följer den antagligen mycket svåra översättningen. Bra, men jag tyckte bättre om »Mästaren».

Mats Hansson

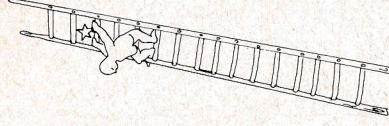
Heinrich Böll. KATARINA BLUMS FÖR-LORADE HEDER. 157 s. Övers. Eva Liljegrén. Bonniers. Stockholm 1975.
Pris 42:- ISBN 91-0-039957-4

Katarina Blum, 27 år gammal, kommer från »enkla förhållanden», arbetar som hushållerska hos en känd företagsjurist, har ett gott yrkesansesande.

Katharina skjuter en journalist på en skandalartad kvällstidning efter att denne har sölat ner hennes privatliv med lögnaktiga artiklar i sin tidning. Allt därför att hon har haft samröre med en bankrådgivare, som hon förälskat sig i på en maskeradbal. Detta är i korthet handlingen i Bölls nya roman, där han med kraft angriper symptomerna i det västtyska samhället, som t.ex. skandalpressen. Böll beskriver i utredande stil med ironisk underton, hur en kommersiell tidning med lögn och förvanskningar kan kränka integriteten hos en privatperson.

En bra bok som kan gälla för svenska förhållanden också.

Christer Leopold

grepp ger författaren flera dimensioner åt verkligheten. En nackdel är dock att läsaren förlorar de fasta hållpunkterna (något som upplevs dubbelt starkt för recensenten som växte upp i grannsamhället tio år senare).

Detta grumlar författarens budskap, som är ett ömsint ställningstagande för det arbetande folket och vår tids stora revolutioner.

B. Tunander diskuterar formproblemet ur en annan synvinkel i sin recension i DN 1974.12.18.

L. Forsell. EN BOK FÖR ALLA MÄNNISKOR. 207 s. Bonniers. Stockholm 1975. Pris 42:- ISBN 91-0-040003-3

I denna samling sagor, essäer, kåserier m.m. fördjupar Forsell sin roll som samtidsvitne, en oförvägen Blåbärs-Olle som är allvarsam vägröjare i djungler av elände. Räckvidden är stor – spännvidden än större. Han är en kosmopolit och en clown med världen som arena. Maria Callas, BB, Elvis Presley, Stachmo – som samtidsreporter har han en ovanlig förmåga att stöta ihop med dessa kändisvärldens satelliter varhelst han – och de – befinner sig. Till de bättre inslagen i boken hör några fina porträtt av Pär Lagerkvist, Moa Martinson, Wolf Biermann och Dimitri Sjustakovitj och den grupp samtida fabler som inleder volymen. Utrustad med nyfikenhet och lidelse, en samhällskritiker beväpnad med kvickhet och sorg, har han goda förutsättningar att forcera den barriär som skiljer lögnens tid från sanningens.

Kent Begler

Helga Henschen. DÅRARNAS SJUNGER OM NATTEN. 155 s. Trend pocket. Raben & Sjögren. Uddevalla 1975. Pris 24:- ISBN 91-29-439558

Helga Henschen tar oss med till några kända och okända öar i Medelhavet. Med en vidunderlig förmåga att hamna mitt i livet möter hon människorna som ett barn. Dofter, ljud, färger, skrätt och enkla människors sång ur hjärtat genomsyrar boken. Man skulle själv gärna varit med. Kanske läser man inte om boken, utan grips istället av en obetvinglig lust att resa till de berusande öarna.

Lillemor Lind

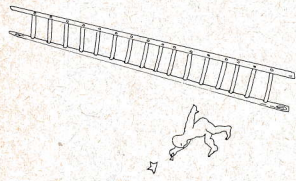
Barnböcker

Elsa Beskow, ABC-RESAN. 16 s. Albert Bonniers förlag. A.Arhus, 1974. Pris 19:- ISBN 91-0-021557-0

Lili Brik. MAJAKOVSKIJS UR MINNEN. övers. urval och pres. Bengt Janfeldt. 120 s. Fibs Lyrikklubbssbibliotek 178. Kristianstad 1974. Pris 25:- ISBN 91-550-1740-1

Biografier

Katarina Jochnick

ABC-resan handlar om barnen Anna och Bo och om deras resa genom alfabetet. Den går över hav och land, per cykel och på ryggen på en fisk.

Varje bokstav är tydligt framställd tillsammans med en teknad bild och en rimmad vers som för innehållet framåt.

Teckningarna och papperskvaliteten är exakt den vi minns från småskolan. Det är den idylliska bekymmersfria tillvarons önskedrömmar illustrerade i tunna akvareller. Det känns lite nostalgiskt att bläddra igenom de här sidorna igen.

Sophie Hedin

Bengta Olsson, MUSEN SOM ÄKTE TUNNELBANA. 104 s. Författares Bokmaskin. Stockholm, 1975. ISBN 91-7328-027-5

Musen Musse bor i skogen, skadar sig på svansen, flyr till staden därför att de andra mössen tittar konstigt på honom. Åker tunnelbana och träffar en trevlig gubbe som bor i en husvagn och blir hans vän.

Om möss, utstöta, barn, kattor och hundar handlar boken som är illustrerad av Gunn Bacuzzi.

Lili Brik var Majakovskijs livskamrat, den kvinna han tillägnade sin diktning. De levde tillsammans och Lili Brik har följaktligen mycket att berätta om den ryske poeten. Hennes minnen, som nu finns i urval för svensk publik, ger glimtar av människan Majakovskij. Hon berättar anekdoter, återger poetens kärleksbrev men ger oss också bilder av agitatorn Majakovskij och av andra samtida ryska poeter.

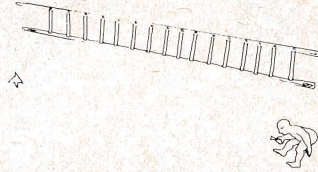
Den lilla, tunna volymen måste vara oundgänglig för alla vänner av Majakovskijs poesi. Lili Brik minnen är ömsint och varmt tecknade. De ger oss värdefulla kommentarer till Majakovskijs diktning, och – inte minst – hjälper de till att avmytologisera poeten. För de här minnena har inget gemensamt med Majakovskijstatyn i Moskva. Den här Majakovskij är levande.

Lennart Carlsson

J. Axel Höjer. EN LÄKARES VÄG, Från Visby till Vietnam. 285 s. Bonniers. Stockholm 1975. Pris 70:- ISBN 91-0-039379-7

Axel Höjer levde ett långt och intressant liv. I sin ungdom deltog han i finska inbördeskriget på vita sidan, där upplevelserna fick honom att tänka om. Sedan arbetade han som läkare i Hagalund, forskare i Lund och blev 1935 chef för medicinalstyrelsen där han var mannen bakom en stor del av de reformer som genomfördes under 40-talet. Efter pension 1954 deltog han i WHO:s arbete bl a i Indien och var 1967 den enda svenska läkare som tillsammans med John Takman hade tid och vilja att ställa upp som vittne i rättstribunalen mot USA:s folkmord i Vietnam.

Svante Svensson

Astrid Lindgren. SAMUEL AUGUST FRÅN SEVEDTORP/HANNA I HULT. Raben & Sjögren, Uddevalla 1975. Pris 32:- ISBN 91-2944-4233

Ett stycke småländskt sekelskifte som vi mött det i »Emil i Lönneberga». Den här gången är det Astrid Lindgrens egen uppväxtmiljö. En vacker skildring av trofast kärlek mellan makar livet ut/här sänt funnits någonsin/, strävsamt arbete, gudsfruktan och en sträng men ändå fri uppföstran utan tjiat/modell för dagens föräldrar/. Realismen finns på det inre planet, tank så mycket av våra tankar som ligger utanför vårt vanliga sätt att kommunicera. Träd är lika levande och personliga som några varelser, det omvittnar författarinnan och tar Karin Boye och andra till hjälp. Astrid Lindgrens böcker är stor litteratur i litet format, sista boken är inget undantag.

Anders Blomdahl

Lyrisk

Ann-Charlotta Alverfors, JÖNKÖPING. 79 s. Ill. Cavefors. Kalmar 1975. Pris 25:- ISBN: 91 504 0405 9

Ann-Charlotta Alverfors debuterade på stencilförlag 1972 och hör till de poeter som vägrar se dikten som enskilt vapen; hon balanserar det konstnärliga mot det politiskt verkamma. Hon registrerar skarpt, har överblick över världen; samhällets nycker placeras in i det världspolitiska skeendet. Hennes dikter talar gärna högt och hennes diktnetod tycks för övrigt sakna tydliga föregångare från sextioalet. Tvärtom finns det en noga avvägd personlighet: /I plomberad sarkofag/Snarkar jämlikheten/flöjtkvillrande rofylt.

I motsats till många litterära övertoner som utges i landet är det här ett verkligt utropstecken.

Arne Alking

Claes Andersson, RUMSKAMRATER. 195 s. Bonniers. Lovisa 1975. Pris 21:- ISBN 91-0-939895-0

Karl H. Bolay, **RESA TILL DEN FJÄRDE DIMENSIONEN**. 70 s. Zindermans. Halmstad 1974.
Pris 15:- ISBN 01-528-0081-4

Karl H. Bolays nya dikter, parallellt återgivna i tysk översättning av författaren delas in i två avdelningar: ett topografiskt stenogram och ett biografiskt. Stenogram står för det komprimerade uttrycket. I den förra delen gör poeten en resa i verkligheten, genom vår historia och vår nutid. I den senare presenteras några poetiska snabbporträtt av diktare, kända och okända.

Bolay behåller inte kort-diktens uttryck till fullo. Bilderna fladdrar lätt förbi och förmår inte väcka uppmärksamhet. Tidskriften känns lite nattstämningen. Tankarna om förtrycket i Öststaterna har tänkts förr, och uttrycks med mycket större skärpa än i den här diktsamlingen. Porträtten av diktarna må vara en intellektuell bok. Men endast för invigda. Det är tråkig kommunikation.

Lennart Carlsson

Gunnar Harding, **POESI 1967-1973**. 132 s. Wahlström & Widstrand. Lund 1974.
Pris 18:- ISBN 91-46-12146-3

Som titeln anger så är det ett urval dikter ur sju års produktion. Från debutboken »Lokomotivet som frös fast» (1967) till dikten »Kap Farväl» (1973). Både tryckta och tidigare otryckta dikter.

Denna samling av Hardings dikter spänner geografiskt, historiskt och kulturellt över en vid värld. Från små gummor i Leksand till Sittning Bull vid Little Big Horn. Jazzen och dess personligheter prisas ömt och vår krigsmakt får en betydligt kyligare uppvaktning.

Diktarnas komposition varierar från fast och klar prosa till en fri och obunden form där raderna lämnar vänstermarginalen. Språket är enkelt, bilderna och symbolerna osminkade.

Något för poesiälskare.

Mats Hansson

Per Helge, **TRÄFFPUNKTEN**. 41 s. Fria Förlaget, Karlstad 1974.

Det finns en kraft i Claes Anderssons ordkonst. Han beskriver hatet, rädslan och ömheten med klara ordalag. Utan omsvep sätter han oss in i orsaken till försteningen som griper oss alla. Rycker bort skyglapparna, ger utslitna fraser deras rätta innehåll. Med honom är man inte rädd att kämpa vidare. Han står med båda fötterna på marken så poet han är.

Lillemor Lind

Bengt Berg, **DÄR DRÖMMEN SLUTAR**. 41 s. Fria Förlaget, Karlstad 1974.
Pris 5:- ISBN 91-7356-000-6

»Där drömmen slutar» är Bengt Bergs debutdiktsamling. Bengt Berg är en av medlemmarna i den socialistiska poesigruppen VÄRDKASE, därmed också en av redaktörerna i gruppens tidning Rallarros.

»Där drömmen slutar» innehåller 17 mer eller mindre klart uttalat socialistiska dikter. Diktarna är lägmälda, sansade och insiktsfulla. Efter läsningen av dem finns en stämning fylld med harmoni och klarhet kvar. Språket är varmt, mjukt och okonstruerat. Det enkla vardagliga språket tillsammans med naturbilderna bidrar säkert till känslan av lugn och tillförsikt.

Över gräset kommer VIETNAM
bärande verkligheten mellan sina händer
Jag tar emot den med sänkt huvud
vet att i den ligger vårt barn inlindat
och vi känner framtidens blodröda puls

slå inom oss
(ur Juni 1972)

»Där drömmen slutar» kan beställas direkt från Bengt Berg, Abortorpsvägen 8 B, 683 00 Hagfors. Gör det!

Mats Hansson

Per Helge är medlem i poesigruppen Vårdkase, som i sitt poetiska program tagit ställning för socialismen och dikten som vapen i den politiska kampen.

Helges debutsamling innehåller många dikter om den avfolkade landsbygden, om hur lönsamhetskrav och »utvecklings» tränger in i människor i historielösa förorter. Med hjälp av natur- och kärleksupplevelser utåthälsas ångesten och tecknas en möjlig väg till socialismen. Diktarna om avfolkningen är aldrig nära »gröna vågen»-ideologin eller slipprig sentimentalitet. Helge är klarsynt och historiskt medveten. Han vidareutvecklar 60-talets politiska poesi och råds inte för det mjuka, lägmälda. Med Göran Sonnevi håller han kärleken i sin knutna hand. Se där att politisk dikt inte är lika med socialrealism och dogmatik.

Lennart Carlsson

Thomas Nydahl, **SMUTS**. Dikter 36 s. Kulturförningen Thälmann. Malmö 1974.
Pris ej angivet. (2:- av behållningen tillfaller PAIGC i Guinea-Bissau).

Titeln på den här diktsamlingen är hämtad från Strindbergs Lilla katekes för underklassen: »Smuts är det namn överklassen ger allt som har sammanhang med underklassen».

Redan där markerar Nydahl sin position och den understryks konsekvent i diktarna. I raka, direkta dikter ger han kraftfulla uttryck åt ett revolutionärt medvetande.

Den farliga arbetsmiljön, missnöje och strejker på arbetsplatserna, skolans och kyrkans förtryck. Överklassens njutningar på arbetarklassens bekostnad, den internationella kampen, allt detta rymms i dessa dikter, som bara enstaka gånger trampar igenom och blir övertydliga.

Och här finns ögat mot framtiden, i en dikt som »Min sons»: klasskänslan ska vidarebefordras till den generation som ska föra kampen vidare. En stark diktsamling, som talar direkt till läsaren.

Per Helge

Peter Ortmann, **BERÅTTELSEN OM NOLL-NOLL NOLL**. 73 s. Bonniers, Stockholm 1975,
Pris 29:- ISBN 91-0-939925-6

82

Känna och förstå men ändå tillbaka till en ogenomtränglig barriär av intryck så skenbart familjära, löst växande utan andra gränser än TOMHETENS. Dömda dagar av insikter om utskuten vore... Om igen, hur högt som lagen om tystnad tillåter. Berättelsen om Nollnoll Noll, Peters senaste försök att ge sig på oss inifrån, med sin vilda värme och otåliga kyla är en samling bevis för att igenkännandet är Noll. Berättelsen om Nollnoll Noll bör emottagas med sans för den är ett moget livstecken för vår kultur.

Peter Ortmann har tidigare utkommit med Privat 0 1967, Ut med språket 1968 och Nyare dikter 1971.

Christina Kens Danielle

PÄRLUSSLAN. Fem italienska poeter i tolkning av Sture Axelsson. 58 s. Zindermans. Göteborg 1974.
Pris 15:- ISBN 91 528 0079 2

Sture Axelsson har samlat fem inbördes olika italienska poeter i en volym. Bortsett från Montale är nog de övriga ganska okända i Sverige.

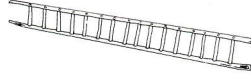
Vital och kraftfull är Bartolo Cattafi, som i korta dikter naglar fast situationer och företeelser i ofta fräna formuleringar. Men dikterna får djup genom att de sätts in i ett större livssammanhang, tex. ett historiskt perspektiv.

Eugenio Montale, »en av vår samtids stora lyriker», representeras bl a med ett antal korta, nästan »opoetiska» vardagliga betraktelser. Men genom Montales fyndighet växer dikterna ut till oanade dimensioner. Övriga poeter är Francesco Chiesa, Margherita Guidacci och Luigi Bertù.

Det är som helhet en spännande volym, med bitvis »svår» poesi i den stora stilen.

Per Helge

☆

83